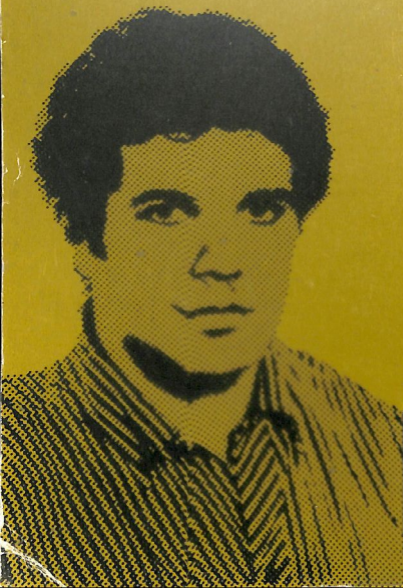

פרקי חיים

פרקי חיים

דברי הגות ומחקר

בערבי עיון

לזכר

חיים אביטל ז"ל

ערך: יוסף עברון

אוניברסיטת תל-אביב * קרן חיים אביטל

מוקדש לזכרם של אנשי צוות טנק 276 :

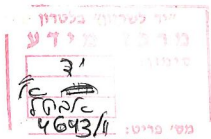
יהוקאל פכר ז"ל

דוד קור ז"ל

חיים טלמור (בבא) ז"ל

חיים אביטל ז"ל

הבאה לרפוס ועטיפה: יואב בן-צור

©

כל הזכויות שמורות לקרן חיים אביטל

נדפס בדפוס גרינשטיין, ת"א

תשרי תש"ם — אוקטובר 1979

תקציב: 4643/1

בפתח הספר

דברי הגות ומחקר, המכונסים בקובץ זה, נישאו בחמישה ערבי עיון, שנתקיימו לזכרו של חיים אביטל ז"ל, בחסות אוניברסיטת תל-אביב וקרן חיים אביטל.

המרצים המשתתפים, מהם העומדים בשורה ראשונה בהנהגת המדינה ומהם ממיטב המומחים בנושאים הנדונים העומדים על סדר-יומנו במדינה, והדברים, אף שנאמרו לפני כמה שנים, לא נס ליחם, וככוחם אז כן כוחם עתה, ולא מעט תשובות ניתן למצוא בהם לשאלות חיינו בהווה.

ערבי העיון התקיימו במידה רבה הודות לעזרתה הרבה של הנהלת אוניברסיטת ת"א ובייחוד לאמנון גולן, מנכ"ל אוניברסיטת ת"א, כיום, לאהרון דורון המנכ"ל לשעבר, לאביעזר שלוש סגן הנשיא, וכן ליחואל בן-צבי ראש אגף קשרי החוץ של האוניברסיטה. במלאכת ריכוז החומר לספר זה, עריכתו, הגהתו והבאתו לדפוס עזרו העתונאים פסח מלין ואלומה עברון. לכולם — תודתנו מקרב לב.

משפחת אביטל

תוכן העניינים:

- 3 בפתח הספר
 5 לדמותו של חיים אביטל — שמעון פרס
 9 מסדר הנופלים — חיים חפר
 11 כמו רקפת שנקטפה באיבה — אלומה עברון
 21 דמותו של הדור השני — ד"ר יוחנן פרס

*

- 27 „אתרוגו של אותו צדיק“ לש"י עגנון — ס. יזהר

*

- 47 על הרי גלבוע — שאול טשרניחובסקי
 49 היערכות חדשה בתחום הפנים — גד יעקבי
 „תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו —
 57 חייב מיתה“ — רב־אלוף (מיל.) חיים לסקוב

*

- 73 קינת דוד על שאול ועל יהונתן (שמואל ב' 17—72)
 75 לדמותה של החברה בישראל — יצחק נבון

*

- 91 מדיניותה של ישראל לקראת העתיד — שמעון פרס

*

סכסוך ישראל-ערב

- 103 לאחר הסכמי קמפ דייוויד — אלוף שלמה גזית
 צרכי העתיד של העם היהודי
 117 ומדינת ישראל — גד יעקבי
 125 פקדת-חיים — ע. הלל
 127 אלהי הנושק — יצחק שלו

לדמותו של חיים אביטל

חיים אביטל ז"ל חי בזכרוני באורח תלת-ממדי.

קודם כל הוא עצמו. כעלם יפה תואר, כובש לב במבט ראשון, בכיבוש ההולך ונמשך ככל שהכירוהו יותר מקרוב. הענווה הטבעית, הביישנית כמעט, האהבה העמוקה להורים, ההתמסרות הנלהבת ללימודים, הנכונות לשרת בכל עת, התכנון לטווח רחוק יותר, תכונות אלה הוסיפו לו עצמה ורוך בעת ובעונה אחת. ועל אף שמראהו אמר כיבוש היצר — היתה בו מתכונת המהפכן. לא מהפכן שהתכוון לחולל מהפכה אצל זולתו, אלא מהפכה בקרבו, מהפכה לגביו. הוא היה המהפכה של עצמו. הוא החליט להיות ישראלי של אמת — לתרגם את הלום הוריו לאישיות משלו.

כישראלי חדש הוא רחק ממיפגני סרק, הוא נמנע מדיבורים "מפוצצים" — והוא בנה את עצמו בשקט ובנחישות, לא כתדמית לצרכי עשית רושם בחוץ, אלא כדמות המסוגלת להתמודד עם המציאות החדשה.

גופו התמיר, ברק עיניו הכחולות, בת הצחוק המזומנה לפעמים בזווית-פיו, היו רק בטוי היצוני לישראלי חדש זה. הוא בחר ללמוד בטכניון, והתכונן ללימודיו בכובד ראש; הוא הלך לשרת בשריון ועשה זאת בבטחון רב, מפני שאלה היו הצווים האמיתיים של דורו, לעכשיו ולהבא. דור ישראלי שראשו אינו מסתחרר מהצלחות, ורוחו לא נופלת בסכנות, זו היתה דמותו הפנימית.

הוא היה שקט ונועז ואופטימי, ולא הקל ראש בצורך קל כבצורך חמור — כאילו גן חבוי במסורת משפחתו התעורר כאן, בהגיעם לארץ, כדי לעצב את דמותו בהתאם לצרכיה החדשים.

וכמובן שאיני יכול לחשוב על חיים ז"ל — על העלם המקסים והמפתיע הזה — בלי לחשוב על הוריו, יבדלו לחיים ארוכים — דינה וסם. מעבר לידידות האישית ראיתי בהם תמיד סמל ומופת לציונות הצפון-אפריקאית. ציונות שאספה את כוחותיה לא רק ממעמקי השואה שפקדה את יהדות אירופה, אלא ממרחבי הגעגועים המשיחיים שלא פסקו מלהתקיים, דורות על דורות, בקרב תפוצה יהודית חשובה זו.

ראשיתה של יהדות צפון אמריקה היא כנראה בלוחמי ישראל שנפלו בשבי הלגיונות הרומאים לאחר חורבן בית שני. הם הובאו לקרת חדשה שמעבר לים, ושם, מאבות לבנים, משך מאות בשנים, תחת שלטונות מתחלפים, רומאים, ערבים, צרפתים, שמרו בקנאות ובאמונה על גחלת ציון, על תורת משה, על חזון הנביאים. הם לא נכנעו ללחץ חיצוני — הם גם לא התפתו לקסמי זרים. יהדות זו לא היתה זקוקה לבשורה ההרצליינית — הציונית הבראשיתית לא פסקה מלפעם בלבם בכל אשר היו, בניכר ובכידוד, בכפרים ובגיטאות, בהרים ובשכונות. הם רקמו את תרבותם הם, והקימו מתוכם רבנים ודקדקנים, בעלי סמכות ואנשי הגות.

משפחת אביטל סימלה בעיני קיומה האיתן והעקשני של מסורת גדולה זו — מלווה תמיד בטביעת עין חדה, ביכלת הבחנה של חפץ העתים ועיקר הדברים.

הם העניקו לילדים שלהם אותה התלהבות שאינה נמסה עם שוך העתים, אולי גם אותה רוח קרבית שפיעמה בלב אבות אבותיהם בקרב האחרון עם הרומאים.

אני בטוח שחיים ז"ל, נטל עמו לטנק שלו, לשורה הראשונה שבחזית, רוח זו כצידה חיונית לדרכו. ולמרבה הדאבה — זו היתה גם דרכו האחרונה שלו.

חיים חרוט בזכרוני גם במימד השלישי של חייו ונפילתו — כלוחם עז-נפש במלחמת יום הכיפורים. מלחמה שיתכן והיתה הקשה במלחמות ישראל — על הפתעותיה, על הפתאומיות שבגיוס הלוחמים, על הדרך הארוכה שהיתה עליהם לעשותה, על הקרב של המעטים נגד הרבים — קרב שהתחולל עד הטנק האחרון, עד הכדור האחרון.

בנים אלה לחמו כאשר בתודעתם מונחת התחושה שיתכן ומאחורי הטנק שלהם — עומדת הארץ חשופה מול הסכנה הגדולה ההולכת ומתגלגלת. הם חשו שכאן ועכשיו היא שעת ההכרעה. וכי חולשת-דעת או מהלך מוטעה — עלולים למוטט את כל אשר הושג בעמל איך-קץ, בדם גיבורים.

חציית התעלה על ידי המצרים — היתה הצלחה אסטרטגית, בלימתם והדיפתם — הצלחת האנשים, גבורת הלוחמים. לוחמים אלה גברו על מצוות האסטרטגיה, על חוקי הכוח המספרי, על

גזירת הגורל כביכול. הם הפכו נחיתות מאיימת לנצחון מזהיר.
חיים, בחייו ובנפילתו, סימל גבורה זו במיטבה ובמעמקיה.
מתחת למצבת האבן הצבאית העומדת על קברו של חיים —
מרחפת, איפוא, דמותו של עלם ישראלי חדש, שנוצק באמונת
הוריו, ושלחימתו ומותו מסמלים פרק הירואי בתולדות עמו.
טוב שלמצבת האבן — יתווספו דפי הגות אלה. המצבה תעיד
על מקום מנוחתו כגיבור — הדפים יספרו במקצת על מקורה של
גבורה זו ומשמעותה הסמלית והמציאותית — לגבי דורות עברו,
לגבי דורות יבואו.

שמעון פרס

מסדר הנופלים

הם באים מן ההרים, מן השפלה, מן המדבר * הם
באים - שמות, פנים, עינים - ומתיצבים אל המסדר *
הם באים בצעד גברי, חזקים ושווים * הם יוצאים
מתוך המיטוסים המרסקים ומן הטנקים השרופים * הם
קמים מאחורי השלעים, מעבר לדיונות ומתוך תעלות
הקשר * גבורים באריות, עזים כנמרים וקלים כנשר *
והם עוברים אחד אחד בין שתי שורות של מלאכים *
המאכילים אותם ממתקים ועוברים על צוארם פרחים *
ואני מביט בהם והם כלם שמחים * אלה האחים שלי,
אלה האחים * *

והם פוגשים זה את זה, עינים שחורות וקולות וחומות *
והם מוכירים זה לזה שמות וכלים ומקומות * ומוזגים
זה לזה ספלי קפה וזה * ומתפרצים פתאם יחד
בקריאות: כיפה הי! * והם פוגשים בקהל הרב רעים
וידידים * והמפקדים טופחים על שכם הטוראים וטוראים
לוחצים יד למפקדים * והם פוצים בשירה ומוחאים
כפים * ומקשיבים להם בהתפעלות כל יושבי השמים *
והפגישה נמשכת יום ולילה, יום ולילה * כי חבורה
שפוזאת לא היתה עוד למעלה * ואז פתאם שומעים הם
קולות מפרים בוכים * והם מביטים הביתה אל אבא
ואמא, אל הנשים, הילדים והאחים * ופניהם דוממות
והם עומדים נבוכים * ואז מישוה מהם לוחש: סליחה,
אבל היינו מכרתים * נצחנו בקרבות וכעת אנו נחים *
אלה האחים שלי, אלה האחים * *

וככה הם עומדים והאור על פניהם * ונק אלהים לבדו
עובר ביניהם * וכשדמעות בעיניו הוא מנשק את
פצעייהם * והוא אומר בקול רוטט למלאכיו הלבנים *
אלה הבנים שלי, אלה הבנים * *

כמו רקפת

שוקטפה באיבה

9 באוקטובר 1973: היום הרביעי ל"מלחמת יום הדין". מאז הבוקר נמשכים קרבות הבלימה במרחבי סיני במלוא עוצמתם. בשעה 3 אחה"צ נראה טנק "פאטון", שמספרו 276, כשהוא מסתער במעלה אחת הדיונות במיתחם "מכתש", הישר אל תוך מארב בזוקות של המצרים. מטח אש עז — ומרגע זה לא ראה עוד איש בצידה הישראלי של התעלה את הטנק מס' 276 — לא אותו ולא את ארבעת אנשי צוותו.

ה"טנק שלא חזר" — זה היה הכינוי שניתן לו. חיים אביטל (אבוטבול) בן ה-23 היה אחד מארבעת הבחורים, שעקבותיהם נעלמו יחד עם הטנק. לשווא המתינו לו הוריו, ידידיו, חבריו לנשק — בחודש החמישי להיעדרו נמצאה גופתו. ב-1 במרץ 1974 הובא חיים לקבורה בבית העלמין הצבאי בקריית שאול. אלפים השתתפו בהלוויה, שיצאה מבית ספר "אליאנס" בת"א, בית ספרו של חיים. "המלחמה לוקחת את הטובים", אמר בכאב שר הביטחון דאז, שמעון פרס, בדברי ההספד שנשא: "חיים היה אחד הנערים הטהורים ביותר, המסורים ביותר, ממש תא טהור וזך של העם היהודי, ומי שזכה להכירו, לא ישכח אותו...". והוסיף והיקשה בקול רוטט הרב הראשי לצה"ל דהיום, האלוף גד נבון: "למה? למה בן שחונך, גדל על אהבת המדינה, על הדרך הנכונה, על אהבת החיים כשמו — למה נגדע ועודו באיבו, למה — ?" ה"למה" נותר ללא מענה.

כיצד להגדיר את אותו נער, שאך זה מלאו לו 23 אביבים, והוא נקטף באיבו? "רקפת — הוא התיאור ההולם. גם כלנית לא — רק רקפת: יפה, עדין, מבט כחול כלפי מטה. כותרת מופשלת כלפי מעלה בצורת כתר. עלים דמויי לב, ופקעת גדולה כקרקע. חיים לא מתקשר בכלל עם טנק, שהרי היה בעל נשמה פתוחה, רכה, לא משוריינת. שקט בחוכמתו. כל כבודה בת-מלך פנימה. מין בחור שלא תופס עמדות. לא מתבצר. הוא נראה לי נכנס לטנק, כמו שרקפת נכנסת לטנק. רק שרקפת היא צמח בר מוגן... במלים אלה של ד"ר גבריאל בן-שמחון על חיים אביטל ז"ל, משתקף רסיס מהזעזוע, שעבר על אלה שהכירו את חיים מקרוב, והתקשו להשלים עם נפילתו. אפילו העובדה שנפל על הגנת המולדת, יש בה משום נחמה מועטה. אין בכוחה לפוגג את הכאב, אשר מאבד אולי את טריותו עם שש השנים שחלפו, אך לא את עוצמתו.

הזכרונות אינם נותנים מנוח: כיצד פרצה מלחמת יום הכיפורים? כיצד יצא חיים מייד אל יחידתו עוד לפני שהגיע צו הגיוס אל ביתו? אומר על כך שמעון פרס: "חיים הלך מתוך הכרה מלאה וברורה. הוא ידע לאן הלך — והוא ידע מה עומד לפניו".

דפדוף בדפים שנכתבו לזכרו, מגלה בכל עמוד רסיס אחר של זעזוע, רסיס אחר של תדהמה. כל אחד הכיר את חיים מזווית אחרת, בנסיבות אחרות, בזמן אחר. אולם חוט אחד קושר באורח-פלא את כל הזוויות הללו לתמונה אחת שלמה, שבה משתקף דיוקנו של חיים: רענן, מלא חיים, זך, כאילו לא השחיתה אותו ידו הזיזה של המוות. ומתוך דיוקן זה מביטות שתי עיניים כחולות, שהרשימו אנשים כה רבים בעומקן הרוחני. עיניים אלה, דומה כי הן מאירות עתה במשנה אור: כה רבים נהנו פעם מאור-עיניים זה, שלא יניחו לו לכבות — ולו רק בזיכרון...

והזיכרון מתחיל עשרים ותשע שנים לאחור — בכ"ז בניסן תש"י (14.4.50) נולד בירושלים ילד יפה תואר למשפחת אבוט-בול-אביטל: חיים קראו לו. בגיל רך עבר עם הוריו לתל-אביב, ואת הגיל היפה ביותר, גיל הילדות, בילה בשכונה עירונית מובהקת. "פעם שכונה זה היה מושג" — מספר אבי, חברו ליל-

דות של חיים. "מלחמות רבות ערכנו על כבודה של שכונתנו עם ילדי השכונות האחרות. הרפתקאות, מעשי קונדס, משחקים ורוב אושר ידענו יחד...".

בימי החופש הארוכים היה חיים נוהג לשכב זמן ארוך על הדשא בשכונה בלי לנוע, במין התמכרות לשמש החמה. במהרה למד ליהנות מכך גם חברו, אבי. מכך — ומהמסעות הארוכים בחולות הזהב של חוף הים, במערות ובשאר מקומות הסתר שדיברו כה רבות ללבם של ילדים. כך, באווירה הקסומה של ילדות בתל-אביב המתפתחת, התעצבה אישיותו של חיים. "חיים לא אהב צעצועים קנויים" — מספר אבי. "אולם היה צעצוע אחד, שהוא חיבב במיוחד — טנק... טנק אחד ירוק, שהיה נוסע בעצמו ויורק אש. חיים תמיד התלונן, על כי אין הוא יכול לכוון את הטנק כרצונו, ועליו להסתפק במילוי הקפיץ ולתת לו לנסוע בעצמו. מי חשב אז, כי יבוא יום, וחיים אכן יכוון טנק כרצונו...". נאנח אבי.

במלאות לו שש שנים, כבר היה תלמיד בבי"ס "אליאנס": לא סתם תלמיד, אלא תלמיד מבריק, המצטיין במיוחד במקצועות הריאליים הקשים. יותר מאשר את הישגיו, זוכרים מוריו דווקא את המהות שהולידה אותם. וכך, למשל, זוכר אותו מורהו, שלמה דדו: "זכורות לי שתי עיניים יפהפיות, פתוחות תמיד, מבטן נוקב, ספוג צימאון לדעת, כאילו לעולם לא תרווינה. מעולם לא ראיתי עיניים אלה נסגרות, אפילו לא תוך כדי ניד עפעף. כאילו אמרו לך: חבל על כל שבריר של שניה, שעובר מבלי לראות ולדעת. לעולם לא אשכח עיניים אלה...".

כשחיים היה בסביבה, לא העז אף מבוגר לדבר על "נוער חסר ערכים". בית הוריו היה מאז ומתמיד בית ועד ומיפגש לפעילות ציונית ותרבותית, מורשת פעילות מסועפת בנושא עליה והעפלה. הוא ידע חשיבותם של כל אלה והכיר תודה למי שהעניקו לו אותם. לא בכדי היתה בעיניו מצוות כיבוד אב ואם — זכות גדולה שבעזרתה יוכל להביע את הערכתו ותודתו להוריו. ואכן, בכל ימי חייו הקצרים נהג להקפיד על מצווה זו. חיים לא אהב להרבות מלים על הערכים המושרשים בו. "מעודי לא ראיתו מתלהב בפאתוס של 'ציונות'. היה כולו מרוכז ריכוז נפשי, ועל כן כל משפט שלו היה בעל ערך ומשקל של שירה גדולה ועשייה

גדולה", אמר יוסף דחוח-הלוי, שהיטיב להכיר את פנימיותו של חיים: "הוא נרתע אפילו מן הביטוי 'מולדת'", נזכר, "כי ראה בו ביטוי 'רגשני מדי', אף כי לאמיתו של דבר היה חיים איש הרגש העמוק, אלא שהסתירו בחביוני לבו ונשמתו".

הילד גדל והיה לנער, ואנשים התחרו על חברתו בשל אותה תכונה נדירה שניחן בה — תכונת ההקשבה לזולת. רבים פתחו את סגור לבם בפני הקשבתו האוהדת והמבינה. אוהדת — כי חיים נכון היה תמיד לסייע לכולם.

"עוד בהיותו ילד", מספר חברו אבי, "בלט יופיו המיוחד למרחוק. הייתי מקנא בו, ואומר לעצמי: 'יום אחד תתחלנה הבנות לרדוף אחריו...'". ואמנם כך היה. בנות המין השני נמשכו לחיים בשל המיזוג הנדיר של תכונות פיזיות ורוחניות. לא רק יפירתו החיצוני ריתק אליו נערות. גם יפי נשמתו.

מה היה אותו "משהו", שבזכותו אהבו כל הבנות להיות במחיצתו של חיים? מדוע זכרה אותו היטב, ארבע שנים לאחר שהשתחרר, אחת הפקידות בגדוד, אף כי היתה כבר נשואה ואם לילד? הבנות אינן יודעות להסביר זאת. כל שנותר היום בתודע-תן עליו הוא רק זכרונות מימים יפים, מכתבים ואיגרות ברכה לראש השנה, ודמות של נער יפהפה, שיער שחור מתולתל, עיניים כחולות וחיוך מתוק...

ולא רק נערות צעירות הוקסמו ממנו. הנה, למשל, השכנה בבית ההורים, רות הפשטטר, זוכרת איך חילץ אותה חיים ממקרה ביש בשבת אחת. "פתאום", סיפרה, "אירע קצר חשמלי — ולא ידעתי איך וכיצד... אובדה עצות יצאתי אל ארון החשמל בחדר המדרגות. לא ידעתי באיזה פקק להתחיל. למי אפנה? מה אעשה? הלא שבת היום! והנה לפתע דילג מישהו במדרגות. חיוך רחב ומבט מלטף — חיים. הוא חש מייד שאני מתלבטת, ומייד הציע את שירותיו. סירבתי: היום שבת, ואתה בדרכך לבית הכנסת. משפחתך שומרת מסורת, ואינני רוצה כי תקבל נזיפה מאבא ואמא. הוא התבונן בי בעיניו הכחולות והעמוקות והשיב: ראשית, נזיפה אקבל מהורי, אם ידעו, שלא הושטתי עזרה למי שנזקק לה. שנית, האינך סבורה, כי אלוהים יקבל את נוכחותי בבית הכנסת יותר יפה, לאחר שיידע, שהיגשתי עזרה לאשה, שבעצמה מגישה עזרה לאמה החולה והבודדה?

לא הספקתי להשיב לחיים, והנה — מספר תנועות זריזות, והחשמל נדלק..."

משהגיע בצבא, התפתחה אצל חיים העזרה לזולת — לערך ממשי, שבו באה לידי ביטוי מידת יכולתו המוסרית של אדם. לאחר שגויס ב־1968 והפך לתותחן מצטיין, הגיע לקורס מפקדי טנקים. שם הכיר אותו אלפסי, הכיר אותו באמת, כי "רק בתנאי לחץ מכירים בני אדם". אלפסי זוכר, שהיו חבר'ה, שניסו 'לדפוק' אחרים כדי להתקדם. חיים היה יוצא דופן, ולא נטל חלק בתחרות הזאת. "לכן הוא משך אותי...". מסביר אלפסי ומספר: "כשהגעתי לגדוד, היה כבר חיים מט"ק ותיק. ומה מאפיין ותיקים בדרך כלל בצבא? הם שמים 'פס' על הכל — אבל זה כלל לא איפיין את חיים. הוא עבד כרגיל, בלי לנסות לעשות רושם. יתר על כן, זמן קצר לפני השחרור התנדב להיות סמל מבצעים, וזה שיגע אותי!", נזכר אלפסי, "הרי זאת עבודה שחורה, עבודה קשה מאוד, שאיש לא שש לעשותה. פתאום קם אחד, חיים אביטל, והולך להיות סמל מבצעים, בלי שום הגיון, שהרי עמד להשתחרר!"

אבל זו רק תחילתו של הסיפור. חיים לא היה סתם סמל מבצעים. הוא היה סמל מעולה. ישב עד השעות הקטנות של הלילה, השקיע את כל שהיה לו בחינוך חיילים חדשים. תמיד נשאר עניו וצנוע. לא ניסה להיעזר בהשפעת בני משפחתו. מעולם לא הזכיר שהוא בנו של איש ציבור ידוע. רצה להתקדם ולחיות בזכות עצמו בלי התמיכה של אבא. והצליח.

ב"מלחמת ההתשה" ישב חיים בתעלת סואץ. "הפכנו אחים לנשק. אחים בלי הגזמה" — מספר חברו לתקופה זו, משה שקד. "גם באותם ימים קשים לא איבד את הליכותיו היפות. מעולם לא הרים את קולו... כל פעם שהייתי חוזר מהחופשה אל התופת ההיא, חזרתי כמעט בשמחה, כי חזרתי אל חברים טר־בים, והטוב בחברים היה חיים. בזכותו הוקל מעט משא הימים ההם..."

חיים יזם ואירח בביתו פגישה ראשונה של לוחמים עם סיום "מלחמת ההתשה". הפגישה השנייה נקבעה לאחר מלחמת יום הכיפורים. "חיים נעדר ממנה, אך זכרו לא נעדר" — אומר משה. ב־1971 היה חיים לסטודנט בטכניון. בפקולטה להנדסת

מכונות הספיק ללמוד שנתיים לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים. היתה זו תקופה מאושרת בחייו. הוא למד בהתלהבות, כדרכו, הצטיין בלימודים — וכדרכו, רקס גם יחסים הדוקים עם חברים וחברות לספסל הלימודים. כה הדוקים, עד שישראל צור, אחד מחבריו בתקופה זו, חש לאחר מכן: „נפילתו של חיים היתה עבורי האבידה הקשה והמרה ביותר שניחתה עלי בעקבות המלחמה. אבידה קשה במיוחד, משום שחיים היה אוהב חיים מאין כמוהו, ידע ליהנות מכל היפה שבהם, לשמוח שמחה אמיתית ולהבין צער וכאב“.

בקורס ההכנה לטכניון נפגש חיים לראשונה עם הקשר בין התורות התיאורטיות של המתמטיקה והפיזיקה, לבין הטבע והתנהגותו. חברו לספסל, ישעיהו אונגר, זוכר היטב את השאלה הנוקבת שהציקה אז לשניהם — אם הכל כל כך משובץ חוקים, מה השפעה יש לו, לאדם, במערכת זו? הלא האדם הוא פרט קטן, אשר גם אותו ניתן אולי לתאר בפונקציה כל שהיא, לכל היותר ניתן לראותו כחלק מהמערכת, אך גם עליו פועלות אותן משוואות, אותם חוקים, אשר מפעילים כל מערכת בטבע!

גילוי זה גרם לכאורה לרפיון ידיים. כמעט ליאוש. מה ערך יש, אם כן, ליוזמה פרטית כל שהיא? אולם בשיחותיו עם ישעיהו, היה חיים מוצא מוצא מן הסבך. הוא היה טוען, כי האדם הוא שהבחין בחוקיות הטבע, ואחרי שלמד אותה, ניתנה לו האפשרות לשעבד את אותה חוקיות לתועלתו. האדם — הוא הגורם המכריע במערכת, ובלעדיו לא ניתן היה לקדם את התיאוריות. "כואב, כואב שדווקא חיים, אשר האמין בחשיבותו של האדם למערכת היקום, נפל ולא השיג את היעד אליו כיוון מעשיו... " — אומר ישעיהו.

יורם צביון, חברו של חיים, שהתבקש לומר דברים לזכרו, אמר שאינו יודע לבטא כראוי את תחושתו: "חיים נראה לי עכשיו כמו חלום שחיבר אלוהים, ובסוף התחרט, כי יצא טוב מדי... חלום שאני מתגעגע אליו, כי הוא יפה משאר החלומות הרגילים. זהו חלום שהיה, למעשה, לחלק מהקיום, לציון דרך, בשל עוצמתו ואיכותו השונים כל-כך מהסובב... האכזריות — החלטית. ואתה יודע, כי אמנם צדקת בחששך, והטוב והתמים והיפה — אך רגעיים הם. ואז משתלטת עליך שוב אותה אפרו־

ריות באושה של העולם, חודרת לחושיך, והרוח הטהורה שזכית להיות במחיצתה קודם — זו הרוח שהאפרוריות לא יכלה לה קודם — הפכה לאין. כמו חלום שנגמר..."

הוריו של חיים אביטל הקימו קרן מילגות על שמו, ומדי שנה, זה שש שנים ברציפות, מתקיים ערב עיון לזכרו. אישים ואנשי שם באים לחלוק לו כבוד בהרצאותיהם, וחבריו ומוקיריו הרבים מספרים על אישיותו. ספר זה הוא אוסף ערבי עיון, נר לנשמתו.

"הימים עברו. מהר מדי, מכפי שנוכל לתפסם, מהר מן הזמן הפנימי בתוכנו" — אומרת אמירה, אחותו של חיים. פתאום אתה מביט על המציאות הזו כולה בקנה מידה אחר. קנה מידה לפיו נתפס המוות עפ"י החיים הנותרים אחריו, ונמדדים החיים עפ"י משמעותם לעומת המוות. וזה משונה. פתאום נדמה היה שכל מה שידעת עד עתה היה רק הכנה, ובעצם המבחן האמיתי הוא מידת עמידתך בכוח הידיעה הזו, בפני כל המאיים להכריע אותך. פתאום אתה תופס, שאין כאב עמוק מכאב האובדן, ואין קשר אמיתי ואילם מקשר אב ואם לבנם. והמלים קטנות הן, ומצומצמות יותר מששוערת... כאשר הופכת ההיסטוריה הסטטיסטית, המודדת מקומות ומספרים וזמנים — לשפת הכאב הנורא הזה, שהוא משמעותה החיה של ההיסטוריה... המלים קטנות, והריבוי מיותר, ואם אפשר שלא להוסיף, אולי חובה לשתוק".

אבל ספר זה על חיים, אין תפקידו לשתוק. מחובתו לדבר, כי קולו — קולם של רבים הוא. רבים שהכירו את חיים, אהבוהו, כאבו את מותו; אין להם זכות לשתוק, כי חובתם של החיים — להשמיע קול. ספר זה, ספרו של חיים, ספר מלים הוא. אך לפעמים מלים כושר חיות ארוך אף מזה של אנשים חיים. ובזה כוחו. ואולי בזכות כוח זה, אי אפשר לומר, שחיים עבר מן העולם. רוחו עוד מפעמת בין דפי ספר זה, ובלבבות אוהביו. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים!

אלומה עברון

29.9.74

דמותו של הדור השני / ד"ר יוחנן פרס

"אתרוגו של אותו צדיק" לש"י עגנון / ס. יזהר

ד"ר יוחנן פרס

דמותו של הדור השני

נער ישראלי שנפל, מתבקש הדבר לומר מילים עליו ורק עליו. שכן יהודי היה למשפחתו, לחבריו, לעצמו. כמי שלא זכה להכיר את חיים אביטל אין לי אלא לחלק אתכם הרהורים על קווים לזהותו של נוער ישראלי בכלל, על מציאת מפתח או מפתחות להבנת תכונותיו המיוחדות.

מראשית ההתיישבות היהודית תוהים על דמותו של הדור השני. כאילו בו טמון המבחן להצלחתה והצדקתה של הציונות. האם הצליחה תנועה זו להקים אדם יהודי חדש? והדור השני על אף כל התוהים וההוגים ממשיך להיות חידה. הוא לא הגשים בשלמות לא את החלומות הוורודים ולא את נבואות השחור. דבק בו מן הטוב ומן הרע שניבאו לו גם אלה וגם אלה.

אני מבקש להצטרף לתוהים קודם כל בתוספת שאלה. הקיים אופי לאומי? היש באישיותו של נער ישראלי מיוחד, קווים משותפים עם חבריו, האם מותר לנו בלי לטשטש את אישיותו של היחיד לשרטט קווים לדמותו של דור?

אפשר אולי להשיב על דרך הפשרה ולסבור, שהשתייכות משותפת של אנשים צעירים למקום ולזמן מעמידה בפניהם כמה בעיות משותפות, אשר בין אם יפתרום בכה ובכה, עצם ההתמוך דדות עמם מטביעה איזה חותם משותף. ואל בעיות אלה אנסה להפנות את תשומת לבכם.

בעיה ראשונה או פרספקטיבה ראשונה שמבעדה יש לראות את בני אותו דור, היא היותו דור שני בשתי משמעויות. דור שני להגירה ולמהפיכה. דור שני להגירה עומד בפני בעיה של קביעת יחס בין אבות ובנים. שלא כבחברות יצירות שבהם דור האבות מדריך את הבנים. מאבד דור המהגרים חלק ניכר מסמכותו, והופך בתחומים רבים ממנחה למונחה. תרבותו מעוגנת בקרקע זרה, מסורתו מפרידה את הבן מבנים אחרים של מהגרים אחרים שבאו מארצות שונות.

בן המהגרים כבעל עצמאות מוקדמת

לפיכך אנחנו מוצאים את בן המהגרים כבעל עצמאות מוקדמת, כקובע את דרכו בעצמו וכמשלם את המחיר בניתוק רוחני מסוים מן הדור הקודם.

רבות העדויות לכך בספרות. ספרות הדור השני, יש בה העדר אחד משותף, נעדרים ממנה כמעט לגמרי דמויות משמעותיות, (אפילו שליליות שנאבקים איתן, לא כל שכן חיוביות שמזדהים איתן), של בני הדור הראשון.

סמל לכך אולי הסיפור הישראלי המפורסם ביותר בזמנו, "הוא הלך בשדות" שבו מופיע אבי הגיבור פעמיים, פעם לפני שהגיבור נולד, ופעם אחרי שנפטר והלך מן העולם.

גם שאר הסיפורים שיצר הדור הראשון של סופרים בני הארץ, מצטיינים בהעדר דמויות אב והחלפתן על-ידי דמות האח הבוגר, המדריך או המפקד (שגם הוא עצמו בן הדור השני).

דור שני למהפכה מעמיד אותנו בפני זווית שונה במקצת. הדור הזה מנותק מן הבסיס החווייתי של המהפכה. ביחס למהפכה הציונית, הדור השני לא ראה את הגלות ולפחות לא חש אותה על בשרו. הוא אף היה פטור מן ההחלטה הקשה הקובעת קריירה מהפכנית. הוא לא החליט לעלות ארצה. ולכן הוא גם פטור מן ההשלכות הנפשיות של הכרעה חמורה זו.

הפסיכולוגיה מלמדת שהכרעה קשה, כלומר הכרעה בין אלטר-נטיבות ששתיהן מושכות, יוצרת מנגנונים נפשיים הבאים להצדיק את אותה החלטה, על-ידי חיפוש אינפורמציה התומכת בה ועל-

ידי דחיית אינפורמציה העלולה להעמיד אותה באור ביקורתי, וכן על-ידי יצירה בלתי-פוסקת של נימוקים שבאים לחזור ולחיות את הקונפליקט ההוא, לחזור ולהצדיק את ההכרעה ההיא. הדור הראשון למהפכה הוא איפוא דור אידיאולוגי, דור שדרושה לו המילה המנחה והמצדיקה. ואילו הדור השני הוא דור פרגמטי שינק את ערכי המהפכה עם חלב אמו, היא נעשית כשבילו דבר מובן מאליו והוא חותר רק לאמצעים יעילים יותר להגשמתה. זהו דור שכלפי חוץ נראה קצת יבש, ומנוער מקסם החזון.

בין הזדהות עם ההלכה לבין הזדהות עם האגדה

ההכרעה העומדת בפני הדור השני למהפכה היא בין הזדהות עם ההלכה של אבותיו לבין הזדהות עם האגדה שבחייהם. ההלכה אומרת: תמשיכו נקודה שאליה הביאה אתכם המהפכה, והאגדה אומרת, תמרדו באבותיכם כשם שמרדנו אנו באבותינו. ולכן הדור השני איננו יכול להיות נאמן לאבותיו בשני המובנים, גם נאמן לתוכן דבריהם וגם נאמן לדרך חייהם. שדרך חייהם היא מרדנות והידוש, ותוכן דבריהם הוא המשכיות והליכה בתלם, אם גם תלם חדש, בן דור אחד בלבד.

מזיגה מעניינת של יחסי דורות, פרי הגירה ומהפכה, רואים אנו בספר "החי על המת". חי — תרתי משמע, מספר עליו ומתפרנס ממנו. הסופר בן הדור השני מתחייב לתאר גיבור ממנהיגי הדור הראשון ואיננו מצליח. כושר יצירתו נאטם ובמקום לכתוב את הרומן הגדול הביוגרפי הוא מתאר את כשלונו בכתיבה. ונמצאת הדמות המתוארת מתפצלת להרבה אספקלריות, כמו בסרט רשומון. יכולת העיצוב השלם של דמות מפנה את מקומה לתיאורים חלקיים שונים שהקורא רשאי לברור ביניהם. כלומר, הסופר בן הדור השני נתון במתח בין הרצון לחשוף את ערוותם של גיבורי העבר ובין תחושת ההתבטלות בפניהם וההערצה אליהם.

בעיה שלישית שבני הדור השני מתמודדים אתה היא היותם בני ארץ קטנה במצור. התחושה של ים שנאה מסביב, של מזימות עוינות, מצטברת לחווייה של לחץ, ובהיסוס מסויים אני מוסיף, תחושת אשמה.

בסיפורים בני תקופות שונות, החל מן העבר הרחוק וכלה בקרוב ביותר שכתבו סופרים בני הארץ, החל, נאמר, מ"חירבת חזעה" וכלה בסיפורי א.ב. יהושע, אכן מהלחלת גם תחושת אשמה. בסיפורים אחרים חודרת מבעד לסדקים תחושה של פחד. בולט בכך "מיכאל שלי" של עמוס עוז, שבו מתואר הפחד מפני ערבים כתחושת רקע מתמדת.

גם כותרת אחד מספריה של יעל דיין — "אוי לנפחדים" — מעידה על הנסיון להתכחש לאותה תחושה של פחד, שמלווה את הדור השני בכל צעדיו.

אולי רצוי להעלות עוד נימוק אחד להצדקת הכינוי הנוסף הזה, אשמה, שהשתמשתי בו. ודומני שהאדם הנורמלי חש מעין רגש אשמה גם כאשר מאשימים אותו על לא עוול בכפו. די לו לאדם לעמוד במרכזו של קהל גדול שכולם חושבים שהוא אשם במשהו, אפילו מצפונו טהור יחוש הרגשת אי-נוחות.

מתח היוצר רצונות מנוגדים

עם קטן, נתון במצור, לפעמים מצור פיזי ולפעמים "רק" כלכלי, רוחני ודיפלומטי מתחיל לחוש את הלחץ כבעיה פסיכולוגית של כל אדם ואדם. מתח זה יוצר רצונות מנוגדים כביכול. מנוגדים מבחינת ההשלכות ההגיוניות שלהם. רצון לפרוץ, להסתער, יחד עם רצון לעשות שלום, יחד עם תחושה לפעמים שמוטב לברוח. לא מעטים מבני הנוער הישראלי מחפשים שלווה ומנוחה בחו"ל מן המתח והסיכון, הכרוך בחיים בלב הר הגעש המזרח תיכוני. חלק גדול אינו משתמט מלשוב ארצה בשעת חירום וליטול את חלקו ועם זאת מתקשה לעמוד במתיחות המתמשכת שבין התפרצויות האיבה...

דרך שלישית, לצאת מתחושת המצור, זה למצוא במרחבי הזמן פיזיו או פיזיו חלקי על הצמצום במרחב. הופעת ארכיאולוגיה כספורט לאומי של בני הדור השני, (לפחות הוותיקים שביניהם!) קשורה, לדעתי, לא רק לרצון המובן שיוהר מטפל בו ב"ימי צקלג", למצוא אחיזה וצידוק לישיבתנו בארץ הזאת, אלא גם שאיפה למצוא בזמן, שהוא רחב לאין-שיעור, תחליף למקום שהוא צר ודחוס.

אם מותר לגוון הרהורים אלה על-ידי נסיון להחיל אותם במיוחד על צעירים בני עדות המזרח, אשר חלק מן הנאמר לעיל רלוונטי לגביהם, הייתי מציע להוסיף כאן שני ממדים. אחד גלוי ומטופל הרבה והוא מסורתיות מול מודרניות, והשני מוכחש, ואינני יודע אם תמיד מודע, והוא רקע ערבי או מזרח תיכוני מול מציאות ישראלית.

אדגיש הפעם דווקא את השני. באמריקה מתפרנסת נפש המי-עוטים מן הארץ הישנה. יש פולחן הארץ הישנה, המולדת הוותיקה. בישראל אין לבני עדות המזרח נוסטלגיה לגיטימית שאפשר לברוח אליה מצרות יום יום. אין מולדת ישנה, יש ארצות אויב, הגשרים נשרפו והגעגועים הטבעיים שאנשים נורמליים חשים ודאי לילדותם, למולדת הקודמת, נידונו לאלם.

לגבי האשכנזים בסיפורי העיירה ובלימודי אירופה בכלל מבוטא משהו מגעגועי המולדת החבויים. לגבי עדות המזרח הנושא הזה סגור וחתום. צמצום כוחה של הנוסטלגיה בקרב בני עולים מעדות המזרח נבע לא רק מן ההיבטים הערביים-מוסלמיים השזורים במסורתם, אלא גם מפיצולה של מסורת זו למיגורים הזרים זה לזה. בעוד הווי העיירה מצוי ברקעם של רוב יוצאי אירופה, אם לא של כולם, הרי אין בסיס לשוני, מסורתי או היסטורי משותף ליוצאי תימן ומרוקו, עיראק ותורכיה. הפניה לעבר מפלגת אפילו את עדות המזרח בינם לבין עצמם.

בנסיבות אלה הונחו חייהם של בני עדות המזרח על-ידי שאיפה מרכזית אחת: להגיע להשתלבות מלאה עם היישוב הוותיק האש-כנזי ברובו. בעל הסיכסוך ובאמצעות ההתנסות המשותפת והחיובית בדרך כלל במערכת החינוך ובצה"ל, צמח דור שנעשה פחות עדתי ויותר ישראלי. נצטמצמו ההבדלים ועימם גם הייחוד והאותנטיות של העדות השונות. אולם למיזוג תרבויות זה יש מחיר: הדמיון הגובר בין בני הדור השני מחריף את התביעה לשוויון. לא שהבדלי תרבות מצדיקים פער וקיפות, אולם הם הופכים אותם לנסבלים יותר. הדור השני מציג בפנינו כיום תקווה מבוססת למיזוג עדות מלא, אך גם איום חמור יותר במידה שהבטחת המיזוג לא תתמלא.

"אתרוגו של אותו צדיק" לש"י עגנון

הבה נקרא יחד סיפור קצר של ש"י עגנון לעילוי נשמתו של חיים אביטל. "אתרוגו של אותו צדיק" *

אתם שמעתם ממי ששמעתם ואני שמעתי מחסיד בן חסיד ששמע מרבו רבי שלמה הצדיק מזוהיל שהוא שביעי לרבי מיכלי המגיד הקדוש מזלוטשוב, ובוודאי כמות ששמעתי אני מאותו חסיד ששמע מרבו, כך היה המעשה, שאותו צדיק רבי שלמה מזוהיל מקובל היה מאבותיו ובלשון אבותיו היה מספר ולא הוסיף על דבריהם אלא כדי לפרשם. הרי תוספתו בעיקר ואין צריך לומר גוף העיקר.

כך נכנסים אל הסיפור שלפנינו. הסיפור קצר, אבל אינו מתחיל מייד מן המשפטים הראשונים. המחבר משהה את תחילת הסיפור, ופותח במשפטים אחרים שבאים להסביר משהו שאולי נשאל, כגון: האם היו הדברים „באמת“? וכמין הצהרת תשובה כי הסיפור איננו בדייה ולא מעשיה, אלא ממש מעשה שהיה, מעשה אותנטי לדיוקו. אותנטיות זו מתאשרת

* כל סיפוריו של ש"י עגנון, כרך שמיני, האש והעצים, הוצאת שוקן, ירושלים ות"א, תשכ"ב, ע"ע קט"ו—ק"ז.

על-ידי פירוש שם המספרים: זה סיפר לי בשמו של זה בשמו של זה, לאורך כל שלשלת המספרים, שבעה דורות, ומכאן שאין זו מעשיה אלא סיפור עובדות של אמת.

להיכנס פנימה לתוך סיפור קצר שנמדדו כה מצומצמים, דרך פרודור כזה, נראה כביזבוז וכפוגע בתואם המיבנה, אלא אם כן נרגיש שיש כוונה בהצגת דברים כזו, כגון: הדגשה שנדגיש כי הסיפור אינו לא על כאן ולא על כעת ולא על מה שקורה סביבנו, ושהשומע מתבקש מרגע זה ואילך להתנתק מן ההווה ולצלול לעומק, ובמילים אחרות, שאין כאן נוכחות, ואל לנו לחפש את עצמנו, ולא את הרגע הזה, ואל נחפש את מצוקות היום, אלא כביכול בואו ונפנה אל מקום רחוק שנתקיים לפני כמאתיים שנה. או כגון שהאנשים, שמופיעים כאן בשמות, הם המפורשים במקומם ובתוארם, נותנים איזו הרגשה של עתיקות, וכי עתיקות דורשת מתינות, ומתינות דורשת קריאה אישית: קרא לאט לאט, הקשב היטב.

הסיפור קצר, אבל, כריכתו עבה. כאותם הספרים העתיקים עם הכריכות העבות, הכבדות של עור, מגולפות כתובת, שפותחים אותם לאט לאט, אוהבי הספרים, ושגם פתיחת הכריכה הכבדה והפשלתה האיטית לאחור, הוא חלק ממעשה ההתקרבות לסיפור. אין זו חוברת, ולא קונטרס, ולא ספרון, ולא אותיות בנות יומן פורחות באויר — לפניכם עתה משהו כבד, רציני, משמעותי, ובסוף הסיפור גם נסגור את הכריכה הזאת לאט לאט. ובין פתיחת הכריכה ובין סגירת הכריכה מונח לפנינו סיפור מעשה.

להתעלם רגע מן הנוכחות שלנו

אילו היה זמני אתי הייתי מתחקה אתכם על כל השמות המוזר-כרים כאן, כי הם שמות אישים ידועים בתולדות יהדות מזרח אירופה בדורות האחרונים. ר' שלמה הנזכר כאן כשביעי לרבי מיכלה המגיד הקדוש מזלוצ'וב, נפטר בשנת 1786 — הרי שבערך מאתיים שנה מאיתנו ולאחור הוא אומדן מדוייק, ואף כל הנפשות הפועלות פה בכריכה הזו הנפתחת לפנינו, כולן נפשות אוטנטיות. ואנחנו מוזמנים איפוא להתעלם רגע מן הנוכחות שלנו בזמן הזה,

בכואב של כעת, ובסובב של כעת, ולסגת עד לאיזו נוכחות רחוקה, אחרת, מפורקת האלמנטים המוכרים לנו, ומהוץ לממדים שלנו, וככה ניכנס אל הסיפור הפותח מן הפיסקה השניה והלאה.

ר' מיכלל, המגיד הקדוש מזלוטשוב, בתחילתו עני היה וביתו ריקם היה. פעמים הרבה לא היה בידו חוץ מפרוסה לעני שהיה מצניעה במיצנפתו שבראשו, שאם יבוא עני לא ישוב נכלם, שהצדיק יתוך שדבוק בקונו אינו משגיח בצרכי עצמו אלא בצרכי ה**השניה**, אלו תורה ותפילה ומעשים טובים.

כדרך כל סיפור באים המשפטים הראשונים לשם היכרות, ולהצגת הגיבור הראשון. בהצגה זו יש כמה תכונות שלא תמצאו אותם בסיפורים רבים אחרים.

לגיבור שלפנינו אין פורטרט, ולא נדע לא על קומתו ולא על צורתו ולא על זקנו ולא על הופעתו ולא על תואר פניו, אם היה יפה, אם גבוה אם צעיר — דבר מאלה לא נדע. מה שמתואר כאן בהרחבה היא תכונה מוסרית. האדם מתואר על פי תכונתו המוסרית, ולא על פי שום דיוקן פיזי, שרטוטי פנים, קומה, הופעה וכו'. האדם הזה שמופיע כעת לפנינו אינו אלא עני, שאין לו בביתו כלום, שביתו ריקם, ושעם זאת הוא מחזיק פרוסה אחת שאיננו אוכל אותה אלא מטמין במצנפתו שעל ראשו, כדי שאם יבוא עני יוכל לקיים מצוות צדקה. (כיסוי, מכל מקום, תמיד ריקים...)

האיש שלפנינו עני גמור, הוא אבל איננו עני עד כדי כך שאת המצווה לתת לעני ממנו לא יוכל לקיים. העניות היא תודעה ולא מצב. יש עני אחד שאין לו כלום, ויש גם עני אחר שאין לו כלום, אבל זה שיודע לתת לשני, הוא איננו בחזקת עני.

הפיסקה הזו בנויה משני משפטים. ממשפט קצר ומשפט ארוך, וככה גם נראה להלן, כמעט תמיד: צמד משפטים הבאים אם לסייע זה לזה, או להגביל זה את זה. משפט בן אחת עשרה תיבות ומייד תכוף לו משפט בן שלושים וארבע תיבות. וצירוף לא פרופורציונלי זה מדבר בעד עצמו, ועושה קו שאחריו בא כתם.

איש קדוש, עני וביתו ריקם

התפאורה שלפנינו היא חדר שאין בו כלום, ושלפיכך אין בו שום הסתת-ידעת. תשומת לבנו, אינה נקראת, לא לריהוט ולא לפרטים לא לדיוקן האיש ולא לצורת חדרו. הדברים המתוארים לפנינו באים במינימום ההכרחי לסיפור. אין בחדר כלום, אבל, יש בו מידה נאה. אין בו נכסים, אין בו דבר שאפשר להצביע עליו כעל דבר הראוי לתיאור, אלא רק האיפיון האחד הזה לבדו: איש קדוש, עני וביתו ריקם. המילה "ביתו" חשובה כאן, ביתו אינו רק בית, בית משפחה, אלא בית ריקם. תחילתם של צדיקים, ל"ו הצדיקים, שבגלגול ראשון שלהם הם עדיין בלתי-מוכרים. הם יהיו מוכרים כעבור זמן מתוך מעשיהם. אבל, הצגתו הראשונה של גיבורנו לפני הקורא מגלה אותו לא כאדם בעל הרבה סימנים, אלא, כאדם בעל סימן מובהק אחד: היותו אדם נטול סממנים נוספים. ריק סביבו והוא יושב לבדו בחדר הלימוד שלו, ואין כלום בידו חוץ מפרוסה לעני שהיה מצניעה במצנפת ראשו. אם בא תיאור פרט מפרטי לבושו, תיאור המצנפת, אין זה פרט שבא לשמו, אלא משום שבמצנפת אפשר להחביא. מתנה גלויה אין היא מתנת חסד. יש להצניע אותה. וזה הגיבור שעליו יהיה הסיפור מספר.

היתה אשתו של אותו צדיק יודעת נפש בעלה הצדיק. עשתה מה שעשתה ובלבד שלא יצטער ולא יתבטל מעבודתו הקדושה. לא כדרך רוב הנשים שאם בלה השאור מן הערבה מריבה מקשקשת ובאה.

הגבורה השניה, אשתו, תכונות חיצוניות אין, שרטוטי דיוקן-אין. גיל — אין, מראה כללי — אין. הדבר היחידי שיש כאן הוא תכונת נאמנות אין סוף לאיש היושב ולומד. קבלת הדיון הזה, כקבלת עול המציאות, ללא ויכוח.

אני מבקש לשים לב לפרטים המתוארים כאן. "היתה אשתו של אותו צדיק יודעת נפש בעלה הצדיק", וב"יודע צדיק נפש" יש כבר טיפת אירוניה מוצנעת מתחת להיראות המיתממת ברצינות, וכב-יכול אין כאן היתול. "עשתה מה שעשתה ובלבד שלא יצטער ולא יתבטל מעבודתו הקדושה" לעומת כל שאר הנשים המריבות, והמקשקשות, היא, כל חייה ממוקדים בשלוות האיש הזה.

הסיפור שלפנינו הנה נפתחה כריכתו, נתאשרה האוטנטיות שלו, נתגלה מימד עומק הבאר, והוצגו שני האישים שבהם יגלגל הסיפור: הצדיק ואשתו. עד כאן עוד לא התחיל מעשה הסיפור. עד כאן רק הצגת האישים, החומרים, היסודות, האיברים שמהם יתגלגל הסיפור על פני הרקע הנתון.

מהיכן מתחיל הסיפור? הסיפור הקלאסי מאז ומעולם מתחיל ב"פעם אחת". "יום אחד" "שנה אחת" — כאן מתחיל הסיפור. סיפור מתחיל עם צלצול של זמן. "יום אחד" "פעם אחת" "שנה אחת" "היה היה" וכך הזמן נקש ומרגע שנקש מתחיל הסיפור נע, נכנס לתנועה. וגם הסיפור שלנו כך:

שנה אחת הגיע ערב סוכות ולא מצאה הרבנית במה לקבל את החג. אמרה, אלך ואודיע לבעלי, ישמע וידע את צערי. נכנסה אצלו לחדר ההתבודדות שלו ועמדה על הפתח ואמרה, ערב סוכות היום ועדיין אין לי לצרכי החג.

יש רגע שאדם אינו יכול לשאת במשא הבעיות שלו

ובכן זה הזמן: ערב סוכות. מכל הבעיות שיש לבני אדם בעולם, הבעיה שעומדת לפנינו היא חשש מכשלון החג, ולא שאין מה לאכול בחג, אלא, שאין במה לקדש את החג. חג הוא אירוע המפסיק שיגרה ומקבלים את פניו בטקס מיוחד, שסעודת המשפחה תופסת בו מקום מרכזי. אם אינך יכול לקיים את הטקס לא יהיה החג חג. האשה לא באה להתאונן לפני הצדיק כי אין לה מה לאכול, או כי היא וילדיה רעבים, כי קשה להם להחזיק מעמד, אלא, שקיום החג מוטל בספק, וכך גם מוצג ה"כלו כל הקיצין". לעולם לא היתה עושה דבר שעשוי להפריעו, ואילו הפעם התירה לעצמה לעשות דבר יוצא דופן מכל הבחינות, להפריעו מלימודיו, לחדור אל חדר ההתבודדות שלו, לעמוד על הפתח ולשים לפניו את הבעיה הבלתי-נפתרת שלה.

יש רגע מסויים שאדם אינו יכול עוד לשאת במשא הבעיות שלו. ניסה בכה וניסה בכה לעזור לעצמו למצוא דרך, וכלו לו כל

הקיצין. ומשכלו כל הקיצין הוא מוכרח להפסיק את הסדר המקובל, כדי שלא להפר איזה סדר גדול יותר. אין לך חמור יותר מהפרת אין-כניסה. ולפיכך אין היא מעוזה אלא עומדת בפתח: הזמן קצר, והולך ונגמר, והיא חייבת לעשות מעשים.

האשה כאן כפי שהיתה תמיד. זו שיודעת לעשות. תמיד היא יודעת לעשות בלי לשאול את האיש הצדיק, ורק על אחריותה שלה. מרגע מסויים איננה יכולה לעמוד באחריות והיא באה עד פתח חדר הצדיק, "לא מצאה הרבנית במה לקבל את החג, ואמרה, אלך ואודיע לבעלי, ישמע וידע את צערי".

אין כאן "והוא יקום ויעשה זה וזה". אלא והוא ידע. משעה שיידע גם האחריות עוברת אליו. "נכנסה אצלו לחדר ההתבודדות ועמדה על הפתח". תראו כמה זמן עובר עד שהיא מתחילה לדבר. הרגע נמשך על-ידי מין פעלים כאלה, קודם "נכנסה אצלו לחדר ההתבודדות שלו ועמדה על הפתח" ואחר כך "ואמרה: ערב סוכות היום ועדיין אין לי לצרכי החג".

כל מתפלל יודע את הברכה "ברוך שעשה לי כל צרכי" וכאן "אין לי לצרכי החג". הברכה לא תוכל להתקיים. ועוד מילה אחת: "לי". החג שלי לא יוכל להתקיים, החג שעל אחריותי.

זמן אנושי שיש לו קץ

מה שקורה ברגע זה בסיפור הוא תפנית מיוחדת בכינה, שכדאי לשים אליה לב. בנוהג שבעולם הזמן הוא נהר זורם. הזמן התחיל אי פעם לפנינו והוא נמשך מאליו וזורם לאי-אן אחרינו. כקו שמתמשך והולך בלתי-נגמר, וגם נמדד במכשירים שמודדים בהם אורך המתמשך אין קץ. אבל יש גם סוג אחר של זמן, הזמן האנושי. והוא זמן שנגמר, זמן שיש לו קץ. וכנגד שעון הזמן הרגיל שתנועתו היא תנועה סיבובית אינסופית, כמין מעגל נצחי, יודע גם שעון לזמן מוגבל, כדוגמת שעון החול. כשייתם החול למעלה וייגר כולו למטה, ייתם גם הזמן הקצוב הזה.

כל אדם מכיר מנסיונו את הזמן הקצוב הזה. לא רק משום שהוא יודע על המוות, אלא, גם מפני שבמהלך החיים מוזמנים מצבים שהזמן חדל מהיראות אינסופי, והוא נתפש כסופי לחלוטין. "יש

זמן" רק עד שיצלצל השעון, כגון רכבת שתצא בזמן מסוים והמאחר יפסיד.

מצב מיוחד כזה ידוע כ"מצב של גור דין". עד לגזר-הדין אתה חופשי, לאחריו אתה נדון. או כנרון שיודע את שעתו האחרונה, והזמן שלו הולך ונגמר. הסיפור שלנו, מעביר אותנו בחשאי מזמן אחד לזמן אחר. מזמן שהוא המשך בלתי-כלה, לזמן מוגבל, שאותו היא מתארת באמרה "ועדיין אין לי לצרכי החג. כלומר, אם תמצא את התשובה לאחר זמן זו כבר לא תעזור, עליך להשיב ולפתור עד שהחג לא נכנס.

הרבה מסיפורי עגנון הם כאלה שבהם מתהפך הזמן מזמן מתמשך, לזמן קצוב. בסיפור אחר, "אל הרופא" אפשר להזעיק את הרופא רק עד שעה מסויימת. לאחר אותה שעה אין רופא. ולכן עליך להשתמש בזמן הזה כדי להגיע לרופא. אם תאחר תעבור האחריות על החולים עליך, ואתה תישא באשם.

בסיפור אחר רוצה אדם להגיע לים לרחוץ עד שלא נכנסה השבת. לאחר כניסת השבת, איחר את המועד והזמן יצא לבטלה. זהו הזמן האנושי: זהו הזמן שעליו נתבע אדם לאחריות. נתנו לך קצבת זמן מוגבלת, מה איפוא עשית בה? למה השתמשת בה?

והנה ברגע הזה עושה האשה את ההמרה מזמן לזמן, מסוג זמן שהיה זורם עד עכשיו באופן אינדיפרנטי, לסוג זמן המסומן בביטוי שלה "עדיין אין לי", שמתרה כי אם אינך מוצא פתרון למחסורי החג עד לכניסת החג, יהיה הזמן נגמר, ואחר כך לא תועיל עוד שום עצה ושום תחבולה.

הגביה עצמו אותו צדיק מכסאו והוציא ראשו מטליתו והניח ידו על תפיליו ואמר לה את דואגת לבשר ודגים ואני דואג לאתרוג שעדיין אין לי.

ה"עדיין" שלו לעומת ה"עדיין" שלה.

עולמות מתנגשים

יתר על כן, את, האשה, מתאוננת על בשר ודגים, אני האיש, מתאונן שאין לי במה לקדש את החג. מיד מתנגשים כאן שני עולמות. ושני העולמות האלה יבנו את הסיפור שלפנינו, עד שימצא או לא ימצא את פתרונו, אם כך או כך. מייד מתגלה החלוקה: מכאן האשה הארצית, העוסקת בבשר ודגים, ומכאן האיש הקדוש העוסק ברוח. ומייד יש פה דירוג של שני עולמות. היא בעולם הנמוך הארצי, בעולם שעוסקים בו בבשר ודגים, והוא העוסק בקדושה שמעבר לזמן המתכלה ומעל לדברים הנפסדים, כולו בערכים העליונים של עולם הרוח.

כך הוא מציג כאבו לפנינו. שרוי בתוך הדר בודד, יושב עטוף בטלית, מקופל ומוסתר ומבודד ומופרש מכל מה שיש מסביב ומכל העולם, הנה הוא מגיח כעת, יוצא מכל הקיפולים לקראת הנוכחות הממשית הקוראת לו מן הפתח, בטענת האשה מרת הנפש וככלות כוחה, עדיין אין לי לצורכי החג". תשובתו היא טענה כנגד טענה, את דואגת שעדיין אין לך בשר ודגים, ואני דואג לאתרוג שעדיין אין לי. המשותף לשניהם הוא ה"עדיין אין לי". שהרי אם יתמלא המחסור כעבור זמן, לא תהיה לו עוד חשיבות. נותר רק רווח הזמן מכעת עד שעה מסויימת לפנות ערב. אם יש יש, ואם אין לא יהיה עוד. אין גאולה לאחר זמנה; היא חייבת לבוא עד לשעה שבה מתקדש החג.

מתבונן מן הצד, היה אומר כי בבית הזה אין עתה כלום, לא לו ולא לה; אלא שהלא כלום הזה מדורג לפי סולם של מידות. יש מידות תחתונות ויש מידות עליונות. הסולם הוא סולמו של אדם המאמין, והוא הבלתי־קיים כסולם לאדם שאיננו מאמין — לאדם שאיננו מאמין הערכים כולם שווי־ערך זה לזה. והוא בוחן אותם על פי מידת התועלת שבהם, ועל פי שיעור הפתרון שבהם, השימושיות שבהם וכו'. ואילו לאדם המאמין יש משהו הבא קודם משהו ומעל משהו אחר. והמשהו הזה שמעל משהו, שבראש כל הסולמות הוא "יראת השם". ויראת השם קודמת לכל; קודמת לבריאות, לאכילה, למשפחה, לקיום, ולכל. כל עסקי העולם נשארים

בתחתיות אותו הסולם שגם אינו עומד אלא רק מכוח האמונה. יוצא איפוא שמה שעשתה האשה, שכאילו לא דאגה אלא לאגרו-איזום הקטנוני והנמוך שלה, בו בזמן שהוא, כאילו, חרד לאיזו גדלות, ולשם קדושה שמעל לכל קרבן גשמי או סבל אישי.

איך יישחק הסיפור שלנו בקונפליקט הזה עוד נראה להלן. אבל כאן כאילו נקבעת הנורמה — שזמן השניים שבעימות, הרי זו דואגת לשלב הנמוך שבסולם (המסומן באוכל), וזה דואג לשלב הגבוה שבסולם, (המסומל באתרוג). חג הסוכות בלי אתרוג אינו חג, אבל בלא צורכי אכילה הוא עדיין חג.

נשקה את המזוזה ויצאה בפחי נפש

אף מילה לא אמרה, אף קינטור לא הטיחה, קיבלה את הדין שפירושו דין ייארש. אם גם לו אין פתרון, אז ה"אין פתרון" הוא מנת חלקם של כולם: אין טוטאלי ושווה לכולם. ואף אין מה לעשות.

כאן גם צריך היה הסיפור שלנו להסתיים, או שיופיע כעת מיפנה בלתי-צפוי. כיוון שנמשך הסיפור והולך ממילא מתגלה מיפנה.

עמד אותו צדיק והלך בכל הבית, שמא ימצא כלי למכור ויקח לו בדמיו אתרוג. פשפש ולא מצא שום חפץ כדי שוויו של אתרוג.

לאמור, בקיים, בתקין, באפשרי, במה שמצוי וישנו, במצב הזה — אין מה למצוא. מה שאפשר היה למכור כבר מכרו, מה שאפשר היה למשכן מישכנו, מה שאפשר היה להפוך לכוח קניה, לאיזו אפשרות שבזכותה או מכוחה אפשר לעשות צורכי נפש — כבר עשו. והבית ריק לגמרי: ריקם, עומד מתחת למינימום המינימלי, שאין עוד אחריו ולא כלום. אין בכל הבית כעת דבר ששווה יותר משווי אתרוג. צריך להימצא משהו שהוא מעבר לאינוונטר המרוקן והגמור של הבית.

מושמש בתפיליו והרהר בלבו, תשעה ימים של חג מנושמים ובאים, ובחג אין מניחין תפילין, ותפילין שלי איש אלוקים קדוש כתב אותן, שכותב כל אות ואות בקדושה ובטהרה ומייחד עליהם יחודים גדולים ונוראים ורבים מחזירים אחר תפיליו ומרבים במחירן, הריני מוכרן ולוקח לי בדמיהן אתרוג.

נס קבלת ארכת זמן

המוצא הוא ספקולציה פתאומית שלא תיתכן בשום מקום אחר, אלא, רק במקום שדינים יהודיים והסכמות יהודיות מניחים לאדם איזו שהות שבגדר נס. ומה שקרה פה עכשיו — היה נס קבלת ארכת זמן. הרב הרוויח את ההפרש שבין שני זמנים; מכר זמן אחד כדי להשיג בו יתרון מעשי של זמן אחר. תפילין הכרח ליהודי אתרוג הכרח ליהודי, אבל לתפילין יש שהות של עוד תשעה ימים, ולאתרוג אין עוד שום שהות. מה יהיה כעבור תשעה ימים? — מכל מקום, זה הרווח. אולי כך, ואולי לא כלום, אבל, מכיוון שתחולתן של התפילין נדחתה בתשעה ימים, הרי שאפשר במחירים של תפילין לזכות באתרוג עד שלא נכנס החג. המירוץ הוא כנגד שעון כניסת החג. אדם מוכר את תשעת הימים של ההפוגה שאינו יודע במה תיגמר, כדי לזכות בעכשיו. והוא מוכר את תפיליו.

תפילין אלה רבות ערך. קדוש כתב אותן. הן מיוחדות, ייחוסן רב וברור שבעד תפילין כאלה יקבל סכום גדול שיספיק בוודאי כדי אתרוג. החליפין שנעשים כאן אינם חליפין של רכוש אחד ברכוש אחר. החליפין שנעשים כאן הם של דחיית זמן אחד מפני זמן אחר, כשבהעדפת הזמן הזה מוצג כל סולם ערכיו של האיש המאמין. בסולם זה ברגע זה עומד הסמל של האתרוג עליון מכל. וכל שאר הסמלים, קדושים ויקרים ומופלאים כאשר יהיו נידחים. ברווח שבין כעת ובין הזמן הנידחה הזה, מנסה הצדיק לשקם לעצמו את הבלתי-אפשר מבחינה הגיונית ומעשית בבית הריק והנקי מכל: את קיום הקדושה התלויה באתרוג.

חלץ ר' מיכלי את תפיליו

עכשיו תראו מה זו מהירות. כשנוצרת מהירות בסיפור מת-חילים פעלים לבוא אחר פעלים. ואם תקשיבו לקטע שלפנינו, תשמעו כמה פעלים באים בסך, מתגלגלים ובאים בזה אחר זה, כיוון שהזמן הוא הוא העניין שבו אנחנו עוסקים. אדם צריך להשיג את האתרוג לפני שיהיה מאוחר להשיגו.

חלץ רב מיכלי את תפיליו ונטלם ונכנס לבית מדרשו ושאל.

האם היה בית מדרשו קרוב או רחוק, כמה זמן עבר, איך הגיע לשם, האם הלך, האם רץ, האם החליף בגדים, כמה זמן עבר? לא. רק הדברים העיקריים ביותר נמנים לפנינו. והדברים העיקריים ביותר "חלץ את תפיליו". כלומר, את הקודש הזה, את הסמל הזה הניח הצידה, והפעלים הבאים אחרי זה "נטלם" ו"נכנס" ו"שאל". בין חלץ ובין שאל — עולם מלא. אבל, העולם הזה התקפל פה לפסוק אחד שכולו דבקות במטרה האחת. וגם השאלה ששאל קצרה, עניינית, נוקבת למטרתה.

מי כאן רוצה לקנות תפילין שלי?
עמד אדם אחד ואמר, אני אקנה אותן.

לשון פשוטה ביותר. השאלה פשוטה וחסכונית, והתשובה פשוטה וחסכונית, זו מול זו בדיוק.

עמד אדם אחד ואמר, אני אקנה אותן.

בתוך האמירה הזו, למי שיש סבלנות לשמוע, יחוש במוסיקליות נפלאה של הקיצור הזה, עם ההרגשות הריתמיות האלה.

הוציא דינר זהב ונתנו לצדיק ונתן לו הצדיק את תפיליו.

יש לפניכם דרמה בפנטומימה. כל אחד עכשיו רק עושה מעשים. הדיבור נגמר. מרגע שנוצר הקונטקט בין "מי רוצה" ובין "אני אקח"

יש פנטומימה. האיש מוציא זהוב, אין שאלה אולי אפשר לקבל שני זהובים, אין שאלה של מי התפילין האלה, מניין הן, למה מוכרים אותן, מה הייחוס שלהן — כעת יש פה רק פנטומימה של מעשים, כשהאחד חש את דופק הזמן, והאוויר כולו מלא חרדה, שדבר זה יהיה מסתיים מהר, וכבר הנה הוא רץ לשוק. הבלתי־ניתן לקרות קרה, הבלתי־יאמן התרחש, ויש בידיו עכשיו זהוב. הזהוב הזה עוד איננו אתרוג, והוא צריך עדיין לרוץ. "נטל הצדיק את הדינר" — וקראו היטב את המילה הפשוטה הזאת לבדה "ורץ", "הרבי רץ".

ורץ אצל האתרוג ליקח אתרוג. ראה אתרוג נאה ומצאו כשר והדר. שמע שמבקשים במחירו דינר זהב, נתן את הדינר ולקח את האתרוג.

שוב, העסקים פועלים כאן בקיצור תמציתם. הוא דבר לא אמר, הוא רק שמע. ואותו דינר כשם שקיבלו כך מסרו. אבל מה שעשה בתשומת לב לא כלפי הדינר עשה, אלא, כלפי האתרוג. אם אמנם יש באתרוג הזה כל הסימנים המעידים עליו שהוא כשר והדר, ומשראה שהאתרוג כשר, וזה כל הדבר שהיה צריך, מייד ויותר על כל השאר. כשם שקיבל דינר כך נתן דינר, ואינו מתעכב על כלום אלא רק ממהר להשיג את מטרתו.

"שמע שמבקשים בשבילו דינר זהב, נתן את הדינר ולקח את האתרוג", וברור שהזהב מכאן והאתרוג מכאן, משקל האתרוג עולה יותר. הסיפור שלנו השיג כאן, לבסוף, אפשרות להפוגת מנוחה, ולכן ניתנת אפשרות לפסוק פה פסוקי חכמה ומוסר: "צדיק אמיני כשהוא לוקח חפץ למצווה אינו עומד על המקח, כל שכן לגבי אתרוג, שנאמר בו ולקחתם לכם וגו' ושמתם לפני אדוני אלוקיכם".

האינטרמצו הזה שנפל בין שעזב את החדר שלו, ובין שהשיג את האתרוג — נגמר, וכעת יחזור הצדיק אל אותו החדר, אבל אחרת: כאדם שיש לו אתרוג.

נראה, איפוא, כי בין שני האישים שפגשנו בתחילת הסיפור, בין האשה הטוענת לבשר ולדגים ובין האיש שטוען לאתרוג, חוזר האיש עם האתרוג וכל תאוות נפשו כעת בידיו.

חזר ר' מיכלי לביתו כשהוא שמח שזכה לאתרוג נאה שיש בו כל מה ששיבחו באתרוג. הלך ונכנס לסוכתו לתקן בה דבר וחזר ונכנס לחדר ההתבודדות שלו.

הוא יצא מתוך הפנים, יצא לחוץ, השיג כל מה שהיה צריך, וכעת הוא חוזר אל הפנים, אל חדר ההתבודדות, דרך סוכת החג אל חדר ההתבודדות שלו שנעשה כעת שונה מכפי שהיה קודם: יש בו "יש". קודם מלך בו ה"אין", עכשיו יש בו "יש".

בא וישב על כסאו והניח את האתרוג לפניו והיה מעיין בדעתו במצוות השם שנתן לישראל בימים קדושים אלו של סוכות שעוטרם הקדוש ברוך הוא במצוות הרבה.

הפסוק הזה כבר אינו מקדם אותנו במהלך הסיפור, ולמה אינו מקדם — כי זמנו של הצדיק חזר עתה ושב מזמן של שעון-חול לזמן נינוח של נהר-שוטף. מעכשיו אין זה זמן קצוב, אלא הזמן שבידיו מתמשך שופע, ויש בידיו עתה כדי להרהר הרהורי קדושה, בכל המעלות ובכל הדברים שנשתבח בהם האתרוג, החג וכו'. אבל זו רק מחצית הסיפור שלנו.

שמעה אשתו הרבנית שהיה בעלה בשוק, הלכה ונכנסה אצלו.

בואו נבדוק את המשפט הזה. "שמעה הרבנית שהיה בעלה בשוק" הוא לא סיפר לה, הוא שתק. אבל, שמועה נשמעה, שראו את הרב רץ לכאן, ורץ בחזרה, מהר מהר, ומגיע לשוק, לא כל יום הרב רץ ולא כל יום רואה השוק את הרב ולא כל יום רואה הרב את השוק. השמועה הזאת חוזרת בהד כלשהו אל האשה. הוא עצמו לא סיפר דבר, הוא כולו עסוק לו על כסאו בהמשך הרהורי הקדושה, מבודד בחדר ההתבודדות שלו. אבל היא "הלכה ונכנסה אצלו".

ראתה מאור פניו וכולו אומר שמחה. סבורה היתה הרבנית שהביא עמו את כל צרכי החג. אמרה לו: רואה אני שאתה שמח, וודאי הבאת לנו את כל צרכי החג, תן ואתקין אותם, שהיום פונה והולך.

כלומר, היא עדיין במצב של שעון-חול. אצלה עדיין הזמן בקיבעה, כגזר-דין שלא הוכרע, זמן שהולך להיגמר ורק עוד נותרה שהות קטנה ביותר, כדי להכין, להתקין את צורכי החג, את סעודת החג המשפחתית.

נדמה כי מעתה תשרור אידיליה ובי הקונפליקט שנתגלע קודם, (את בשר ודגים, אני אתרוג) יתפייס עכשיו. היא אינה יודעת עוד מה צפוי לה. הקורא כבר בצעד קדימה ויודע וחרד, אבל, היא כאילו נפתח לפניו איזה סיכוי — ואם תספיק לעשות את המוטל עליה גם היא תשמות, ולפיכך מקוצר זמן אינה שואלת ואינה חוקרת — עכשיו תן ואתקין. ואולי יגיע כך הסיפור, בכל זאת, לאיזו השלמה, וייגמר יפה, כראוי לו לחג היפה.

לפני שנוזו הלאה, הייתי מבקש שתקשיבו שנית לכל המילים שבראש כל קטע מן הקטעים שכבר קראנו: חלץ, נטל, חזר, בא, שמעה, ראתה — כל אחד מקטעים אלה מתחיל בפועל. לאמור, עד כאן היינו נמצאים בתנועה בלתי-פוסקת והסיפור התנועע איתנו ונע לקראת איזה פתרון.

הגביה עצמו הצדיק בכסאו והניח ידו על עיניו ואמר, מהולל שם השם יתברך ויתעלה שזיכני בחסדו ונתן לי כל מחסורי.

עכשיו גומל הוא לה על שאמרה היא קודם ש"עדיין אין לי סעודה".

עמדה הרבנית והמתינה עד שיתן לה בעלה. חזר וישב על כסאו וסיפר לה שזכה ומצא לו אתרוג כשר. שאלה אותו, מהיכן היו לך מעות ליקח לך אתרוג? אמר לה מכרתי את תפילי בדינר זהב וקניתי לי את האתרוג. אמרה לו, אם כן תן לי את העודף. אמר לה, לא נתנו לי עודף. כל המעות שנתנו לי בתפילי נתתי באתרוגי. והתחיל מונה כל שבחיו של האתרוג והיה מולחב והולך. הבליעה הרבנית את דמעתה ואמרה: רוצה אני לראות מה מציאה מצאת.

הלי הזה כנגד הלי הזה

הקונפליקט שנדמה היה לנו שאולי יהיה הולך להיפתר יפה, מגיע כאן לשיא התעצמותו העויינת: האבסורדיות. שני אנשים עומדים פה ומדברים זה עם זה, ללא דיבור זה עם זה. האחד מדבר בכה והאחת מדברת בכה. וביניהם יש משהו אגואיסטי האומר "לי" "שלי" "אתרוגי" "צורכי הסעודה עשיתי לי" הלי הזה כנגד הלי הזה. ולכאורה, הלי שלו נמצא בספירות העליונות והלי שלה נמצא בספירות התחתונות, והיא אינה אלא מייצגת בסך הכל את צרכי הבית, כשהוא מייצג את צורכי השמים. אין חיכוך בין השניים: טענותיהם אינן נפגשות.

ובכן, זהו הדבר: בשבילה יש אין. אין לה עוד מה לעשות. זמנה שלה וסיכוייה שלה נגמרו. הנה, יש אתרוג, והאתרוג ניצח אותה. האתרוג גדל וכפה עצמו עליהם לקבל את הדין. אין יותר. וזה צידוק הדין. לאשה אין, אבל יש אתרוג. וכשאומרים אשה זה הבית, המשפחה, זה כולם, החג של כולם. כולם לא רק רעבים ללחם אלא גם לחג של כולם: לא יהיה חג בלי סעודת החג, והאשה, היא, כביכול, הרוברת של העולם הזה. ממול הבקשה שלה, ממול התביעה היסודית לקום ולעשות משהו לכלל הסובל, והמחכה לחג, התשובה היא: יש אתרוג. האתרוג ניצח.

"הבליעה הרבנית את דמעתה ואמרה" — לא כתוב שהתחילה לבכות, כתוב שהבליעה את דמעתה, ואמרה "רוצה אני לראות מה מציאה מצאת", וב"מציאה מצאת" יש כבר התרסה וקינטור. "הוציא הצדיק את האתרוג וסילק את עטיפותיו".

כשם שיצא הצדיק קודם מחררו, מטליתו, מכסאו, כך גם יצא ממחבואו האוצר הזה, האתרוג המזומן הזה, וסולקו עטיפותיו. ואמנם "הבדיקו זיו הדרו ועלה ריחו הטוב תאוהו לעיניים ונחמד לברכה. אמרה האשה, תן ואסתכל בו. הושיטה את ידה ונטלה את האתרוג".

שני אנשים, ואתרוג ביניהם. הנה הוא כאן, הנה הוא עובר עכשיו לכאן, וכעת הוא ביניהם, אתרוג עובר מיד ליד.

נזכרה צער ביתה וצער בניה שאין להם מה יאכלו, ועכשיו יום טוב של סוכות בא ואין לה במה לשמחו. נתמוטטו ידיה מחמת צערה ונשמת האתרוג ונפל. וכיון שנפל נשברה פיטמתו. וכיון שנשברה פיטמתו נפסל.

ברור היה שלכאן יילך הסיפור. אבל, כלל לא מתואר בו כאילו במתכוון עשתה שכך יהיה. כל הפעלים שמשתמש המספר כאן, כולם באים בנפעל, כך קרה לה, כך בא עליה — היא לא עשתה כלום: האתרוג נתמוטט. נתמוטטו ידיה, נשמת האתרוג, נפל, נשברה, נפסל.

כל אלה פעלים פסיביים. לא היא עשתה את זה, היא לא עשתה כלום. מאליו הכל. היא לא נתכוונה לעשות כלום. היא לא הפילה אלא הוא נפל. כיוון שזה העולם וככה הוא האתרוג שזיה סיבת הכל, והיה תכלית כל הדבר, שבא תמורת התפילין, שהיה הזימון האחרון שבאפשרויות הזמן להשתנות — הנה נפל האתרוג הזה נשברה פיטמתו, נפסל, אין אתרוג. היש באחרון היה לאין. סמל היש — היה לממשות של אין. אתרוג בלתי-כשר — הוא פגר של סמל. אין לי ואין לך. שווים באין. אין לכל.

ראה הצדיק שנפסל אתרוגו ואינו ראוי לברכה. שטח את שתי כפיו הקדושות דרך יאוש ואמר: תפילין אין לי, אתרוג אין לי, לא נשתייר לי אלא כעס. אבל, אני לא אכעוס, אבל אני לא אכעוס.

אין צורך להוסיף עוד מילה אלא רק שנקרא את זה עוד פעם: שטח את שתי כפיו הקדושות דרך ייאוש ואמר: "תפילין אין לי, אתרוג אין לי, לא נשתייר לי אלא כעס. אבל אני לא אכעוס, אבל אני לא אכעוס." (ובפירוש: „אכעוס“ ולא „אכעס“ השכיח — כדי להבליט).

ה"אבל" כאן, הוא המפתח והחזרה עליו פעמיים. כל המצב כולו אומר: כן! תכעס! תצעק! תחאונן! תגיד משהו, תטיח מלים, וכנגדם ה"אבל", האל רוצה שאני אכעס, האל ניסה אותי — אבל הצד האנושי כאן מתעקש על ה"אבל": אבל, אני לא אכעוס. מה פרוש "אבל"? ייסר ייסרת אותי עוד ועוד,

אבל, אני לא אכעוס. האבל הוא האדם כנגד האל, הוא הדיאלוג האנושי של האמונה. הוא ההיאחזות באמונה למרות ההוכחות נגדה. הוא האף-על-פי-כן.

הדים עולים אלינו מיד. מי שנזכר באיוב, מי שנזכר באשת איוב, מי שנזכר ברגעים אחרים. העמדה הזאת כשהמצב כולו לאחר ייאוש, כשלא יהיה אתרוג לחג הזה, כשאין עוד תפילין, כשהבית מרוקן עד תומו, הן מהפצים והן מזמזם, כשהמשפחה מרוקנת, והכל נגמר ולא נשאר עוד אלא רק זה — שאין לך כלום ושתתפקע. ומה עושה הבן-אדם? מה נכון לו לעשות ברגע זה? כבודו של אדם ברגע זה תובע, לקום להתקומם, לצעוק, לאמור לו לאלוהים, ושיידע לו. כנגד זה, קם האדם המוכה, הקורבן, המופסד עד הסוף, ומן הכל, קם כעת באמונה, וחוזר בפסוק הנאמר פעמים "אבל אני לא אכעוס, אבל אני לא אכעוס". והדיאלוג מעמיד את ה"אבל" האנושי כנגד ה"דווקא לכם" של האל האדיש. עצירת הכעס.

העמדת האבל כנגד אפסות ההוכחה, האמונה כנגד הידיעה. הסיפור נגמר. וכאן יש לסובב ולסגור את הכריכה, ולחזור מעומק הבאר של מאתיים שנה אל היום. בואו נא ונעלה מן העומק הזה אל כעת. אומר המספר, ומוסיף: לפי דרכו ובשלווה כאילו:

שאלתי את רבי, איך היו הדברים ואמר לי רבי, כך היו הדברים. כשם שספרתי לך כך היו. ועוד אמר לי רבי, מעשה זה כלתו של המגיד הקדוש אשתו של רבי יוסף מיאמפולי סיפרה לפני מחותנה הצדיק רבי ברוך ממעזיביש, שאותו היום שאירע אותו המעשה היתה בבית המגיד הקדוש וראתה את הדבר בעיניה.

אם בהתחלה הזכיר המספר כי "שמע מפי מי ששמע מפי ששמע", הרי כאן יש לפנינו הודאה אחרת: "עד שראתה את הדבר בעיניה", וראתה הדברים היא דווקא אשה. היא העדה. והצדיק מתגלה כעת כמי שהתגאה בקדושתו הלא-אנושית על מצוקתה האנושית של האשה, ומעל דאגת היומיום של אם הבית העמיד בקשיחות את האתרוג שלו מעל החיים. ואת הסמל מעל הממשות, ואת האידיאה מעל האדם. לפיכך, מי שחטא באתרוג באתרוג ייענש. ואילו האשה, היא שעליה העולם עומד, היא המקיימת את

החיים — היא שגרמה שיתגלה לו ה"אבל" האנושי המנצח — ולא עוד, אלא שגם הסיפור על ניצחון ה"אבל", הסיפור הזה עצמו נתגלגל ובא אלינו על-ידי אשה, עדת ראייה, ובזכותה אנו יודעים כיצד, הפך סיפור נכאים לסיפור של אף-על-פי-כן — כדי שנדע גם אנחנו, כעת כאן, את סיפור כאב הנעזבים ואת סיפור גדולתם האנושית המושפלת, איך נכפתה עליהם שלילת הכל, ואיך מצאו לומר "אבל" שכנגד, ואיך גבר האנושי על השלילה הסופית. ולפיכך גם:

כשסיפרה את הדבר לפני מחותנה, רבי ברוך הצדיק ממועזיביש אמר לה רבי ברוך מחותנה, ספרי לי את המעשה שנית מתחילה ועד סוף. כדאי הוא מעשה זה לשמוע שתי פעמים.

18.9.75

הערכות חדשה בתחומי הפנים / ח"כ גד יעקבי

"תלמיד חכם אשר נמצא רבב
על בגדו — חייב מיתה" / רב אלוף (מיל.) חיים לסקוב

על הרי גלבוע

נוטה שאול ושלשה בניו ונושא כליו גם על
אנשיו ביום שהוא יתרו.

(שמואל א', ל"א)

אחד אחד נפלו גבורים, בתקע
שופר אדירים על הרי גלבוע.
— ענפת, המלך, שב אחרי השנה,
עוד פתי במתני, עליך אנינה.
— רבים סמנו היום הערלים.
תקע: חוקו ואמצו, גבורים אמלים!

— בתמים רבו ולא יקרבו הנחז
ענפת, המלך, עלי השענה!
— לא את להנפשו! אין פנאי, התקע
עוד מורקים הניתות, עוד אוזב גרע.
רבים סמנו היום הערלים.
תקע ונהלצו היושבים על הכלים!

— גם קרני החמה פי כלו חמתו.
הגד מה פסיד? — פי נפל יונתו.
— עוד שנים לי בנים פה במערכת,
תנח על ראש מביא שנים התרבה.
רבים סמנו היום הערלים.
תקע ונבואו השבטים הנבדלים!

— אל נסוג ממקום בו נעמדת, אל נוע.
פה תמיד, המגיד? — גם טח טלכישוע!

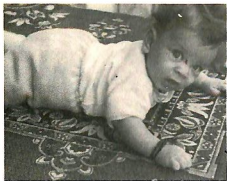
— עוד לנו מלחמה, וקרבות עוד באים.
כי נפל האחד, שם יפלו עוד שניים.
רבים ממנו היום הערלים.
הבנו למישטינים ומסגרים עצלים!

— על הרבה תפל, ואל תפל בגריו!
מה תגיד, הסגיד? — כי מת אבינך!
— הוא מת! ולו מעמד האבן הראשה.
נסיכים מנדכים נדכהם פי שלשה.
רבים ממנו היום הערלים,
הקבש ישראל, אם נשחט כרהלים!

הקע הקיעה גדולה תלע ותלע
וישטעו העברים: דם! דם! על גלבע!
הקע נגכה, צפונה, הרמה וקיה —
תרפו הארץ ותרעד אדמה.
רבים ממנו היום הערלים:
עלן! תפסו מקומם של נזקלים וקשלים!

פירסנגרונד, 1929

(ש. טשרניחובסקי)

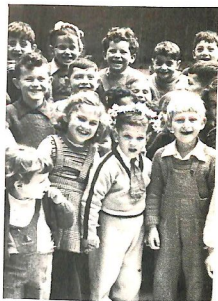
ילדות

בבית-הספר

נעורים

בצה"ל

הצבי ישראל על בנותך הלל איך עלו גבורים

סמ"ר **חיים אביטל** (אבוטבול)

בן שלמה ודינה

נסל כסיני, י"ג בתשרי תשל"ד

בן כ"ג בטמלו

סמל **גלעד נגרי** (ברזיל)

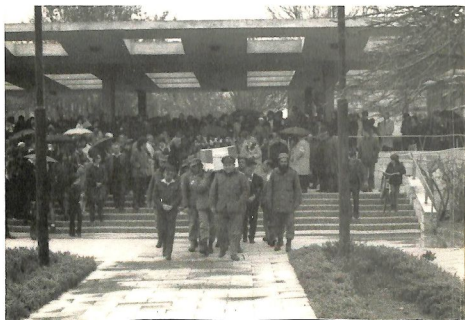
בן מרדכי ושושנה

נסל כרמת הנוון, י"ג בתשרי תשל"ד

בן כ"י בטמלו

נסלו כמלחמת יום הכיפורים

ת.נ.צ.ב.ת

ח"כ גד יעקבי

הערכות חדשה

בתחומי הפנים

מספר חודשים לפני שהלך לעולמו אמר דוד בן-גוריון, כי "מדינת ישראל טרם קמה". הוא לכאורה, סתם ולא פירש. היו שראו בכך התבטאות חסרת משמעות; התבטאות של אדם זקן, אשר דיבורו אינו בהיר, בלתי-תכליתי. אולם נראה לי, שכוונתו של בן-גוריון היתה לא להיבט הפורמאלי, לבחינה החוקית-המוסדית המוגדרת, המסויימת, כי אם לייעודיה העיקריים של מדינת ישראל. היה זה ביטוי בהיר מגובש ועלול ביותר. שכן, אכן לא הגשמנו עדיין את הייעודים העיקריים של מדינת ישראל מהבחינה המהותית והרעיונית: ריכוזו של רוב העם היהודי בארץ-ישראל, או בפשטות הגשמת הציונות; השגת שלום עם המדינות השכנות לנו; הקמת חברת תרבות איכותית ישראלית-יהודית בארץ-ישראל; הקמת משק עצמאי או במילים אחרות — הגשמת עצמאות כלכלית; ויישובה של הארץ במובן הרחב והמלא של מושג זה.

מהיבט חזוני זה, אכן מדינת ישראל טרם קמה. היא עדיין רחוקה מהגשמתן של התכליות הללו. לכן, ראוי שנראה בנושא מרכזי בתודעה הלאומית שלנו, לשוב אל ההכרה היסודית, שאנו בראשית הדרך, שאנו בתחילת מעלה ההר בהגשמת הייעודים הלאומיים העיקריים, הראשוניים, של מדינת ישראל. שוב עלינו לחדד תר-דעתנו לכך שגורלנו נתון בראש וראשונה בידינו. בהחלטות שנקבל

ובמעשים אשר נעשה — יקבע עתידנו כאן. גם אם יחסינו עם ארצות-הברית, ועם העולם התיצון לנו — חשובים, וגם אם הנסיבות החיצוניות לנו והתהליכים המתרחשים מחוצה לנו, קובעים ומשפיעים, — עדיין עלינו לפעול כאילו גורלנו נתון אך ורק בידינו. עתידה של ישראל מותנה בראש וראשונה בדרך ההתנהגות שלנו עצמנו. במיבנה המשק הישראלי, בתפוקתו, ברמתו ובהתפתחותו: באורח-החיים שלנו ובנורמות האישיות, אשר כל אחד מאיתנו יהיה על פיהן. על כן רואה אני כסכנה עיקרית, שאינה פחותה מהסכנה הצבאית ומסכנת העצמום בסיוע החיצוני הניתן לנו, את סכנת התערערות האמונה הפנימית בייעודיה של ישראל ובכוחה להגשימם. מבחינה זאת, דומני שאנו חיים בתקופה בעייתית. מבחינת קוצר הנשימה והתערערות האמונה והשיכנוע הפנימי העמוק שאיחדו את מדינת ישראל בתקופות קודמות, והיוו מכנה משותף של היישוב היהודי בארץ-ישראל, בטרם קום המדינה. שוב לא קיימת אחדות כללית סביב המטרות הלאומיות, גם אם ניטש ויכוח על האמצעים להגשמתן. בתחום זה אנחנו לוקים יותר מאשר בכל תחום אחר. שהרי משום בחינה שהיא איננו מצויים עתה בתקופה קשה מקודמותיה. תחושת הקושי או תחושת המבוי הסתום של חלק מהציבור, אינן נובעות מהנסיבות האובייקטיביות — דווקא. בתולדות היישוב היהודי בארץ היו תקופות קשות הרבה יותר, לא רק בתקופה בה הוא מנה, במחצית המאה הקודמת, כעשרת אלפי יהודים כאלו הרבה יותר, ערב מלחמת השחרור, ערב הקמת המדינה. והרי אנו עומדים, למיטב הכרתי, בראשיתה של דרך העצמאות היהודית בארץ ישראל. עלינו לאמץ מחדש כמה איזונים כדי שנוכל להתקדם על פי המגמות הרצויות לנו.

איזון בין צרכי ההווה וצרכי העתיד

האיזונים הדרושים הם בין צרכי ולחצי ההווה לבין צרכי העתיד. דומני ששיווי-המשקל בתחום זה התערער. יש הכרח באיזון מחודש בין צרכי הכלל לצרכי הפרט. יש הכרח בשיווי-משקל מחודש בין היסוד הקיומי של מדינת ישראל והחברה הישראלית,

לבין היסוד החזוני של החברה הישראלית. עתה, חוששני, ניתן משקל יתר ליסוד היומי ומשקל חסד ליסוד החזוני; יש צורך חיוני לדו־קיום מחודש בין המלחמה על קיום החיים, שהיא המלחמה העיקרית שלנו, ונראה שהיא תמשיך להיות מלחמתה העיקרית של מדינת ישראל גם בשנים הבאות, לבין איכותם של החיים עצמם. זאת מבלי שבכך רוצה אני במשהו להפחית מן המשקל הדרוש למאבק על קיומם של החיים עצמם.

לשם אלה יש הכרח בהצבת יעדים לאומיים וחברתיים אשר מעוגנים בתפיסה כוללת לתקופה ארוכה. זוהי חובתה, בראש וראשונה, של הממשלה. אבל זוהי גם חובתה של המנהיגות הפוליטית, החברתית, הכלכלית, המוסרית של מדינת ישראל. מנהיגות במשמעותה הרחבה, ברבדים השונים של החברה והמדינה.

יש להגיע לתכנית לאומית, להיערכות מקיפה בתחומי הפנים לתקופה הבאה. בהגשמתה של תכנית כזאת, ביצירת הסכמה רחבה סביב מטרותיה, מותנית, למיטב הכרתי, יכולתנו להגשים את עצמאותנו המדינית והבטחונות. יש לעצבה במשותף בין הממשלה, ההסתדרות והמעסיקים — לתקופה של שלוש שנים לפחות. יש להביאה לידיעת הציבור ולבקש את תמיכתו והסכמתו הרחבה.

תכנית זו תביא לידי כך, שתגבר השפעת מוקדי הסמכות המרכזיים שלנו שיבלמו תהליכי התרופפות, שאין להם צידוק במציאות הריאלית של מדינת ישראל, וכפי שהיא נשקפת לשנים הבאות. לא הגענו אל המנוחה והנחלה, ולא צפויים לנו פסקי־זמן או רווחי־זמן ולא אשליות של כאלה, על מנת לסייע לנו להרהר הרהור יסודי בצרכיה האמיתיים של מדינת ישראל ולהיערך להגשמתם.

אזכיר כמה מן הנושאים אותם עלינו לכלול באותה תכנית לאומית, תוך הדגשה מחודשת שלהם, יותר מאשר חידושם מבחינה הלכתית. שכן, דומני שאיננו עושים בהם את הדרוש במידה הדרושה. ראשון לכל — חידושה של הציונות הפעילה והקשר בין עם ישראל לארץ־ישראל ומדינת ישראל. קיומם של אלה — עם ישראל, ארץ־ישראל ומדינת ישראל מותנה זה בזה. קיומה של מדינת ישראל מותנה בהיותה מדינת היהודים, וקיומם של העם היהודי והותו העצמית מותנים, במידה רבה, בזיקתו למדינת ישראל. בתחום הזה קיים סתף חמור במישור החינוכי, במישור הערכי, בתחום האמונה העצמית ובתחום המעשה.

יש להיערך מחדש ובאורח מקיף ליצירת תנופה בעליה, תוך חידוש הלכתי, ולא רק חידושים ארגוניים. לא די בתוספת שלוחים ותקציב. המחסום העומד בפני עליה לישראל אינו התנאים הניתנים לעולים — כפי שאיני גורס שעלי-ידי הקלות ליורדים המועמדים לחזור, נעודד את חזרתם ונפחית ירידה נוספת. זו הליכה בדרך ההתנגדות הקלה, בדרך הבלתי-ערכית ביותר. יש לחדש את הציונות כדרך חיים, תוך שלילית הגולה. הגולה — כתופעה לאומית — חייבת להיות מוצגת כדרך חיים שלילית וכאנומליה. תרומה כספית והשקעה אינן תחליף לעליה. אין להמעיט בערך אלה. אולם אין להירתע מאמירה בהירה שאין הם תחליף להגשמת המעשה הציוני עצמו.

העם היהודי הצעיר בארצות-הברית, בכרית-המועצות, ובמידה מסויימת, אם גם פחותה, בדרום אמריקה, הינו "אקדמאי", בשני שלישים ממנו. בארה"ב — שש מאות אלף סטודנטים יהודים וכמאה וחמישים אלף יהודים מועסקים במוסדות השכלה גבוהה ומכוני מחקר, הצמודים לאוניברסיטאות. לאלה צריך להתאים את סדרי הקליטה, את סגנון הדיבור ואת אופי הדיאלוג. עבורם יש להעלות רעיונות חדשים, כמו הצמדה בין ערים או קהילות בגולה ואזורים וערים או עיירות בישראל; או קישור בין קהילות או מרכזי קהילות בתחום האקדמי והמחקרי למרכזים תעשייתיים מחקריים ואקדמיים בישראל. אין אלה חידושים מקוריים. יהודים הקימו מרכזי מחקר ותעשיות עתירות מדע מסביב לבוסטון, שיקאגו, מיאמי ולוס-אנג'לס; ואין שום סיבה, שלא יעשו כן סביב חיפה, רהובות, באר-שבע וימת.

עריצות של קבוצות לחץ

התחום השני, על פי סדר של קדימויות, הוא תחום של יחסי העבודה ומשטר העבודה בישראל. הרולד וילסון, ראש ממשלת בריטניה, אמר לאחרונה, כי השאלה העיקרית אינה — האם הממשלה תוכל לממש את יעדיה; אלא — אם ממשלה כלשהי תוכל להנהיג את בריטניה ולקיים בה סמכות כלשהי. אכן, בכמה מהארצות הדמוקרטיות המתועשות נשאלה לאחרונה השאלה: האם

קיימים עדיין גבולות לחרות שנוטלות הקבוצות והיחידים, ואשר ימנעו את סיכון סמכותו של הארגון הכולל, קרי: המדינה, בכל הקשור באחריותו לרווחת הכלל ולעתידו של הציבור כולו? האם מדינת החוק הדמוקרטית תוכל להתקיים, על אף גילויי עריצות חדשה, של קבוצות לחץ, אשר ההתפתחות הטכנולוגית ומיבנה המשק המפותח והמודרני נתנו בידן שליטה על ענפים חיוניים או מונופולים טבעיים, אשר בלעדיהם אין המדינה יכולה לפעול לאורך זמן? שאלת החופש, לא רק החופש לבחור, אלא גם החופש ללחוץ, היא שאלה תפיסתית-עקרונית מן המדרגה הראשונה, הניצבת במלוא חומרתה בפני מדינות רבות. היא ניצבת במידה חריפה למדי גם בפני מדינת ישראל, משום ממדיה המצומצמים, אופיה וחומרת מצבה כמעט בכל תחום.

בתחום זה יש תפנית בהכרת הציבור, ואפשר שגם בהתנהגותו של חלק מהציבור — שהיה, נאמר, בשוליים, שהרי רוב הציבור מגלה אחריות ומידה לא מבוטלת של שליטה עצמית. דווקא משום כך — ישנו פתח לשינוי.

בתחום התפיסתי, עיקר הבעיה בהבנה ובהכרה, שהיענות ללחץ מעודדת לחצים נוספים ויוצרת נורמה התנהגותית, שקשה לאחר מכן לשרשה. ראשית מוטלת חובה על הכנסת, הממשלה, החסד-רות והציבור להתור לשביתת נשק ארוכת טווח ככל האפשר בתחום יחסי העבודה. שנית, יש לקבוע בחוק, שדין שביתה חלקית לסוגיה, קרי: "סנקציות" יהיה כדין שביתה לכל דבר מבחינת החוק. שלי-שית, יש להתנות הכרזת שביתה בהצבעה חשאית של כלל העובדים במפעל, מוסד או ענף, ולא למסור את ההכרעה לוועד העובדים, המבקש לעצמו לעיתים פופולאריות על-ידי מעשית מיליטאנטים. ורביעית, יש להדק רק הקשר בין התרומה לבין התרומה הישירה על-ידי יצירת מערכת הישגית יותר במקומות העבודה והגשמת מיבנה מערכת שכר.

התחום השלישי — הינו המדיניות הכלכלית. השאלה העיקרית הניצבת להכרעה הינה הבחירה בין המשך שיפור הרווחה האישית והכללית, לבין המשך הצמיחה והפיתוח, קיום רמת בטחון נאותה והתמודדות עם בעיית מאזן התשלומים — זו הבחירה. שתי האל-טרנטיבות גם יחד — הינן ריבוע המעגל. כלומר, אינן ניתנות להגשמה בעת ובעונה אחת. בחירה בראשונה — הינה העדפת

צורכי ההווה המיידים על פני צורכי העתיד. העדפת השניה, פירושה גם המשך התעסוקה, הקליטה והעליה. הכרעה זו הינה ערכית והש- לכותיה עתידות להיות מרחיקות-לכת. זו הכרעה קשה — אולם היא חובתה של המנהיגות הלאומית, הכלכלית והחברתית.

השנה החלו להתגשם כמה רפורמות במיסוי הישיר, בשיטת הישוב תוספת היוקר ובדרכי התאמת שער החליפין של הלירה לתנאים הבינלאומיים. לפנינו דרך ארוכה מאד להגשמתן של רפור- מות אלו, וזומן והנהגתן של רפורמות נוספות, לא פחות חשובות. האחת, במיסוי העקיף, בהנהגת מס ערך מוסף. השניה, במיבנה השכר, מיבנה שאינו תקין ואינו מאפשר, קשר הרוק וישיר בין הכי- שורים והתרומה לבין התמורה אותה מקבל העובד השכיר. השלי- שית, רפורמה במיבנה מערכת ההון בישראל, מיבנה הבולם התרח- בות ההשקעות במשק ועקב כך מעכב צמיחתו, שהיא נשמת אפו של כל משק וכל כלכלה לאומית, במיוחד במדינה המבקשת לצמוח ולקלוט.

במוקד המדיניות הכלכלית יש לשוב ולהעמיד את הצמיחה ואת הפיתוח לעומת הרווחה האישית והצריכה הפרטית. הדרך לכך אינה רק בחידוד התודעה ובהדגשת העובדה שאנחנו איננו יכולים לסמוך על סיוע מבחוץ לפיתוחו של המשק, אלא גם על-ידי שיטת מדיניות שכר והכנסות התואמת את הגידול בפריון הייצור והעבודה.

אינני סבור שאת בעיית הרווחה החברתית וצמצום הפערים יש לפתור על-ידי מדיניות הכנסות ושכר. יש להתמודד איתה — בתחומי החינוך והדיור ובתחום הייצוג והשיתוף הפוליטי-חברתי, על-ידי יצירת תשתית אנושית מוצקה, ולא על-ידי חלוקת רווחה אישית, במענקים, בהקלות ובתמיכות.

לקבוע עדיפויות במאמץ ההתיישבותי

התחום הרביעי הוא תחום התיכנון והפיתוח הסביבתי. יש לחדש את תנופת פיזור האוכלוסין ולבלום בדרכים מינהליות וכלכליות, את ההתרחבות הרבה והבלתי-מבוקרת, של איזור המגאלופוליס שבין אשרוד לנתניה, בין חוף הים לפתח תקוה לוד ורמלה. זאת יש לעשות לא רק משום הצורך לתת קדימה לאזורי הפיתוח, אלא

גם משום איכות החיים באיזור המרכז המונה היום כמחצית אוכ-
לוסית מדינת ישראל. יש לקבוע עדיפויות במאמץ ההתיישבותי שכן
פיזורו הוא לרועץ לאזורים כולם. יש לקבוע סדר עדיפויות, שבראשו
ירושלים, ולאחריה — לפי הסדר — הגליל ורמת-הגולן, פיתחת
רפיה ואיזור אילת. זהו בעיני סדר הקדימויות ההתיישבותי של
ישראל, ואינני סבור, שיש לפזר אותו פה ושם, על-פי לחצים אזור-
ריים ופשרות פוליטיות. יש למקד את המאמץ ולרכז אותו כדי
ליצור מוקדי משיכה, לבנות מוקדי משיכה באזורים הללו.

דווקא המגמה לצמצם הרווחה חייבת להדגיש מחדש את הצורך
בחידוש תנופת הפיתוח. היא טעם הקרבן, היא הדרך למנוע שפל
ואבטלה. היא יצירת הבסיס הכלכלי לטווח ארוך.

לפי דעתי, הגיעה העת, גם כדרך להדגשת הצורך בחידוש
הצמיחה והפיתוח, לעומת הצריכה הפרטית והרווחה האישית,
לתנופה מחודשת בפיתוחם של מפעלים ממלכתיים גדולים וחיו-
ניים לישראל. לא לראווה או כבשורה לדור, אלא למפעלים הדרו-
שים לישראל, לקיומה, להתפתחותה, ליכולת קליטה לעתיד לבוא.
פיתוח מקורות האנרגיה הגרעינית ואנרגיית השמש, בקדימה ראשו-
נה, משום שבהם טמונה יכולתנו להגיע לעצמאות כלכלית וכפונק-
ציה של מחיר האנרגיה — להמתיק מים.

שנית, כפי שהוקם המוביל הארצי למים, יש להקים המוביל
הארצי למטענים, דהיינו: מערכת רכבתית ארצית, מאילת ועד
גבול הלבנון, המקשרת את ים המלח, ים סוף והים התיכון כמערכת
משולבת עם נמלי ישראל וכאלטרנטיבה יבשתית לתעלת סואץ.
מערכת זה היא אחת הדרכים, כפי שלמדנו מנסיונו של מדינות
אחרות, לפיזור האוכלוסין על-ידי הוזלת ההובלה והנסיעה מאיזור
אחד לשני, מנופעל למפעל ומנמל לנמל. יש להקים גם נמל עמוק-
מים בימית כחלק מהמאמץ ההתיישבותי בפיתחת רפיה, ונמל
תעופה בינלאומי, ממזרח לבאר שבע.

והאחרון, רפורמות הדרושות למימשל במדינת ישראל. במיבנה
הממשלה, על-ידי שינוי מיבנה וחלוקת משרדי הממשלה תוך
התאמתם לעדיפויות ומוקדי המדיניות העיקריים שלפנינו, בתחום
תיכנון ופיתוח הסביבה או בנושא הרווחה החברתית; ובשיטות
הבחירות, לא רק בשיטות הבחירות לכנסת ולרשויות המקומיות,
אלא גם בדרך בחירת מוסדות ההסתדרות ובשיטות הבחירה במפל-

גות — על־ידי הנהגת בחירות מוקדמות ובחירות אישיות, עם אפשרות של עצמאות רבה יותר לנבחרים, שיחדלו להיות ממונים על־ידי ועדות קבוצות לחץ ומוקדי כוח מצומצמים בהיקפם. תחושת ההשתתפות הפוליטית חייבת לחזור לחברה הישראלית. בתחושה זו, החייבת להתבטא בהליכים דימוקרטיים אחרים, מפתח גם ליכולתנו להגשים המדיניות שעל כמה מקוויה הצבעתי לעיל.

המודעות הלאומית והחברתית שלנו לצורכי העתיד של ישראל, היא שתכריע. עלינו לחזור אל עיקרי ותכליות קיומה של ישראל, להביא ליותר הסכמה בתוכנו למטרות הלאומיות — היסודיות והבסיסיות שלנו, ואפשר, קודם כל, למטרה היסודית האחת — להקים מדינת יהודים איכותית בארץ־ישראל. הגיעה העת לעצב תכנית לאומית מקיפה, אשר תסייע לגייס את ההסכמה הציבורית הרחבה למטרותיה ולדרכי הגשמתה. זו חובתה של המנהיגות הפוליטית, החברתית והכלכלית של ישראל בימים אלה.

רב אלוף (מיל.) חיים לסקוב

תלמיד חכם אשר נמצא

רבב על בגדו — חייב מיתה

משפחת אביטל, משפחות יקרות, אדוני השר, גבירותי ורבותי. עמדתי פעם ושמעתי חייל ותיק, יודע קרבות ושירות ממושך, נושא דברים ביום שבו נפל חייל. על החייל, שלא הכרתיו, למדתי מפי אחרים, קרובים אליו, שהכירוהו ודברי אותו חייל ותיק זכורים לי. כך אמר וכך אפתח:

דברי מכוונים לאלה שלקחו חלק; בתוכם — לאלה שזוכרים; בתוכם — אלה שאותם זוכרים, כי הם נמוגו אל לב האומה, ממנו באו ובתוכם — בן, חייל, אהוב חבריו.

כאשר עשיתי היכרות בדרך זו ודרך עיניו בתמונה, עם חיים אביטל ז"ל בן סם ודינה, חזרתי על אותה הדרך ואני שומע, כמי שהתנסה וכפי שוועדה שמעה, את המולת קרב הימים הראשונים, המולה מיוחדת של לוחמים בתהליך קריעת היוזמה מידי האויב והפיכתה נגדו. כך, קרב כזה נראה דרך העיניים. "עיני הרעים, הנופ-לים זועקים; עיני מזיעים, זבי דם צועקים; עיניים של פחד, של היגון; עיני כלות הכוח ושל שגעון; עיני החושבים, מצפים, מקווים; עיני מגדפים, שונאים אוהבים; עינו של פצוע, דם בה שותת; עינו של גועע וזה שלא מת". — וכך תיאר הלוי את החייל הבן:

"אדם הוא היה בלהב, בדם, בנפש, בלבב; ייעוד לנועם ולמרחב; טוב בטיב ובמיטב; לפתע, נפל בקרב". ודברי אני שואב מכוח האימרה: "ובמותם ציוו לנו את החיים", על תכנם ומשמעותם של

חיים, שאחראים אנו ליצור אותם לעתיד, גם לעשור הבא. דברי הם, לכן, אישיים בהחלט.

בחרתי בנושא: "תלמיד חכם, אשר רבב על בגדו", של בן-גוריון, שכן, מאז נאמרו — מרבה כל אחד להפנותו לזולת והם אקטואליים ביותר. הקורא בעתון, שומע רדיו או רואה טלביזיה, קשה לו שלא להתרשם, שבחיי היום-יום משהו לא בסדר ואם ינסה למיין את הדברים, יראה כמה קבוצות. דקלרציות רודפות ריזולוציות, כאילו זאת שיטת ניהול והיעדר החלטות, כי אין יכולת להוציאן מהכוח אל הפועל, והמדליף — מדליף, והמרזב — מזלף.

הכלל בציבור — אני עושה ככל העולה על רוחי, מפני שיש לי כוח וזה בסדר. לא איכפת לי מי מחזיק את ראש הפרה, כל עוד אני יכול לחלוב אותה כראות עיני. גרעון סחר חוץ, חוב חיצוני ופנימי גדלים ועל הפריזון מיטיבים לדבר. שוטרי ישראל לפי דרג גבוה, מבצעים הוראות שקיבלו, למנוע הפרעות ושיבושים. השוטרים מבצעים. המבצעים מותקפים מתחת לחגורה, אפילו תולים דברים בכאב אב שכול על בן שנפל במלחמת יום כיפור.

אומרים, שאין משמעת ויודעים את העלות בנפש ורכוש, כי מאחורי הכובע מסתתר משהו עמוק ביותר, ומישהו שתיאר בשחור-רות את המצב, באו אליו בטענות, כאילו הוא שגרם לדבר הזה, ומעל לכל, וכאילו ללא קשר, הוד אימת הקרב והקרוב וכל הרבים העושים בחיי היום-יום כמיטב יכולתם ורוצים לתת אימון.

נשאלות שאלות רבות וביניהן — האם הכרחי שיהיה כך? האם אפשר לחיות, כאילו אלוהים הוא יהודי-ישראלי, שברגע האחרון, חמש דקות לפני 12.00 יעשה את הנס? תשובתי — לא! ולא אס-תפק ב'לא' והערב אדבר על מה שלדעתי, כל אחד חייב ויכול לעשות ואז לא יהיה כך.

כל מה שדרוש הוא שכל אחד ינהג כאילו הוא אחראי מוסרית על מעשיו ועל יצירת עתידו. להיות מוסרית אחראי, פירושו גם לא לגרום נזק לזולת במודע. נאה דורש ואין נאה מקיים, אינו אחראי מוסרית, וכל נסיוני בחיים מוכיח, שזה אפשרי. החושב בהרהורי ליבו, שיש לפנינו שתי דרכים להשתיירות — על-ידי צבא תקין ועל-ידי צבא שאינו תקין, משלה את עצמו ואם הוא אב למשפחה, מנהל במקום עבודה או בעל דרגה בצבא או קבלן או עסקן במפלגה, הוא גם משלה אחרים. זה גורם נזק במודע.

אם יהיה פיחות במומחיות הצבאית של המשמעת שבה, ויימשך הפיחות היום אשר יפגע ביכולת המחר, הצבא יסבול מכות, שהן בהחלט מיותרות ושלא האויב גרמן. את זה ביטא עתונאי, שאמר: צבא של עם מתוקן אינו יכול להתקיים במדינה לא מתוקנת, וצבא שאינו מתוקן, אינו ממצה את כל יכולתו בשעה שנדרש. על החלק הראשון אני חולק, כמו שאני חולק על רוג'רס, שאמר, שמדינת ישראל "מתפוררת מבפנים". אני חולק, שכן מלחמת יום כיפור היתה נצחון — נצחון, שהוא הישגם של החיילים, שיצרו מגע עם האויב והם רוב העם. וכעת אסביר.

כוונת מדיניות הבטחון היא להגביר את בטחון מוסדות החברה, הכלכלה, המוסדות הפוליטיים של המדינה, גם נגד איום של מדינות עצמאיות אחרות. לכן, הצבא כפוף לדרג המדיני הנבחר ולכן, יחסים מיוחדים אלה ביניהם מוצאים ביטויים בשלוש שאלות גורליות — שאלות משאבי אנוש ומשאבים חומריים; שאלות איכות כמו מיבנה, הצטיידות, הרכב, ארגון, פרישה ושאלות הפעלת הצבא.

לנוכח שאלות אלה, עוד יותר ברור למה משמעת ונאמנות הם תוכיים במקצוע הצבאי ובלעדיהם אינו מקצוע, ומה רבה הסכנה כאשר האבחנה הזאת תיעלם ומידות התנהגות לפי כללי מקצוע אחר יבואו במקום מידות התנהגות לפי כללי המקצוע או המומחיות הצבאית. ואולי השוואה למקצועות אחרים מהיבט יחסי ציבור.

למשל, לאיש עסקים מצליח, אומרים שהוא שולט בהכנסה גדולה יותר. לפוליטיקאי חשוב אומרים, שיש לו יותר שלטון. איש צבא מעולה זוכה רק ליתר הערכה, אבל לא לפי הלשכה, הקרון, המכונית, הריהוט, הסיגר או היכן הכובע. לכן, היחס בחיי היום שונה לפי המקצוע.

צבאנות אינה משרתת את מטרות המדינה

צבאיות, פירושה מידות התנהגות לפי כללי המקצוע הצבאי, החוקה הצבאית. הגדרנו אותם ממבחי הקרב, בכמיחה למגע עם האויב, כדי להכריעו ובתרומה מעבר לחובה, כשהמומחיות מיבצעית, טכנית, מינהלתית ומנהיגותית, מבוססים על משמעת ונאמנות.

לגישה צבאית טכנית צרה, מיכאניסטית וכאשר רוכשים תותחים לצבא ללא צורך ועל חשבון חמאה לאוכלוסיה, נקרא במונח שלילי "צבאנות" (מיליטריזם). מונח זה כולל את ההתנהגות, שאינה מצייתת, שאינה סרה למרות הרשות הנבחרת. ברור שצבאנות אינה משרתת את מטרות המדינה. וגם אינה דבר שמטרות המדינה מכתיבות.

כאשר בצבא, מידות התנהגות הצבא הן לפי כללי התנהגות אזרחיים, אז אין צבאיות. במקרה הטוב ביותר, באה החובבנות, שאינה דבר אחר מאזרחנות.

המונח 'מקצוע' בדברים אלה עומד מול חובבנות. המקצוע הצבאי הוא מקצוע המחייב מומחיות, ניהול מאבק על-ידי אלימות, וצבא הוא מכונה צבאית, שתפקידה להצליח בקרב. המדיום הוא כוח. השיטה — הריסת האויב. זה מקצוע, שכולל ארגון, ציוד, הדרכת כוח, תיכנון פעולתו, הכוונת פעולתו לקרב וממנו. מומחיות מקצועית זו, מטילה עליו אחריות כלפי מפקדו, לוודא שימוש בכוח ההולם את המטרה, שיש להשיג ורק להגשמת מטרה זו. אין לו שום תמריץ אחר.

למקצוע הצבאי כללים, לפיהם אנשי צבא מתנהגים. אלה הן מידות, שהבחון שלהן האו אך ורק באיזו מידה המכונה הצבאית היום, תוכל לוודא מהר, אם תהיה מלחמה, ואת התוצאות שמצפים ממנה כמכונה צבאית יעילה ואפקטיבית.

השאיפה של צבא היא אחדות ובתוך האחדות — הפרט כפי שהוא מוצא רגיעה בסדר, ומוצא הגשמה — כמשמעת, בטחון ביחידה — וכך צבא כופה על הפרט למלא חובה בשביל מטרות העם. אזרחות — התנהגות מקובלת, כדרך חיים לפעילות אזרחים, להשגת המטרות שלהם בינם לבין עצמם, בתוך מוסגרת החוקים והמוסכמות של החברה שהם מסייעים למימוש האינטרסים של הפרט בכל שטחי החיים. אין להתנהגות הזאת ערך מיוחד תוכי כשל-עצמו. לכל שטח מקצועי — רפואה, משפט, פוליטיקה — כללי התנהגות משלהם, שלפיהם נקבעות המידות. אינטרס הפרט בתחומי החוק והמוסכמות קודם לכל. הוא לובש את מה שעולה על רוחו. השוויוניות מובטחת בחוק. חופש הפרט להגשמה עצמית — אינטרס לגיטימי וראשי, הוא דבר מוגן ומקודש. חברות קודמת לסמכות. לרובם מידת הצלחה הוא חומרני, כספי, קידום אישי בכל דרג.

מותאימים תפקיד לאיש. רוצה — מקבל מרות, לא רוצה — לא מקבל מרות. עבודת ועדות וקואליציות לשמירת אינטרסים שונים, כל צד בעזרת זולתו.

המעתיק כללי ומשטר התנהגות משטח של חיים, שבו הם מקדמים ולו הם מסייעים לשטח חיים שונה, למשל המחדיר אזרחות לצוות אוניית סוחר, הופך מבחינת הפעלת אוניית סוחר את האזרחות לאזרחנות, מצביליות — לצביילאניזם — ביטוי שלילי. או המחדיר כללי משטר והתנהגות צבאיים לחיים אזרחיים, למשל לחיי מפלגה, הופך את הצבאיות לצבאנות, למיליטאריזם, בשעה שהתוכן וההשפעה של האזרחות על צבא בצבאנות על חיי אזרחיים הם שליליים.

ההבדל — חשוב להבדיר אותו. כמה חששות מהצבא, אשר קורים לו צבאנות, מעביר דור לדור הבא אחריו. האחד חשש, שלא יקבל מרותו של הדרג המדיני הנבחר, או שיהיה צבא בתוך צבא, כפי שהיה חשש, שיקרה בראשית קום המדינה. וחשש שני, שיעדיפו ללא צורך, תותחים על פני חמאה והשלישי — התאבנות מחשבה צבאית לגישה מיכאניסטית, כמו אותו קצין רגולארי, שאמר: מתי המלחמה הזאת סוף סוף תיגמר, כדי שנוכל לעסוק בחיילות עוד פעם?

מי שמבסס צבא על אזרחות

מפרק את הצבא

על חששות אלה אי-אפשר להתגבר על-ידי החדרת מידות התנהגות לפי כללי האזרחנות במקום צבאיות, שכן מי שמבסס צבא על אזרחות, מפרק את הצבא, אבל הוא אינו מבטל את שני החששות. לפיכך, החשש הראשון, נמנעים ממנו רק על-ידי הקפדה וטיפול משמעת צבאית בכל חומרתה, ומהחשש השני נמנעים על-ידי הקפדה וטיפול נאמנות צבאית בכל חומרתה. נמצא, שהחדרת אזרחות, היא היא הפותחת פתח לכל החששות ומכיניהם החשש, שהכוח לא ימלא את ייעודו. בהחדרת אזרחנות במקום משמעת צבאית — לא יוכל מי שעניינו שימוש בכוח לזכות ביתרון התחלתי על האויב, ובמאבק שימוש בכוח נגד כוח של האויב לא יוכל להשיג את מטרתו, שהיא הבטחת ריבונות המדינה.

ואז, יהרהר ורשלנות והתרפקות על העבר יעשו את שלהם. עדיף שוני ומתח בתוך התנהגות צבאית ואפילו ביקורת עליה, על היותה דורשנית, על פני היעדר מתח כזה, כי בהיעדרו — נעלם התנאי ההכרחי, שבלעדיו אין המקצוע הצבאי — מקצוע.

על מי האחריות לוודא דברים אלה — שלא תבוא אזרחות במקום צבאיות? — האחריות היא על הממשלה. כאשר סגל פיקוד דרך צינור הפיקוד אינו מאוכזון ככלל, באופן שיטתי ורגיל בדרישה למשמעת ונאמנות, לחדשנות ויצירתיות, לקבלת מרות על-ידי הממ-שלה, משתלטת השיגרה, הדריכה במקום וכמעשה הגברת לוט — מסתכלים אחורה. מפקדים הופכים לחדלי כוח רצון, במקום הרגשת חובה לקיים בנושא פיתוח יתרון אלימות כלפי האויב ולהתחשל גם נגד האזרחות כמו גם נגד הצבאנות, באים אינטרסים של הפרט כקודם להשגת המשימה או טובת הצבא. התאמת תפקיד לאיש במקום התאמת האיש לתפקיד. שוויוניות במקום ההירארכיה של צינור הפיקוד. חברות במקום סמכות. במקום שיתוף-פעולה עקב תלות הדדית במשימה, קואליציה בין אישים כדרך, שכל אחד משיג משימה אחרת בעזרת הזולת. במקום יעילות ואפקטיביות המומחיות הצבאית באה הערכה אזרחית, בסיס הערכה החומרני-כספי, ובמקום מודר הצבא של תרומה מעבר לחובה — קארייריזם במקום מומחיות טקטית, טכנית ומינהלתית.

הדבר, שקראתי מהעתון, אינו מצביע על אי-ידיעה. הוא מצביע על משהו חמור — על אבדן האימוץ במשמעת ובסיכוי שאי-פעם תהיה. כאשר זה קורה בצבא, מתגלה שבמלחמה יש מוכ-נות, אבל אין יכולת וכושר, כי חסרה מחשבה יצירתית על בסיס מומחיות מתורגלת.

הנקודה הבסיסית שאני רוצה להעלות, היא שמה שמונע להפוך יחידה ליחידה צבאית יעילה ואפקטיבית זה לא הצבאיות במובן של משמעת, ההולמת מומחיות צבאית, אלא על-ידי הכנסת אזרחנות לצבא, אשר דוחה את המשמעת המיבצעית המינהלתית והטכנית והמומחיות הטקטית-מינהלתית וטכנית מפניה, מתוך חיי הצבא ומש-אירה אותם רק בהרצאות ובכתובים.

יתכן צבא תקין

במדינה לא מתוקנת

האיום על כושר בטחוני בא מאזרחנות, כי זה משגה לטשטש את התחומים שבין משטר חיים ההולם חיים אזרחיים ומשמעת שצבא מחייב ומדברים אלה יובן, שלדעתי, אפשר צבא תקין במדינה לא מתוקנת. התנאי הוא משמעת הכנויה על נאמנות ולא על פחד. אז יש משמעות לכובע.

ואיך מטפחים נאמנות? — נפנה למורשת שלנו. ואיך כתוב ב"מדבר"? — "יפקוד ה' אלוהי הרוחות לכל בשר איש העדה אשר יצא לפנייהם ואשר יבוא לפנייהם ואשר יוציאם ואשר יביאם, ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. ויאמר ה' למשה, קח לך את יהושע בן-נון, איש אשר רוח בו וסמכת את ידיך עליו". — רועה אשר רוח ברו-ועדרו. ומהו הסגנון? אף הוא נמצא שמה — "וידברו אליו לאמור, אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדוך ודיברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים". — "אם עבד תהיה לעם הזה ועבדוך כל הימים".

הייתי מסיים כאן, אילו לא היה לי משהו להוסיף והוא, שצבא תקין יכול וחייב לעשות למדינה תקינה וזה החינוך לאזרחות טובה, מי שמסתובב ברחוב, רואה לכלוך ואנשים מהודרים זורקים שיירים לרשות הרבים, רכב חונה בניגוד לחוק, אנשים לבושים יפה עוברים שלא במעבר חציה והבעת פחד אצל אלה שעוברים במעבר החציה, עשן יוצא ממנועי רכב ורמקול מחריש אזניים ממוסד אקדמאי. יש חוק כנוביץ' ואיש לא עושה דבר. בחוף הים צפוף, מלא זפת. במקור מות ציבוריים לא נעים לשבת. ברשות הרבים מותר לזרוק פסולת בנין, רכב מוזנח. בתי הקולנוע — לכלוך התפרחחות, מעשנים. בחנויות, בקפה, במשרד שאליו אתה נזקק, היחס: אתה רוצה — טוב, אתה לא רוצה — לא צריך, במקום גישה שהלקוח תמיד צודק. עובד ציבור הוא עובד מטעם המנהל הממונה. הוא לא של הציבור ולמען הציבור.

עלות השכר ביצוא קטנה מהסובסידיה שהיצואן מקבל וזה ממסוף גבוה, גבוה עד כדי כך, שמהווה תמריץ שלילי לפריון. אבדן ימי עבודה משביתות, מתאונות בעבודה. אבטלה סמויה וחוסר ידיים עובד-דות, אבל מקבלים עובדים שאין צורך בהם אבל אין מאיישים את החסר בבניין, בדואר, במשטרה, בבת-יחולים, כאילו שהסמכות נבלה.

ברמות וסטנדרטים יש פיחות. אינטרס אישי מקבל עדיפות. אין טובת הציבור. הכלל — לשחק את המשחק ולשמור על הכללים של התנהגות רק מן השפה אל החוץ, ואתה רואה כיצד אנשים מתמכרים עד כדי הרס עצמם להעברת ביקורת לשמה — תמונה השופעת בצללים עם מעט מאד אור, והרושם, לאחר שגומרים לכפוש ולהכיר פיש, כאילו עשו מלאכת יום קונסטרוקטיבית, אבל לכל אחד יש טעם של ביב שופכין בפה.

זה אנושי, שיש אי-סדר, שיש תופעות של ביורוקרטיה, של אלימות ושל שחיתות, אבל זה מוזר, מדכא, לא תרבותי, לא אחראי וסימן שאתה חסר אזרחות טובה כאשר אלה הופכים לכלל במקום יוצא דופן, ו/או, כאשר אתה מצביע על תת-סדר, תת-ניהול, תת-ארגון, פרוטקציה, על העלמת הפסדים ומנופוליציה של רווחים ושואל: למה? עונים לך: מס הדמוקרטיה, או: משיכת כתפיים עם "ככה זה". ואתה יודע שזה לא נכון, כי זה קורה, מפני שאף אתה מתייחס כאל טרדן למו שעומד על זכויותיו שמגיעות לו וחושב, שאם קיבלת את התפקיד — פטור אתה מאחריות מוסרית. אם אתה וחבריך נאבקים באלה, אתה אויב המשטר, מפני שאתה מתעלם מהמצב הבטחוני. פתאום, שלא במלחמה, כל כך הרבה מומחי ביטחון. אין שוני במצב, גם כאשר סתם באים בטענות אל הממשלה.

לקחנו הסכמה, קונצנזוס ועשינו ממנו כלל דמוקרטי גדול ובאיון הרגשה אנחנו מרגישים בסדר, ואומרים לך: קונצנזוס. איש לא יתנגד, אבל למה מסכימים? — מסכימים למה שחיה. למה לא מסכימים? — למה שצריך לעשות. כלל ההסכמה: כאשר החברה, עסק ציבורי, פועלים לפי הקונצנזוס, הם למעשה החליטו נגד חדשנות חברתית, שכן חדשנות זאת לא תיתכן ללא מאבק וללא ויכוח חברתי וכאשר אין מאבק חברתי, יש שמרנות. הסכמה ועסק במפעל, בחברה כלכלית, תיתכן רק בתנאים של לא-תחרות, שכן רק ללא תחרות תיתכן הסובסידיה, תיתכן השליטה של המונופול, יתכן קארטל ורינג. על-ידי "קוסט פלוס" לא יוצרים שום מוצר חדש. גם לא יוצרים מוצר יותר זול. אין מאבק על רכישת שווקים ושומר נכנס במקומם. אין תהליך ייעול, יש דריכה במקום. זה מסתתר אחרי אנשי ה"ככה" וה"קונצנזוס" והכל כמובן הרי אשמה הממשלה.

אנחנו בעד שינוי, אבל יש מאזן שלילי של סחר חוץ, שעליו אומרים, שאין לו אח בכלכלה העולמית. הוצאות בטחון למעלה

מ־1,000 דולר לגולגולת. שינוי כזה לא משיגים על־ידי מתן יתר־משקל לתיכנון, לתחזית ואפילו ליוזמה. אם לא תהיה עליה מתמדת וניכרת בפיריון במובן של ערך, שכל יחידת זמן עבודה יוצרת, לא יהיה שינוי. הפיריון לא עולה בתעסוקה מלאה, אין השקעות וזה על רקע של אבטלה ואינפלציה בעולם.

לא רק שלמצבנו אין אח בעולם. נדמה לי, שגם אין לו אחות, וזה אפשרי, מפני שאנחנו חיים מתרומות ומענקים וזה חבל המת־הדק על צוואר העצמאות, ובלי שינוי לא נוכל לשנות בעשור הבא את האסימטריה לטובת יחסי מדינות ערב — מדינות העל, לרעת יחסי ישראל ומדינות העל.

להתחיל את השינוי מן ה"אני"

כאשר אנחנו אומרים: צריך לעשות, אנחנו אומרים יותר משתי מילים. אנחנו מצביעים על עולם, שאיננו קיים, אבל עולם כזה יכול להיות קיים וכדי שיהיה קיים, עלינו להחליט על סדר קדימות, כי זה אומר שינוי והאומר שינוי — אומר לא רק אצלם, אלא גם אצל "אני", והייב להיות שינוי באזרחות, כדי שנוכל לאפשר שינוי בפיריון. הווה אומר, מאבק, ובמאבק — מיעוט חולק על רוב, ובתחרות — מיעוט ממציא משהו. זה נגע חברתי לזהות מיעוט עם חוסר לויאליות. ללא מאבק ותחרות אין חדשנות, אין סתירה בין שיתוף־פעולה ותחרות כששניהם קורים אפילו בו זמנית. ללא תחרות, משטר דמוקרטי נחלש, שכן אין ממשלה אלטרנטיבית ומוחות, כמו לבבות, הולכים למקום ששם הם רצויים.

אצלנו באופנה — פסימיזם וניהול על־ידי דקלרציות. פסימיזם הוא לוקסוס, שאנו — היהודים, לא יכולים להרשות לעצמנו, מה גם שאין כל סיבה לפסימיזם, שכן אם נהפוך את הדאגה על סיכויינו כעם — לכושר המראה חדש, במהרה יתברר לא רק שאין מקום לדאגה, אלא שבמקום דקלרציות ורזולוציות יש מקום לבחון הישגים לפי אפקטיביות ועלות.

ודאי שמעתם את בן־גוריון חוזר על "תלמיד חכם, שיש רבב על בגדו, חייב מיתה". אנסה לשוחח עה הסיבה לכך שהוא צדק, כשהוא אמר: תלמיד חכם שווה קצין בצה"ל. אני מעלה את הדב־

רים, מפני שאני רוצה להציג שאלה ולתת לה תשובה, והשאלה היא, האם אין אפשרות לשנות? התשובה: יש אפשרות ועל האפשר אני רוצה לשוחח, כי אני מודה רק בשתי העדיפויות של המארינקור האמריקני, וזה אומר: יש שתי משימות — משימה קשה ומשימה בלתי-אפשרית. להשגת הבלתי-אפשרית, פשוט צריך יותר זמן. מתי? — כאשר זהו הישג שלך, שאתה חי בו ויודע, שזה לא יעשה אותך ליותר בעל השפעה ולא יתן לך שלטון ולא יעשיר אותך ולא יתן לך אריכות ימים. הפרס היחידי זה רק אזרחות טובה.

ועל השאלה, אם אין כאן כניסה לפוליטיקה? אצטט: צה"ל לא ימלא שליחותו לא בבטחון, לא בחינוך ולא בהתיישבות, בלי שתשרור בו אחדות מלכדת ואחזה מוסרית של חברים לנשק ואין לתת לצבא ליהפך לזירת התגוששות פוליטית ואידיאולוגית של סיעות ומפלגות ובאלה אין חידוש. אם זה לא מתקיים, יש לקיימו ובמשך כמה שנים עובר כל הנוער של העם היהודי בשירות חובה, בו הוא חשוף להשפעה ולהשראה של הקצינים. הם בגילים נוחים להשפעה ולכן נאמר: על צה"ל לשקף במציאותו של הטוב והנכסף בדמות אומתנו המתחדשת.

יום אחד עמדתי בתור לקחת אוכל וקלטתי את השיחה הבאה: האמת היא שהחברה שלנו וכל אשר בה פשוט רקובים. הסתכלתי על הדובר והבריאות שפעה ממנו, היא אמרה כל דבר פרט לרקבון. האם אנחנו רקובים? אתה רואה דברים מעולים, יוצאים מהכלל, בצד דברים שהתייבשו על-ידי "לא איכפת" ו"ככה זה" ובעיקר התנהגות מוגת-לב במצבים לא-נעימים. במקום התנהגות המראה על אחריות מוסרית, אתה רואה פחד או חשבון לא לעשות את הדבר הנכון. בתנאים כאלה, למעשה מה שאנחנו רוצים להגיד, שאף פעם לא קיים שינוי של הסביבה שלנו, לא קיים השינוי שאנחנו רצינו לקבל אותו וזכאים לקבל אותו בקליטת עליה, במיזוג גלויות, בתיעוש הכלכלה ובכלל, שהשינוי יהיה אותו דבר, שמבקר-שים אותו, כמו פריון ואזרחות טובה; לא דבר, שמבכים אותו.

רק אנשים הפוחדים מפני אי-הצלחה, לא לומדים. אלה הם הזקנים האמיתיים. אני קורא: "יסודות חיינו והיותם מעורערים עד שורשם, יחסי אנוש אם של הורים וילדים, בעל-אשת, עובד-מעסיק, נעים בכיוון זר ומזור. אנו רגילים לציביליזציה. אין אנו רגילים לציביליזציה מורכבת. אין אנו יודעים כיצד לנהוג, כאשר המגע

האישי או סמכות חיצונית נעלמים. אין לנו תקדים לפיו לנהוג ותבונה שתתאים לדור מסובך. שינינו את הסביבה יותר מהר מאשר למדנו לשנות את עצמנו."

זה נאמר ב־1914 ולפנינו ברירה — או להחליף את התאריך או לשנות משהו, כי חברה שאננה, המתמכרת לעצמה ומפונקת, ההיסטוריה מלמדת שהיא נעלמת וממנה נשארים רק שברים. אקלים של האם זה פטור ממס הכנסה או איך לרמות את מס הכנסה, או שליחים שאומרים לנו שגמר את השתלמותו וחוזר ארצה: תישאר, עכשיו לא הזמן לחזור, איך תתאקלם? וכשהוא אומר: ומה עם הילדים? הוא אומר: תראה את שלי, ושכניו, כאשר הוא חוזר: מה, עכשיו הזמן לחזור? טיפש! — אלה חייבים להיעלם. שליחים, שכנים, עובדי ממשלה וציבור, מנהלי מפעלים וקבלנים הם חלק מהחברה וזה תלוי בחברה אם החיים המוסריים שלה יהיו גבוהים או שתהיה בהם ארוזיה.

על כל מצב חמור, כל עמדה מסוכנת, ניתן להתגבר אם האנשים יעשו את הכל יחד ולמעשה, מה אני מציע? — ששירות הקבע יקנה לחיילי החובה מין סטים של אזרחות טובה, כמו מכאנו — עשה זאת בעצמך. במקום לעשות דבר, מפני שמתנגדים לו פחות, שפיי-רושו חוסר מוטיבציה, לעשות דבר שיש בו להתגבר על התנגדות, שדרושה לו מוטיבציה, מפני שזה כדאי. תמיד טוב להיות במצב של מתחיל ולא במצב של גומר.

חברה, הגורמת לאנשיה להתגמד; הם, הממשלה, הם ודאי יותר יודעים — תמצא, שאי אפשר לעשות דברים גדולים עם אנשים קטנים. בורות, מחלות, רעב, עוני, שחיתות פוליטית, מוסר ירוד בין אדם לאדם ובין אדם לרשות וזמן הרבים, כמו משטר טוטאלי, חונקים את התפתחות הפרט.

על הקצונה

להיות אחראית מוסרית

זאת היא טעות, כאילו אם ימצאו את אותו מנוול ויסלקו אותו או ישלחו את השעיר לעזאזל — שאפשר לתקן. הדבר נעוץ באופי המערכת. בעבא אפשר לחנך. עבא טוב, עבא מורכב מאנשים רגי-

לים, אבל היכול לעשות איתם דברים לא רגילים ולא מספיק לבכות או להצביע על היעדר או הידרדרות של אזרחות טובה. כוונתי לפעמי-לות, שבה הקצונה תשמש דוגמה של אזרחות טובה, אחראית מוסרית על מה שאני עושה והתנהגות הנותנת ביטוי ואשר כוללת את הרמה המוסרית שבין אדם לאדם ובין אדם לדעות הרבים. אני דן במנחיג צבאי, שהוא מתנהג לפי הכללים, לפי החוק, וחי בהם. האומר, שכך צריך לעשות, כך צריך לחיות, אין לו זכות מיוחדת. עליו רק חובות.

האם ישנם תנאים, שבהם שחיתות אפשרית או לא? על זה צריך לענות לפני שניגשים לתקן. קיומם של רשלנות, אי-עקביות, שלומ-פריות, סחבת, רישום מיסמכים גרוע, כשהם המוסכם, המקובל, הנוח ואיש אינו עוקר את אלה, מזמינים משוא פנים, בזבוז ושחיתות. אלה, אם אין מקפידים, צומחים בנקל וכאשר חיים באקלים של ספק מלחמה — ספק רגיעה, בתחום האפור שבין מינהל צבאי שאינו חסכוני למינהל אזרחי התלוי בבעלות חברתית, וכשהתחום בין פוליטיקה ומינהל מטושטש, כשאנו עוסקים בהשתיירות של עם — לעלות משקל קטן. לכן אמרתי, אסור להכניס אזרחות לצבא, כמו שאסור להכניס צבאיות לחיים האזרחיים וכאשר האנשים מוכנים לכל קרבן למען המדינה ובצר — אנשים המנצלים סלחנות למצב מינהלתי רעוע למטרות פרטיות ללא ריסון והזמזהים סלחנות עם דמוקרטיה, כמו תת-ניהול או תת-ארגון ותת-סדר; כאשר ערכים והעדיפויות שביניהם חדלים לחייב וכאשר ישנה מבוכה בעדיפות של ערכים, בין חזון בכל מחיר לטובת מפלגה, ותרנות, ציונות ובטחון. בתקופת המנדט התרגלנו לקחת בשביל "אנחנו" ויש כאלה שלוקחים בשביל "אני".

כאשר מטיפוס הסומך על עצמו, העובד קשה, מסור מתקופות שנות ה-40 וה-50, באנו לאקלים של מתירנות, ותרנות, כיתתיות, העיקר להיות בסדר ומהר, הכסף זו לא בעיה, העיקר להצליח, גם כאשר לא יודעים מה זה כאשר ביקורת מקבלים באיבה ולא לעניין והשוואה למדינות אחרות, כמו ארצות-הברית והיורדים, הרי הם צריכים להסביר למה הם ירדו. סימן שפה לא טוב. ואתה אומר לפרסם, אז אם כשמפרסמים את דו"ח מבקר המדינה ואחרים, הם לא מביאים לתיקון.

ובכן, לא מספיק הצהרות והכרזות, כמו שלא מספיק כוונות

טובות. הדרך לגיהנום מתחילה גם מהן. עלינו לעקור אפילו חשד, שלמעשה, מה שאנחנו רואים זה ראש הקרחון. הייתי אומר, שהשפעה מוסרית, תומה, אינטגריטי, חשובה יותר מאשר כושר אינטלקט-טואלי אצל המפקד, כי היא יכולה לפתח אזרחות טובה, לתת ביטוי על-ידי עשה ואל-תעשה, כך שהחיל המשרת את השירות הפעיל שלו, כך יוכל לנהוג. פניה לרגשות, משך האפקט שלה הוא קצר. פניה להיגיון, לשיקול — השפעה ממושכת כדי לנהוג מוסרית ואחר-ראית מול פתיונות, כאשר לא נעים.

עלינו לזכור, שאדם נעשה מישהו בהתאם לרעיונות, לאידיאות, שהוא עושה אותם כשלו והוא חי בהם. שורש הבעיה, ביחס אליה אנחנו ביקורתיים, אם לא המעשה או הרמת כתפיים, היא שאין אנחנו מתנהגים באחריות מוסרית כאשר לפנינו משהו לא נעים ולא נוח.

איך מתקנים התנהגות כזאת? — קודם כל בדוגמה אישית. גם כשאיש איננו רואה אותך, הן בתפקיד והן לא בתפקיד, בוודאי כאשר אתה על הפלטפורמה. לכל הקצונה זה אומר לוותר על הרבה דברים. לזה תודה השפעה מיידית על קבע, סדיר ומילואים והם יידעו, שאלה, איכפת להם והתוצאות תהיינה טובות. תהיה גם השפעה על שכנים, על חברים ועל כל אחד בדרכו, כפי שינהג. בתוך כמה שנים, ההשפעה הזאת תקיף את הארץ. הבעיה היא לא סולידריות, אלא לויאליות ולזכות בהערכה, ומכאן סיפור אישי.

בבוקר של ה-31.5 לפני 27 שנים ישבתי על סלע מול לטרון. היתה נסיגה ואני לא רציתי לחזור הביתה. אין דבר יותר איום מאשר נסיגה ומי שלא התנסה בה — לא יבין. לא רציתי לחזור. יהודים נסוגים בארץ-ישראל. יהודים נסוגים במערכה לפתיחת הדרך לירושלים? והגיע אלי קפ"א, עלם של מלחמת העולם השנייה, שאחר-כך נפל בקוריאה, עם המימיה של הברנדי של מיקי מרכוס ואמר לי: מיקי אמר, שתשתה ותחזור. שתיתי וחזרתי.

פגשתי אותו בחולדת. הוא היה איתי בנסיגה והוא אמר: אם לא יהיו לנו דיגיטי, תומה וכבוד, לא נצליח. אתה יכול לעשות את זה. התנסיתי בזה מאז ועד היום. מאז, דבריו של מיקי מרקוס בשדה הקרב על-ידי לטרון התרחבו אצלי. הבוחן אם הצלחנו או נכשלנו יהיה לפי התשובות לשאלות הבאות והפעם לא אצטט את "אם" של קיפלינג.

האם אתה באמת איש עם אומץ להתמודד עם האויב? עם אומץ לעמוד כאשר יש צורך לעמוד נגד חברים? עם אומץ להתנגד ללחץ של קבוצות? לחץ ותאוות הפרט? האם אתה באמת בעל כושר שי-קול תפיסתי ביחס לעתיד והעבר של מישגים שלך ושל אחרים, עם תבונה לדעת מה לא ידענו ובגלוי להודות בשגיאות? האם איש תומא אתה, אינטגרטיבי, אשר לא בגדת בעיקרון שהאמנת בו, באנשים שהאמינו לך? האם אתה איש אשר לא רווח כספי ולא אמביציה שלטונית ופוליטית ויכול לזהות אותך מהגשמת הפיקרון שבידיך? האם ממלא התחייבויות אתה? איש אשר הקדיש עצמו, אשר לא מישכן כבודו לשום פרט או קבוצה ואשר לא התפשר עם שום טובה או כוונה פרטית, אלא הקדיש עצמו אך ורק לשרת את טובת הכלל, את אינטרס המדינה?

ובכן, אומץ לב, כושר שיקול, תומא ומילוי התחייבויות — באלה הדבר תלוי וכל זה תוך כדי כיבוד חילוקי-דעות והעזה ושיתוף-פעולה וקונפליקטים ותחרות להשיג תוצאות טובות יותר, כדי להשיג שינוי.

אנו רואים עיונית את האסימטריה ביחסים של בין מדינות ערב למדינות העל, ביחס לישראל למדינות העל ושהיא נוטה לטובת הערבים. אנחנו לא רואים אותה באופן קונקרטי. אנו עומדים מלאי התפעלות מול המצאות טכנולוגיות. למה לא נגלה אי תלות בדלק? למה לא נגלה אי-תלות במקורות מים מתוקים? אנו עומדים בהתפעלות בפני חדשנות טכנולוגית. האם יתכן, שאנחנו לא מבינים, שאפשר ליהנות מהחדשנות הזאת ללא חדשנות חברתית, ללא ניטרול השלילה במונופול ולקיים בחברה יחסים רב-גוונים של תהליך קבלת ההחלטה, אבל לא על-ידי כוח? אלו, על-ידי התנהגות של אנשים, הנושאים באחריות מוסרית, תמיד הושגו ולא עלי להגיד למה לא, אלא להגיד למה כן.

פעם שמנו היה יעקב ושינו אותו לישראל, "כי שרית עם אלוהים ואדם ותוכל", ואנחנו יכולים לעשות את זה עוד פעם.

7.1.76

לדמותה של החברה בישראל / יצחק נבון

ויקח דוד את הסקנה הזאת על-
 18 שאול ועל-הזנתו בנו: ויאמר ללמד בני-הדודה קשת
 19 הגה כתובה על-ספר הנשור: הצבי ישראל על-במיתו
 כ חלל איד נפלו גבורים: אלי-תמיד בנת אלי-תבשרו
 ב ברוצת אשקלון פרת-שמתנה בנות פלשתים פרת-מלוקה
 21 בנות הגדלים: הרי בגלבע אל-טל ואל-טשר עליכם
 ושני תדומת כי שם נפל מין גבורים מין שאול בלי
 22 משיח בשמן: מים חללים מהלב גבורים קשת זועמן
 23 לא נשוג אהוד ותרב שאול לא תשוב ריכם: שאול
 ויהי-מן הנאהבים ונעימים בהי'לם ובמותם לא נפרדו
 24 מנשרים קלו מארצות גברו: בנות ישראל אל-שאול
 בקנה המלבשכם שני עם-עלום המגלה ערי ורב על

לבושבו: אֵיךְ נִפְלוּ גִבּוֹרִים בְּהוֹדֵךְ הַמַּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־כֵּן
בְּמִיתֶיךָ הַלֵּל: שִׁירֵי עֲלִיף אֲדוֹ יְהוֹנָתָן נִעְמָתָ לִי כִּמְאֹד 26
נִפְלְאוּתָהּ אֶהְבֶּתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים: אֵיךְ נִפְלוּ גִבּוֹרִים 27
נִאֲבְדוּ כָּלִי מִלְחָמָה:

(שמואל ב' פרק א')

יצחק נבון

לדמותה של החברה בישראל

משפחת אביטל היקרה, כבוד השר, היושב־ראש, גבירותי ורבותי. אין בכוונתי ולא ביכולתי להביא בפניכם גילויים מיוחדים בנושא ההרצאה. אין בפי אמיתות חדשות. אני גם מזהה כאן בציבור לא מעט אנשים, אשר שמעו אותי בנושא הזה ויש לי פזמון אחד, שיר אחד ואינני יכול לשנות אותו, כי בו אמונתי. מה שבדעתי לעשות כאן הוא רק לשים דגש מיוחד על היבט אחד או שניים, הנראים לי ראויים להדגשה, בנושא של דמותה של החברה בישראל.

האבות המייסדים של ישראל, הקדישו מחשבה מעמיקה לא רק למסגרת החיצונית של המדינה, אלא גם למהותה הפנימית. בן־גוריון, זכור, חזר והשמיע נאומים, שלעיתים קרובות העלו גיחוך בשפתיהם של הקרויים "אנשים מעשיים". הוא דיבר על הצורך העליון, כי ישראל תהיה חברה למופת, עם סגולה ולאור גויים. היה בכך לא רק הבעת משאלה, לראות בהתגשמות חזונם של נביאי התנ"ך, אלא גם תפיסה מעשית מאוד, בעלת השלכות חזקות על עצם קיומה של המדינה. אם נהיה עם ככל הגויים, הוא היה חוזר וטוען, מדוע ירצו לתמוך בנו הגויים, עמי עולם? ואם לא נקים כאן חברה למופת, בעלת מוסר גבוה, צדק חברתי ותרבות גבוהה, אם לא נעשה כל אלה, מדוע ירצה לבוא אלינו נוער יהודי החי בתנאים חומריים טובים בתפוצות? רק אם יקריז אור גדול

ממעשינו כאן, נוכל לזכות בתמיכתן של אומות העולם ובעלייתו של נוער יהודי. אם נהיה ככל הגויים סביבנו, יוטל סימן-שאלה על קיומנו וזוהי מעמסה כבדה מאוד.

לא קל לקיים

מתח בלתי-פוסק של הקרבה

בני-אדם בכל מקום בעולם בנויים פחות או יותר מאותם מרכיבים. יש להם דרישות וציפיות דומות, ולא קל לקיים מתח בלתי-פוסק של תביעה להקרבה, לצדק, לאיכות, להעמדת צרכי הכלל לפני צרכי הפרט. לא במקרה הציגה פעם מפלגה אופוזיציונית בזמן בחירות את הסיסמה: תנו לחיות בארץ הזאת. אז היא אפילו זכתה בתוספת של כמה מנדטים בכנסת.

האזרח כאן נתבע לשלם מיסים מן הגבוהים בעולם. הוא מבקש לדחות פתרון בעיית השיכון שלו לטובת מישהו אחר ותמיד יש מישהו אחר — או עולה חדש או משפחת עוני מרובת ילדים. הוא הולך למילואים. הוא גם יוצא למלחמה והמלחמה אכזרית ונופלים קרבנות יקרים.

המשימות האלה, גם אם הן קשות ביותר, הן ניתנות להגדרת. לא כן כאשר התביעות הן בתחום הרוחני, האידיאי. כאן דרושה הזרמה בלתי-פוסקת של השראה מצד הנהגה לאומית, בידיעה ושיכנוע כי המאמצים האלה הם גם חיוניים לאומה וגם עתידיים להביאנו לחוף מבטחים.

אם נתבונן במפה של ההישגים בארץ, אין ספק, כי היצירה המקורית ביותר שנוצרה בישראל והנושאת עימה איכות, היא הקיבוץ על צורותיו השונות. מיטב החולמים האוטופיסטיים לא ציפו בחלומם הנועז, כי אמנם תוכל לקים חברה כזאת, המבוססת על שוויון ועל צדק, הנותנת לפרט על פי צרכיו ומקבלת ממנו על פי יכולתו, אבל בסך-הכל מדובר על ציבור של כמאה-אלף איש, שהם כ-3% ומשהו מכלל האוכלוסייה, אך מידת השפעתם וחשיבותם חורגת מעל ומעבר למספרם. בכנסת הם מהווים כ-16% ואין מפלגה שלא תעשה מאמץ על-ימנת שתוכל להתפאר בפני בוחריה כי יש ברשימתה חברי משקים.

אנו אחד המקומות המועטים בעולם, שבהם הרמה התרבותית והכלכלית בכפר אינה פחותה מזו שבעיר הגדולה ואף עולה עליה באופן יחסי, ועדיין משמש הקיבוץ מנגט משיכה גם לצעירים לא יהודיים רבים, הבאים לתחות על קנקנו של יצור זה תוך כדי עבודה בקרבו. אבל הספק מכרסם — האם רמת החיים הגבוהה, הנוהגת במרבית הקיבוצים, אם כי לא בכלם, לא תהיה בעוכריו והאם המרחק הגדל והולך בינו ובין סביבתו בכל התחומים, אינו גוזר עליו הסתגרות והתנזרות ממעורבות, המקרינה השראה והדרכה? מי עוד יכול לארגן מופע חד-פעמי ענק בהשתתפות מאות שחקנים ונגנים והוצאה כה גדולה באירוע חד-פעמי?

התופעה, שפועל במגדל העמק רשאי להיות מועסק בבית-חרושת לברזים בקיבוץ אלונים השכן, אבל אין הוא רשאי ליהנות ממריכת השחיה האולימפית שבו, — תופעה כזו פוגעת בשרש היניקה הרוחני של הקיבוץ יותר מכל פגע חיצוני שיבוא מידי אויב, ואנו עוסקים כאן ביצירה הנפלאה ביותר של החברה הישראלית.

יצירות אחרות, היתה בהן מקוריות והיתה טבעה בהן במידה זו או אחרת אידיאה חשובה. הסתדרות העובדים החזקה, שהציבה לעצמה כיעד לראוג לעובד לא רק בתחום השכר, אלא גם בתחום הבריאות והתרבות והיא לא הובלה על-ידי העובדים, אלא הובילה אותם במשך שנים רבות בהציגה בפניהם אתגרים לאומיים וחלוציים כלליים ובהקימה משק כלכלי, שהגיע לפינות נידחות בארץ, ואשר המשק הפרטי לפחות באותו זמן לא היה מסוגל להגיע אליהן. אבל, מהי זיקתו הנפשית של חבר ההסתדרות למערכת שאליה הוא משתייך? ומי שנזקק לביטוי האינטימי 'בית ההסתדרות', הרי הוא מסתכן בנפשו להיות נושא לגיחוך.

התפוקות החוליה המרכזית באה לא רק בגלל גידול מספרי עצום וריבוי ועדי עובדים פורקי משמעת, אלא לא מעט בגלל היעלמות הייחוד שאיפיון את הארגון הגדול הזה והדברים ארוכים.

צה"ל — צבא השר שירים לשלום

הוקם צה"ל, אשר רשם דפים מזהירים בתולדותינו, הוא חלק מהעם, הוא מורכב ברובו ממילואים. זהו צבא אנטי-מיליטאריסטי,

השר שירים לשלום, אך יש לחרוד למנה הגדושה של פוליטיזציה, שחדרה בין אלופיו בשנים האחרונות.

גדל נוער, המוכן להתנדב לכל משימה אם וכאשר יודעים לפנות אליו. יש מכוני לימוד גבוהים ושיבות המוקמים בקצב מזורז. יש אומרים, בקצב מזורז מדי, אוכלוסיה בת 3 מיליון נפש מקיימת פעילות תרבותית עניפה ובלתי-פוסקת. בשנה שעברה נדפסו במדינת-ישראל למעלה מ-3,200 ספרים. בכל יום מופיעים 27 עתונים יומיים בשפות שונות. נוסף להם מופיעים 77 שבועונים ועוד 577 בטאונים בתדירות שונה, במדינה בת 3 מיליון יהודים.

בתחום הפעילות האמנותית מתנהגים שלושת מיליוני התושבים היהודיים פה כאילו היו דבורים חרוצות בתוך כוורת. בבדיקה שערכתי באיזה עתון, של לוח המופעים, ראיתי שאתה יכול לברור לך באותו ערב בין 29 הצגות תיאטרון, 5 הצגות לילדים, 6 מופעי מחול ומוסיקה ו-16 הופעות בידור שונות. התיאטרון מציג הערב את שיקספיר, פינטר, מילר, איבסן וציכוב ו-10 מהזות מקוריים, ביניהם מחזה על בעיותיו של סטודנט ערבי המגיע לתל-אביב. תיאטרון באר-שבע לבדו מציג 4 מהזות — פינטר, מולייר, סטרינדברג ומכס פריש. הוסף לכך את עשרות תערוכות הציורים בעיר ובכפר, ולפניך פעילות, שאינה עומדת בשום יחס לגודל האוכלוסיה.

אך מוטל גם צל כבד על תמונה זאת. חלק גדול מן האוכלוסיה אינו שותף לכל הפעילות הזאת. עדיין מצויים בתוכנו כרבע מיליון אנאלפביתים מגיל 14 ומעלה, אשר בסטטיסטיקה שלפני כ-10 שנים ראיתי תופעה מעניינת, ששני שלישים מהם היו מאסיה ואפריקה, שליש מהם באו מרומניה ומפולניה. כנראה בגלל מלחמת העולם השנייה, שלא היה סיפק בידם ללמוד. אבל עדיין מהווים היום יוצאי אסיה ואפריקה רק כ-11% מבין בעלי ההשכלה הגבוהה. אלפים רבים של בני נוער אינם לומדים ואינם עובדים. גוברות התופעות, אנחנו מכירים אותן, של אלימות ושחיתות. חיקוי גובר והולך לנעשה בארצות אחרות. כלי התקשורת קיצרו את מושגי הזמן והמרחב ואנחנו רוכשים מבחוץ מנהגים, מידות ומושגים, שהם זרים לרוח היהדות המקורית ולאיכות, שאותה אנו מבקשים ליצור בארץ.

כל אלו הן בעיות, החייבות להטרידנו, לו גם היתה כאן חברה

הומוגנית, בעלת גוון אחד ומושגים משותפים ומוסכמים. על אחת כמה וכמה, כאשר מדובר בחברה הטרוגנית ומורכבת כשלנו. האוכלוסיה בישראל מורכבת מעולים, שהגיעו הנה מ־102 ארצות, דוברים 81 שפות. יש עולים, שהגיעו הנה לא רק מארצות רחוקות ושונות, אלא גם מתקופות שונות. אנחנו מכירים את התופעה. יש כאלה שהגיעו במאה ה־19 ויש כאלה, שמושגיהם והישגיהם כבר גלשו למאה ה־21, וכשאתה אומר שפות, אין אתה מדבר רק על ענין טכני — שפה אינה רק מכשיר קומוניקציה. שפה כוללת מערכת מושגים, חוויות, אסוציאציות ורגשות, המיוחדים רק לה בלבד ומבדילים אותה מחברותיה, והשאלה המרכזית, הניצבת בהקשר זה בפנינו היא — כיצד אתה יוצר עם אחד מכל השבטים והעדות הללו ומה יהיה פרצופו התרבותי, מהו פרצופו הרוחני של אותו עם, של אותה חברה.

סוציולוגים הבאים אלינו מן החוץ, בעיקר מארצות־הברית, נוטים לערוך הקבלה בין הנעשה בארץ ובין הנעשה בארצות־הברית בתחום החברתי. ובכן, יוצאי אסיה ואפריקה הם מקבילים לאמריקנים יוצאי מכסיקו, פורטוריקו או כושים, ואילו יוצאי אירופה ואמריקה מקבילים למה שהם, כידוע בשם "ווספ" — הלבנים, הפרוטסטנטים. הבעיות נראות בעיניהם דומות ולכן הפתרונות דומים.

עבר קדום משותף

למזלנו הגדול, המצב הרבה יותר טוב מכפי שמתואר על־ידם. המכנה המשותף לכל אותם המהגרים לארצות־הברית היה בדרך־כלל חיפוש אחרי רווחה כלכלית, במקרים מסויימים — חופש, חופש פוליטי, חופש דת. אבל לא היה שום קשר רוחני בין המהגר האי־טלקי, הפולני והמכסיקני. לו הזרמן להם להגר לקנדה או לארגנטינה, היו עושים זאת. לא כן בישראל. לכל הבאים הנה יש עבר קדום משותף ושאיפות משותפות ובאו הנה משום שהיה להם קשר נפשי, היסטורי עמוק לארץ ואם נשתמש בלשונו של אחד־העם, הרי יש להם 'אני' משותף. באחד ממאמריו כתב אחד־העם, כי פילוסוף גדול היה אדם הראשון בשעה שביטא לראשונה את המילה

'אני', כי כשאומר אדם 'אני', איננו מכוון בזה לשערות ראשו ולציפורניו, כי אם לחיבור זכרוננו עם רצונו. הזכרון מן העבר והשאיפה לעתיד. כך הוא הדבר לגבי ה"אני" הפרטי. כך הוא הדבר לגבי ה"אני" הלאומי. בין שבאנו ממרוקו, מרומניה, אפגניסטן או ארצות-הברית, אנו נושאים בזכרוננו את יציאת מצרים בימי משה רבנו, את מתן תורה בהר-סיני, את קוממיות העם במולדתו המובטחת, את דברי הנביאים וגם את זכרונות החורבן ואת עצמאותנו. כולנו רוצים בצורה זו או אחרת, במילים שונות, אבל עם מהות פנימית משותפת, לבנות חיים יהודיים עצמאיים. בין הזכרון ההיסטורי ובין השאיפה לעתיד, מפרידות אלפיים שנים, אשר פיזרונו לכל קצוות תבל וכיצד מגשרים על פער זמן זה?

התשובה שנוהגים בדרך-כלל לתת היא — שיכון וחינוך. אלה פתרונות לא קלים, כרוכים בהוצאות כספיות גדולות, אבל הם ניתנים למדידה, לשקילה, לשליטה. אתה בונה כך וכך אלפי דירות, יחידות דיור. אתה מקציב סכומים כאלה ואחרים לחינוך ולמילגות ואתה יושב ומצפה לתוצאות.

צעדים אלה הם נחוצים, הם חיוניים ואינני מזלזל בהם, אבל אין הם פותרים הכל. אין הם נוגעים בשורש הבעיה, שהיא נפשית, פנימית ולהמחיש זאת — שתי דוגמאות קיצוניות, הפוכות. ברמת-גן נוצר, כידוע לכם, מרכז גדול של עולים מעיראק והתקיימו בהם כל אותם סימנים חיצוניים, הדרושים, לדעתנו, במשך שנים למיזוג הזה, למיזוג עם יתר האוכלוסין. רבים מהם בעלי השכלה גבוהה — עורכי-דין, סוחרים, רופאים, סיימו בהצטיינות אפילו את שירותם בצבא, גרים בדירות נאות, מרווחות, ברמת-חיים גבוהה. אף-על-פי-כן, כאשר נערכו בחירות לעיריה, הופיעה רשימה עדתית נפרדת. מדוע?

ראינו אנשים מוכשרים, יוצאי אסיה ואפריקה, שאינם חסרים השכלה ולא תנאים חומריים נאותים, אשר פנו לעסקי בנקאות, משפטים ומסחר ולא הגיעו לדרגת מנהיגות פוליטית בקנה-מידה לאומי כללי. לעומתם, אפשר לציין שמותיהם של שרים — אני לא אעשה זאת עכשיו — של שרים וחברי-כנסת, שלא באו מאסיה ואפריקה, שהגיעו לדרגת מנהיגות פוליטית גם כאשר לא היתה להם השכלה גבוהה ולפעמים גם לא תיכונית. גם מצבם הכלכלי לא היה משופר ולא גרו בדירות מרווחות. בעל כרחך, אתה חייב

לחפש את התשובה בתחום אחר — תחום שאינו נראה לעין, אינו ניתן למדידה במושגים של מטרים מרובעים בדיור או שנות השכלה הוא אותו תחום פנימי-נפשי, שבו נקבע כיצד אדם חי עם זהותו העצמית, כיצד הוא רואה את עצמו וכיצד הוא מקבל את דעת הסביבה עליו.

ניתוח המסורת כדי להתמזג עם הנורמה השלטת

זהו משבר נפשי קשה ביותר. אנשים, שהגיעו מארצות שונות, נתקלו בחברה שונה משלהם, עם מושגים אחרים, נהלים אחרים. חברה השלטת בכל התחומים ונותנת את הטון. היה ברור להם, כי בבואם לארץ חלומותיהם, עליהם להיות דומים לדוגמה שלפניהם, בדרך הטבע. והם החלו במלאכת ניתוח והריסה של כל מה שזיהו מיוחד להם — מסורת, משפחה, מפילו היגיו נכון של הלשון העברית, לבוש, בית-הכנסת, שמות משפחה, מוסיקה, מנהגים — כל אלה הועלו קרבן על מזבח הרצון הכן להתמזג עם הנורמה השלטת בארץ. אחדים, מעטים, הגיעו אל מטרתם במחיר כבד. אחרים ניסו, צרבו את אצבעותיהם וחזרו להסתגר בפינתם וחלק גדול, בעיקר הצעירים, נשאר נעים ונדים בין שני המחנות ואירע להם מה שמסופר בתלמוד, על העורב ההולך ברקידה, כשהתלמוד שואל: מפני מה העורב הולך ברקידה, כתוב, שפעם אחת ראה העורב את היונה מהלכת הליכה יפה יותר מכל העופות... התקנא בה העורב ואמר בליבו: אלך אף אני כמותה, והיה משבר עצמותיו בהליכה והיו העופות משחקים לו, ליעגים לו. התבייש העורב ואמר: אחזור להליכתי הראשונה. ביקש לחזור ולא עלתה בידו, לא הליכה ראשונה ולא הליכה אחרונה והרי הוא כמרקד.

מה צריכה להיות הרגשותו הפנימית של צעיר, נאמר ממרוקו, הנשאל על מקום הולדתו והוא עונה: מדרום צרפת, או ברוגזה: ממרוקו, אז מה יש? מהו אותו תהליך, אשר יוכל להביאו לידי התשובה הפשוטה: אני ממרוקו, כפי שהיה אומר: אני בן 20, זה שולחן או זה מיקרופון, כאן תל-אביב. עובדה ותו לאו. עוד

מילגה ועוד 20 מטרים מרובעים של דיור, שאני תומך בהם, לא יביאו לידי כך.

רק פעולה, המכוונת אל נפשו, אל דימויו בעיני עצמו, רק היא תוכל להביאו לידי קבלת עצמו בשלום. הדבר ניתן לעשותו על-ידי מערכת פעולות המציגות בפניו את העושר הרב של מורשת אבותיו, לימוד תולדות עדתו שם, בצפון אפריקה, היצירה הרוחנית והפילוסופית שלה במשך הדורות. עדה, אני מביא אותה כדוגמה, אשר קמו לה ענקי רוח, הפכו לנכס לאומי כללי. עדה, אשר קיימה קשר רצוף עם ארץ-ישראל מאות בשנים. עדה, אשר בניה הפכו ללוחמים אמיצים בצבא, אשר שינתה את מפת הארץ על-ידי התיישבות חקלאית ועיירות פיתוח ויש לזקוף את קומתו של אותו בחור, לטעת בו גאווה על תרומת אבותיו למורשת ישראל, ומידע זה יש להנחיל גם לחלקי האוכלוסיה האחרים, על-מנת שיתייחסו בדרך ארץ, ביתר דרך ארץ כלפי אותו צעיר באותה עדה, באותו שבט.

אם יחול תהליך זה ואותו צעיר ירגיש, כי הדבר הזה הולך ונעשה הן בתוכו והן בשינוי פסק-דינה של הסביבה עליו, אז, ורק אז תהיינה אזויו כרויות לשמוע, לקבל, לספוג מה שאתה חייב להנחיל לו, על החלוצים שבאו מפולניה ומרוסיה, אשר ייבשו ביצות וחלו בקדחת וגרו באהלים והקימו את ראשית המפעל החשוב והאדיר הזה שקרוי מדינת-ישראל. אבל רק אז אפשר יהיה גם לצפות ממנו להישגים לימודיים רציניים ולעמדות מנהיגות כללית.

המחסום הורם, התנועה יכולה לזרום.

מה שאמרתי לגבי יוצאי עדה זו, כוחו יפה לגבי רוב העדות, אם כי לא כולם. אין זה פתרון לגבי כולם. בהיעדר גישה זו, יש לצפות לאחת מן השתיים — או להסתגרות ולהתברלות, או לתוקפנות ואלימות.

יושב כאן מר אליעזר שמואלי, שאני שמח שהוא במשרד החינוך, ואמנם פועל בכיוון שעליו אני מדבר. הוא גם עזר לי, לפני כמה שנים, למצוא איזה מאמר חשוב, שעוסק בניסוי מסויים. אני רוצה לקרוא קטע מתוך "סיינטיפיק אמריקן", 1968, אפריל. אקרא את המשפטים הראשונים, ברשותכם, במקור, ואתרגם אותם:

(תרגום): "הסיבה הניתנת בדרך-כלל על ביצוע או הישגים

עלובים של הנער במצוקה, נגיד, היא פשוט, שהנער הזה הוא בן לקבוצה שהיא נמצאת במצוקה או מפגרת. יכול להיות, שיש סיבה אחרת — שהילד מגיע להישגים עלובים בבית-הספר, משום שזה מה שמצפים ממנו. במילים אחרות, החולשות שלו יכולות לנבוע לא בגלל השתייכותו האתנית התרבותית השונה והכלכלית, אלא בגלל תגובתו של המורה לאותו רקע, לאותו מוצא”.

מה שעשו בשיקאגו, במקומות אחרים אחר-כך, הוא, אספר אותו בקיצור — נטלו כיתה מורכבת מילדים, אשר המכנה המשותף שבהם היה מנת המשכל שלהם, ה-א.י.קיו. שלהם. הם היו שווים, ליקטו אותם, הרכיבו כיתה מיוחדת כזאת, עד כמה שבני-אדם יכולים להיות שווים. ונכנסת מורה חדשה להורות בכיתה, שלא הכירה אותם והם לא הכירו אותה והמנהל נתן לה רשימה של 5 תלמידים, לפני צאתו ואמר לה: אלה הם התלמידים המצטיינים. זה לא היה נכון והיא שאלה: מה לעשות בכך? אמרו לה: שום דבר, רק לידיעתך. התחילה ללמד ומדי פעם ערכו ניסויים באותו בית-הספר. בסוף השנה, אותם חמשת התלמידים הגיעו ראשונים וחקרו את המורה ובדקו אצלה: מה עשית? נתת להם שעות נוספות? הקדשת להם תשומת לב? — שום דבר. היא טוענת, שהיא לא עשתה שום דבר מיוחד כלפי התלמידים האלה והפתרון לחידה הזאת טמון, לפי כמה מחקרים שעשו, באותו טון, באותו יחס בלתי-מודע, באותה ציפיה בלתי-מכוונת של המורה מן התל-מידים האלה. היא התייחסה אליהם כאל התלמידים המצטיינים והם חשו, שזוהי הציפיה שלה והם נהגו לפי הציפיה של האוטוריטה הזאת.

בקבוצה אחת, בתכנית של שלוש שנים, עלתה מנת המשכל ב-10 נקודות אצל 38 אחוז מהתלמידים ו-20 נקודות של א.י.קיו. עלו מנת המשכל אצל 12% מהתלמידים ויש עוד פרטים, באמת דראמטיים בכך.

דרוש מנהיג המסוגל לדלות ציפיות אחרות

אנחנו יודעים את התופעה, שאתה לוקח פלוגה של חיילים תחת מפקד מסוים והחיילים מתנהגים כבטלנים, נרפים, משתמטים, אר-

טיסטים. אתה מטיל על אותה פלוגה מפקד אחר והם נוהגים כבני אריות. מה, האנשים אחרים? הם השתנו? מה, המערכת הכימית השתנתה? האופי השתנה? — לא זה ולא זה, אלא יש מפקד ויש מנהיג ויש מורה, אשר מסוגל לדלות מן האדם הכפוף לו, הנתון או למרותו או להשפעתו או להנהגתו ציפיות אחרות, מפיח בו אמונה כי הוא מסוגל לעשות ואדם נוהג לפי פסק־הדין של הסביבה, כפי שהיא מצפה ממנו ובמידה רבה לפי האוטוריטה הזאת ויחסה אליו.

כדי לקיים מערכת כזאת, בתחום הרגיש הזה, ויש לפעמים אנשים הנכנסים לתחום הזה כמו פילים בחנות חרסינה ועוסקים בידיים וברגליים ומדשדשים שם ואינם חשים כמה עדין התחום הזה. קמה עכשיו מועצה לטפל בתחומים האלה ואני מאחל לה הצלחה. יש צורך לעשות זאת גם בתחום האוניברסיטה, בקתדראות, להקים קאדרים של חוקרים. זה צריך להיות מיבצע פעולה כוללת, מקפת בתחום מהגבוה ועד הנמוך ביותר ואל יאמרו לי, שבעבור דור כל השאלה הזאת לא תהיה קיימת. אין לזה שחר. היא תהיה קיימת; במשך 364 יום היא לא תפרוץ ויום אחד זה יכול לפרוץ.

רבתי, הקדשתי לסוגיה זו מקום בולט, כי היא מתקשרת בנושא הכללי יותר של דמותה של החברה, של איכות החברה ועד כמה שהדבר נשמע תיאורטי, אקדמאי, יש לו השלכות חשובות על תחומים חיוניים. כמובן, גם הבטחון. לכן גם יש דחיפות כל כך גדולה לטיפול נכון ונאות בתחום הזה. אנו מונים 3 מיליון יהודים סך־הכל. מצרים לבדה — 38 מיליון ועד כה סמכנו על עליונותנו הרוחנית, האינטלקטואלית, המוסרית. אבל מתור 3 מיליון אלה, אתה חייב לדלות מנהיגים, מנהלי חברות וחקלאים וטייסים ומורים ועלינו להפעיל לחץ מודע בלתי־פוסק כלפי כל יחיד וקבוצה, לשאוף להוציא מעצמנה את המיטב שבה ולשאוף אל השלם ביותר, אל הטוב ביותר האפשרי.

מה שעשה העם היהודי במאה הזאת, באמת אין לו תקדים בתולדות העמים. הוא הפך סוחרים וחנוונים לעובדי אדמה וחיילים מצטיינים. בניגוד לחוקי טבע, אנשים עברו מן העיר אל הכפר. עם נדרף הפך לעם המסוגל להגן על עצמו באומץ וחדש את הקשר בין חלקי המשולש הנצחי — העם, הספר והארץ. אבל, ולזה התייחס לפני חברנו, גד יעקבי, אי־אפשר לאמר, כי היום העם

היהודי מבין את משמעות השעה שבה אנו חיים, ולא העם היושב בציון.

ליכם של אבות אבותינו היה ודאי נצרב לחשוב, שאחרי אלפיים שנה שבה המולדת אל בניה, אבל הבנים אינם חוזרים אליה. בארץ יש רק כ־18%—17 מכל העם היהודי. אלה הרוצים לבוא, אינם יכולים. אלה היכולים, אינם ממהרים לבוא. עדיין 60% מאדמת המדינה הם מדבר שממה ומחכים לנוער הלוצי, שיבוא להפריחו, זה הנגב.

הייתי עד, כאשר קיבוץ מסוים בצפון נאבק עם המפקד הצבאי על תוספת של שני אנשים לשמירה.

אנחנו נאבקים קשות על הגדלת רשימות הרכש שלנו מארצות-הברית. הגענו לכך, שבכמה סוגי נשק, המונחים במחסנים, אין לנו כוח-אדם מספיק להפעיל אותם. יש מחסור גובר במרריכים לנוער, בשוטרים במלחמה בטרור, בפקידים בגביית מיסים, במורים מעולים במקומות נידחים, אבל כשאתה במצוקה, אתה מטיל תפקידים אלה על כל הבא ליד. אבל אז אינך יכול לצפות להגשמת השאיפה של רמה גבוהה, איכות, חברה למופת.

מיום ליום אנו נוכחים, כי הלחץ העצום על הכמות המצומצמת שלנו, הפכה לגורם מכריע בהורדת איכות פעולותינו והורדה זו באיכות עלולה להפחית מן המוטיבציה לעליה ולהוות גם אחד הגורמים לירידה, וכך אנו נקלעים למעגל קסמים הסוגר עלינו.

העליה תלויה באיכות החברה

העם היהודי והתנועה הציונית בראשו נכשלו במשימה הגדולה ביותר הניצבת כיום בפניהם — העליה. אינני יודע, אם יש אדם המסוגל להוסיף משהו בנושא זה, אבל אין עוד תהווה קשה יותר לישראל מן המחשבה, כי נגזר עלינו להישאר במספרנו הנוכחי. אבל העליה תלויה בראש וראשונה באיכות של החברה, שאנו מוקימים כאן.

להיות יהודי בניו-יורק ולקרוא ב"ניו-יורק טיימס" על מעשה שחיתות של מנכ"ל חברה מסויימת או לקרוא בפאריס, לפני ימים אחדים ראיתי ב"לה מונד" בעמוד שני במקום בולט, בהבלטה,

כתבה ארוכה על חקירה של נגיד בנק חדש. פרסומים כאלה הם מרפי ידיים בתחום של העליה, המוטיבציה לעליה והרסניים יותר מכל חבלי שיכון ומצוקת קליטה.

כמה דברים לסיכומה של הסקירה הזאת. אני מצטער, לרגל נסיבות, שלא היו תלויות בי, ההרצאה איננה כתובה בכל חלקית, כפי שהיתה צריכה להיות כתובה ואני צריך להשלים בעל־פה כמה דברים.

אבותינו, חז"ל, כפי שאומרים, היו תוהים מה טיבה של אומה זו ומפורסמים הפסוקים הידועים: בני־ישראל נתבעים לעגל ונותנים, נתבעים למשכן ונותנים. עמא פזיזא; עם פזיז. מקדימים נעשה לנשמע.

בני ישראל נמשלו לעפר ונמשלו לכוכבים. כשירדים — יורדים עד לעפר ובשעולים — עולים עד לכוכבים.

זה נכון. יש שתי האפשרויות האלה, הברירה הזאת ניתנה בידי העם הזה, להגיע להישגים מרקיעים ולהגיע לירידה, לא פיסית, אלא ירידה מוסרית גדולה.

קיבלתי הזמנה ממועצת תלמידים בבית־ספר מסויים, להשתתף בסימפוזיון על הנושא: כיצד לחנך נוער בחברה, שבה המבוגרים אינם משמשים מופת. רציתי להשתתף בזה, אם כי פחדתי מאוד מהעימות הזה, אבל ברוך השם, מזמנים לנו נסיעות לחו"ל מדי פעם בפעם. התאריך לא התאים ושאלתי אם ניתן לדחות. אי־אפשר לדחות, זה היה תאריך קבוע, ובטלפון התנהלה שיחה עם המרכז של הקבוצה, בחור צעיר. אמרתי לו: תראה, אני מצטער, אינני יכול לבוא, כי אני פשוט לא אהיה בארץ. אז הוא אומר לי: אז אולי תגיד לי בעל־פה מה אתה אומר, איך אפשר לעשות את זאת. אמרתי לו בטלפון, בתמצית, אמרתי לו: תראה, תבחרו את הטובים שבנו. אל תבחרו ברעים שבנו. אמר: איפה יש בחירות כאלה? אמרתי לו: אתה יודע מה? — תנהגו לפי הטובים שבקרבנו. תעמדו מול זה. יש לנוער חוש להבחין.

אני זוכר, כשבגן־גוריון היה קורא חוברות של בחורים שנפלו, "גווילי אש", של אבינעם, חוברות של נופלים. היה אומר: הרי לא יתכן, שרק בין המתים יש כאלה, שרק בין ההרוגים יש כאלה. אילו אלה לא היו נהרגים, מה היינו יודעים עליהם אנחנו? כמה מאיתנו, ואנחנו קרובים, אני חושב, לסם, למשפחה. כמה מאיתנו

ידעו על היים? רק אני שומע אחר-כך או באזכרה שהתקיימה בבית-הספר או כאן, או בהזדמנויות אחרות, על סגולות נפשו המיוחדות: היה דמות יקרה, מופלאה כזאת. אבל יש להניח, שיש גם נער אחר, נער אשר למזלנו, למזל כולנו, הוא עוד בחיים, פועל וכל תכונות הנפש והסגולות האלה, הכשרונות האלה, המעיינות הפנימיים האלה, אינם באים לידי ביטוי, אבל זה ישנו.

וכאן אני מגיע לענין של הפרספקטיבה ההיסטורית. היתה לי תכנית טלביזיה, מי שראתה, "אלה הם חייך" או "חיים שכאלה" — כן, אלה הם חייך, כאילו שאתה כבר גמרת. בסוף אותה תכנית נשאלתי, אם יש לי מה לאמר לאחר שראיתי סיכום של כמה עשרות שנים. אני אמרתי: אילו היה בא המלאך גבריאל ואומר לי: יצחק — לא יודע אם הוא היה פונה אלי בשם המשפחה, אינני יודע — אני נכון ליטול עכשיו את נשמתך ואתה ברור לך את התקופה, שבה אתה היית רוצה לחיות, ואני מחזיר לך את נשמתך — בימי אברהם אבינו, יצחק, יעקב, יציאת מצרים. העברתי לנגד עיני את ההיסטוריה של העם היהודי. יש אולי מעמד אחד, שהייתי רוצה להיות שם — מעמד הר סיני. חוץ ממנו אין שום תקופה בתולדות עם ישראל, שאני הייתי רוצה לחיות בה, חוץ מהתקופה הזאת, שבה זכיתי אני לחיות, כי זהו דור אחרון לשיעבוד וראשון לגאולה ואם אנחנו מסתכלים, על הנעשה כאן במונחים בפרספקטיבה היסטורית קצת יותר ארוכת טווח, ארוכה לגבי העבר, ארוכה לגבי העתיד, אי-אפשר שלא תעמוד משתאה לנוכח הגדולות והנצורות שנעשו כאן. אבל כל אלו נעשו כאשר היה חזון, כאשר הרצבו אתגרים בפני העם, וכאשר הופחה תקווה בעם הזה וכאשר העניקו לו ציפיות, שאכן הוא מסוגל לעשות את הדברים הגדולים הללו. הוא עם כזה, שבאין חזון הוא באמת יפרע. תמיד היה כך ועדיין הוא כזה. הוא מסוגל להקרבות אדירות, גדולות, למעשים גדולים בכל הכיוונים, אם יוצב לפניו החזון. שהוצב לפניו כל תקוותו היא, שאותו חוט, שהתמשך כל הזמן, שהוצב לפניו חזון, החוט הזה, שלא יינתק.

25.9.77

מדיניותה של ישראל לעתיד / ח"כ שמעון פרס

ח"כ שמעון פרס

מדיניותה של ישראל בעתיד

החיים שלנו מתנהלים בעידם של החיים שאבדו, בעידם ובזכותם. אינני יכול לפתוח את דברי מבלי שאראה לנגד עיני את דמותו של חיים התמיר, מלא התעוזה והתקוה, את דמותו, ואת דמות הזריו, חבריו, דמותו של דור שלם. לא חיים אבדו, תקוה אבדה, ולא רק יום זכרון הערב, אלא יום חשוב נפש לכולנו. האומנם הפקנו לקת, האומנם ידענו לשאוב עידוד וספיקות ממה שעבר על הדור המופלא הזה, של מלחמת יום הכיפורים, אולי הקשה שבמלחמות שידענו, באינטנסיביות שלה, בפתאומיות שלה, בעוצמה הערבית שעלתה על ישראל, ובסופו של דבר בתוצאותיה ובניצחון שזיה לנו.

זה עכשיו סיימתי לקרוא ספר של עם אחר שלחם, אחד מיומני המלחמה המעולים ביותר שקראתי בימי חי, אולי המעולה שבכולם, זה של מילוואן גילאס, מלחמת יוגוסלביה נגד הנאצים, האיטלקים, ולצערי הרב במידה רבה מאד נגד בני עמם, מלחמה מאוד אכזרית, 16 מיליון יוגוסלבים איבדו במלחמה מיליון ו-200 אלף איש; הפרטיונים בלבד איבדו 305 אלף קרבנות, ובקרב אחד נפלו 35 אלף הרוגים. וחשבתי: איזה מזל, שלנו היה צבא מוכן ולא רק פרטיונים, נשק מן המוכן, ורוח שאיננה נופלת, אלא עולה על כל מה שיכולתי לקרוא. אני יודע שיש עמים שאין להם ספרים כאלה, אינני יודע אם גורלם אכן שפר. כשמשווים את שני העמים, את

היוגוסלבים והצ'כים, את האבל ואת היגון, את הדמעות ואת הדם ששפכה יוגוסלביה, ואת האבל והיגון, הדמעות והדם שחסכה צ'כוסלובקיה, אינני יודע מי הוא בעל החשבון ההיסטורי הצודק יותר, אשר נותן טעם לחיים ותקווה לדורות הבאים.

היום כשאנחנו רואים את חיים ובני דורו, וכל אחד מאיתנו רואה לא רק את חיים, השאלות הקשות הניצבות בפנינו הן, לגבי העתיד, האם המלחמה היא בלתי־נמנעת? האם השלום הוא בהישג יד? ניתן להשגה, בלתי־ניתן להשגה; האם שלום יכול לבוא עלינו לפתע כפי שבאה המלחמה, או חס ושלום האם יכולה לפרוץ עוד מלחמת פתע? האם ניתן למנוע אותה? היש דרך מובטחת להבאתו של השלום? האם כל הנושאים האלה הם רק קריאה נכונה של ההורסקופ המדיני, או פרי מאמצים מכוונים ומתוכננים המובילים לכיוון זה או לכיוון הפוך.

אני מוכרח להגיד בכל גילוי הלב, שלי אין תשובות ברורות ומפורשות בשאלות נוקבות אלה. אנחנו יכולים להשיב רק תשובות חלקיות ורק במה שנוגע לנו. אין אנחנו יכולים להשיב תשובות מלאות בכל אשר נוגע לנו, ובוודאי לא תשובות מלאות בכל מה שנוגע לכל הצדדים.

בין מלחמה יזומה

לבין יזומה בשעת מלחמה

לגבינו אנחנו יכולים להחליט על מאמצים; לגבי זולתנו נצטרך לחיות גם בעתיד מידיעות והשערות, כאשר קשה יהיה להבחין בין השתיים. אשר לנו, למדינת ישראל, אני משוכנע בכמה דברים יסודיים העומדים מעל לכל המפלגות ומעל לכל הוויכוחים. אני משוכנע שכל העם היהודי במדינת ישראל יעשה כל שביכולתו למנוע מלחמה. אני לא מאמין שישנם יהודים שוחרי מלחמה ומחרחרי מלחמה. לא רק מפני ששבענו מלחמות, אלא משום שאני מאמין שכעס מעולם לא היינו צמאי מלחמות, לא זה מה שחסר לנו. אפילו כשירושלים היתה מחולקת, וחלקה הרגיש ביותר בשלטון זרים, לא יזמנו מלחמה. אני מבחין כאן בין מלחמה יזומה לבין יזומה בשעת מלחמה שהיא דבר אחר.

אני לא מכיר מטרה שהוכרה על ידינו כמצדיקה מלחמות, פרט למלחמת מגן, כמובן. אנחנו משוכנעים שהמלחמה בעיני כל היהודים היא ענין יקר. היא פוגעת בעמים, בכל הצדדים, בכל העמים, מבלי שהיא בעצם מסלקת את הבעיות בשורשן.

שנית, אני מאמין שהשלוש אכן בלתי-נמנע, ושכל המלחמות שפרצו, בסופו של דבר, לא הצדיקו את הצד שפתח בהן, הגבירו גם אצל הצד שפתח במלחמה את הנימוקים בעד שלום. אבל צריך לזכור כמובן, שהשלוש אינו מאורע אלא תהליך, ויש להבחין בין מאורעות לבין תהליכים. תהליך יש לו היקף של זמן, מימד היסטורי, וגם כשבאמצע הוא נפסק על-ידי מאורע סותר, הוא לא פוסק להיות תהליך. אני בעצם מאמין, ולא מפני שאני מדבר על נושא זה, שכל האנושות הולכת ומתקדמת לתקופה של גמר מלחמות. המלחמה כתופעה אנושית יוצאת מן האופנה, מאבדת את הגיונה. אני מעריך שכשליש מהאנושות, אין לו עוד טעם להילחם, לא האמריקאים, לא הרוסים, לא האירופים, וודאי שלא ביניהם. וכמו שעמים מנסים להיפטר מהבורות, מהרעב, מהניצול, ודאי שהם רוצים להיפטר מההרג. אבל כמו שעדיין יש תופעה של בורות ורעב וניצול, בדרך להתגבר עליהן, תיתכנה גם מלחמות, עד שנגיע לתקופה. של סיומן.

שלישית, אינני מאמין, לצערי הרב, שאנחנו עומדים בפני שלום-פתע כפי שעמדנו, לצערי הרב, בפני מלחמת פתע. ואיש איננו יכול לערוב, להיפך, שלא תהיינה התפרצויות צבאיות, בלתי-מתוכננות; מה שאנחנו יכולים לעשות, הוא להזין את תהליך השלום, לחסום את סכנת המלחמה. אבל איש מאיתנו לא יכול לקצר את הליכי השלום, ואיש מאיתנו לא יכול להבטיח שהתפרצות לא תבוא מצד שאיננו שפוי.

על כן לפי דעתי, בסיכום עמדתנו, אנחנו לא צריכים לעסוק לא בניחושים, מפני שמה טעם בניחושים — אחר כך גם אגיד כמה מילים על אלה — אלא עלינו לעסוק בפועל ממש, לקדם את השלום, כאשר אנחנו יודעים ומוכרחים להגיד את זאת, שלשלים גם כן יש מחיר, לא רק למלחמה. אין שלום נקנה בזול. מלחמה ודאי שעולה ביוקר.

יותר קשה לי לנתח את עמדת הערבים, גם לא אכנס לפירוט רב מדי. אני יודע מה מתרחש בקרבנו, כך אני סבור, אבל אני גם

יודע שאין עמדה ערבית אחת, יש עמדות ערביות שונות של ערבים שונים. אפילו אם ניקח את העמדה הפלשתינאית, גם היא איננה עמדה אחת; ישנה קשת שלמה — מהאמונה הפלשתינאית שיש עדיין בכוח הערבים לחסל את מדינת-ישראל, ועד האמונה הפלשתינאית המתונה יותר, שהדבר ניתן לביצוע רק בשלבים, ובשלבים ארוכי טווח. התנגדותנו ביסודו של דבר לאש"ף איננה באה על רקע של התנגדות אישית לנציגי אש"ף. אני מכיר, לצערי הרב, ערבים שפגעו ביהודים, והם חיים איתנו ונאחזו מדברים איתם, ולא מן הנמנע שיש נציגי אש"ף שלא פגעו כלל בחיי יהודי, ונאחזו מסרבים להיפגש איתם; מפני שההתייחסות איננה התייחסות אינדיבידואלית, ולא ענין של בית-משפט, ההתייחסות היא התייחסות פוליטית, לעתיד ולתכנית. לא רק לעבר ולנקמה.

איננו יכולים לנהל מו"מ

עם מי שהחליט לחסל את המדינה

אנו שוללים את אש"ף בגלל התכניות והשאיפות שלו, אנחנו לא יכולים לנהל מו"מ עם מי שהחליט באמנה שלו לחסל את ישראל ועל חורבותיה להקים מדינה פלשתינאית. מי שמסכים לייצוג אשפ"י, חייב להביא בחשבון שהוא מסכים לנהל מו"מ לא עם נציגים גרידא, כי אם עם תכנית אשר הנציגים הללו מציגים בפומבי וביהירות. אבל פרט לעמדה הפלשתינאית, גם במדינות ערב מתרוצצות דרגות שונות של קיצוניות ומתינות, וגם כאן איננו, לצערי הרב, איש בשורות. שכן בעמדות המתונות ביותר של הערבים, תמיד ישנו עדיין קורטוב של קיצוניות, ואילו בעמדות הקיצוניות שלהם, אין שמץ של מתינות. ניקח את המדינה הערבית המתונה ביותר, עדיין מבצבץ בה סימן או אצבע של אופציה צבאית. ואילו אצל המדינות הערביות הקיצוניות ביותר, אין כלל סימן למתינות כלשהי.

אני ער לכך שבעולם הערבי מתרוצצות שתי נשמות: נשמה אחת ההולכת שבי אחרי מה שהם סבורים כהצלחה במלחמת יום הכיפורים; מחשבה שיום יבוא וההונאה הפוליטית מלווה בהפתעה

אסטרטגית, מבוססה בהסוואה טקטית, היא היא אשר תהלום על ראשה של ישראל, תפתיע אותה, ותחזיר אותה לממדים מכווצים, בלתי-ניתנים לקיום. מחשבה זו שמורה כאפיקומן אגדי בכל סדר שהערבים מציעים.

לנו יש גם — ואין טעם להסתיר זאת — נשמה הפוכה, נשמה היונקת מההתפתחות הפנימית שבתוך העולם הערבי עצמו. חברות וחבריים יקרים, גם אצל הערבים יש חשבון נפש של מלחמות. אני לא מקבל שלערכים לא איכפת מקרבנות; איכפת לאם ולאב ולמשפחה; הם אנשים, וכל קרבן כואב.

אני יודע שהערבים עושים חשבון ובצדק, בעיקר מצרים, ששילמה מחיר כבד בהתפתחותה החברתית והכלכלית, בגלל השקעותיה הצבאיות ומחיר המלחמות שלה, ששום דבר לא הביא לאבדן עצמאותה כמו הליכה למלחמה, פעם בסיוע סובייטי שניתן, ועכשיו בסיוע אמריקאי שהם מחפשים אותו. הערבים גם סבורים, במידה רבה של צדק, שאם המלחמה קידמה את הצבא שלהם לדרגת ההתפתחות הטכנולוגית הגבוהה, הנה היא עיכבה בעד ההתפתחות החברתית שלהם על בימת ההיסטוריה. וגם התוצאות, לא רק המחיר, אינן כאלה המצדיקות לחשוב כל הזמן במונחים מלחמתיים. המפה של גמר מלחמת השיחרור של 48/49, היא הרבה יותר רעה מבחינה ערבית מאשר מפת החלוקה שהוצעה להם ללא מלחמה. והמפה שלאחר מלחמת יום הכיפורים, היא גרועה יותר לאין-ערוך בעיני הערבים מהמפה של מלחמת השיחרור.

גם בעולם הערבי

הציפיות החברתיות גדלות

גם בעולם הערבי כמו אצלנו, כולנו בני-אדם, הציפיות החברתיות גדלות והולכות, בעיקר עם היאספותם של אנשים מהפלחה, מהשדה ומהכפר, ומעברם לערים, שבהן הציפיה האנושית והעומס האנושי נשחזים והולכים, מתחדדים וגדלים, ושוב אי-אפשר להתפלל רק לאלוהים ולבקש את רחמיו על מטר ועל טל. בעיר נתון האדם הרבה יותר בידי גורלו ובידי השלטונות שהוא בחר. יחד עם

זאת כולנו צריכים לזכור, שעל מלחמה, בעיקר בעולם הערבי, מחליטים מעטים. שלום זקוק להסכמת הרבים. למלחמה מגוייס צבא, לשלום צריך להתגייס עם.

הואיל ואינני עוסק בניחושים, אינני רוצה לא להרגיע, וגם לא להיפרך, להפחיד. אני חושב שאנחנו צריכים להיות ריאליים, אנחנו חייבים בריאליזם כפול זה. אני רואה לפני עיני שלושה דגמים מדיניים וצבאיים שישראל יכולה לבחור באחד מהם, או ביותר מאחד מהם. אני רוצה במלים ספורות להגיד כמה משפטים על כל אחד מהמודלים האלה, וגם להסביר מדוע מודל אחד מהם מועדף בעיני, ומה הן הסיבות לכך.

דגם אחד הוא להחליט שהשלום הוא מאיתנו והלאה, כלומר, יקח עוד עשר שנים, או חמש עשרה שנים, ולומר שבמשך העשור הזה, בעצם אין לנו מה לעשות אלא לקיים כוח מרתיע כדי למנוע מלחמה מיותרת. היתרונות שבדגם הזה: זו הלכה דיסטורית מציאותית, התחשבות בהתפתחות הדיאלקטית מלאת הסתירות הפנימיות, הבלתי־נמנעת. אולם החסרונות שבדגם הזה גם הם בולטים לעין. אפילו אם נחליט שהקימונו כוח מרתיע, אין לנו ערבות שהערבים יכבדו אותנו ככוח מרתיע. גם במלחמת יום הכיפורים חשבנו שיש לנו כוח מרתיע, ואין לנו כל ערבות שהערבים יכבדו אותנו ככוח מרתיע. גם במלחמת יום הכיפורים חשבנו שיש לנו כוח מרתיע, ואין לנו כל ערבות שהערבים יחשבו בהגיון שלנו. שנית, זה לא מספיק מה שאנחנו נחליט. היום לעולם הערבי יש השפעה ניכרת גם על העולם החיצוני, ואין ספק שאחת משתי המעצמות או שתיהן כאחת, תוספנה ללחוץ עלינו ביחס להסדר כתנאי לשמירה של איזון הכוחות. היסרון שלישי שבדגם הזה: איש לא יכול להבטיח שבעשר או חמש עשרה השנים הבאות יישארו המשטרים הנוכחיים במזרח התיכון. קרוב לוודאי שהם ישתנו כמעט בכל הארצות ובכל המדינות.

הדגם השני, ובו יש קסם לא פחות, הוא לנסות ולקצר את הדרך ולהגיע לשלום מייד, לא לחכות, לא להיכנס להסתבכויות, להגיד; יש סיכסוך, בואו נשים לו קץ. הפרובלמטיקה, לדעתי, במודל הזה היא לא בכך אם אנחנו מוכנים לשלום מלא ומייד, והדגש הוא על שתי המילים, גם מלא וגם מייד; אלא אם ישנו סיכוי לשלום מלא ומייד מצד ארצות ערב. מי שאיננו מאמין בכך, אל ינסה

כך. אבל מי שמאמין ואם הוא באמת מאמין בשלום מלא ומייד, ואפילו יש כאלה האומרים לא רק שלום מלא, אלא שלום מבוטא או מגולם בחוזה שלום, ומייד, הוא מוכרח להתייחס לעמדות הערביות כפי שהן כיום; כלומר, הערבים אומרים, שלושה דברים: תחזרו בבקשה לגבולות 67 ותסכימו להקמתה של מדינה פלשתי-נאית; אז אנחנו מוכנים, (חלק מהם), לשלום מלא, אבל שלום מלא ללא תוכן, ללא יחסים דיפלומטיים, ללא הכרה דיפלומטית וכד'. מי שאומר שלום מלא שהוא אחת משתי האפשרויות, היום, מייד, אומר לקבל את עמדות הערבים, או להציע עמדה שכוח משיכתה בעיני הערבים לא תיפול מהעמדה הערבית הנוכחית, לדעתי אין כיום אנשים המציעים לא זאת ולא זאת.

עוד לגבי הדגם השני; מי שמבקש שלום מלא ומייד, מסתכן בכך שהערבים יגידו לו; כן, אנחנו מסכימים, ואז ישראל תתבקש לשלם את מלוא המחיר; ואולם אם ישראל תסרב, לא רק שלא נשיג שלום, אלא נישא באחריות להיעדר השלום ולמסקנות המת-בקשות מכך.

המודל השלישי איננו פסיבי בחינת שב וחכה לשלום. גם איננו אופטימיסטי באורח מופרז, כאילו השלום יושב ומחכה לנו. אלא זו התקדמות בשלושה ראשים: ראש בטחוני שבכוחו להרתיע מלחמה; ראש המסתכל לדגם של ההסדר הקבוע; וראש שלישי המנהל מו"מ להסדרים המרפדים את הדרך להסדר של קבע. מודל זה לא בנוי על פשרות חד-צדדיות, אלא הוא שורה של פשרות דו-צדדיות; לפעמים אנחנו מוותרים על שטח והערבים על איבה; לפעמים שני הצדדים צריכים לוותר גם על שטח וגם על עמדות קיצוניות ביותר.

היום מותר לי לדבר על נקודה אחת שלא כל כך הערכנו אותה בשעתו, כאשר עשינו את ההסדר השני עם מצרים, בספטמבר 75, וההסדר הזה זכה לביקורת; אחד הסעיפים הנעלמים והבלתי-חשובים בהסדר הזה היה, שאין האמריקאים יכולים להסכים להשתתפותו של אש"ף בוועידת ג'נבה, ללא הכרת אש"ף ב"242, בקיומה של ישראל ובהסכמה של ישראל להשתתפותו. לדעתי בלי הסעיף הזה, היו האמריקאים מתעקשים בגלוי על שיתופו של אש"ף בוועידת ג'נבה. והאנשים שביקרו את ההסדר אז, מנופפים היום בסעיף הזה, בנימוק העיקרי לשלילת השתתפותו של אש"ף בוועידה.

סיפוח מתייחס לא לארץ אלא לעם

אני מודה שבדגם הזה הבעייה הקשה ביותר איננה סיני ואיננה רמת הגולן, אם כי אני רוצה להגיד, כאשר אומרים "סבסטנשל וויזדרואל" — נסיגה מרחיקת לכת בסיני, וכאשר אומרים "וויז-דרואל" — נסיגה ברמת הגולן, החיים מתחילים להיות מסובכים, הם אינם כל כך פשטניים כפי שהם נשמעים. אבל הקושי הגדול, האמיתי, ההיסטורי, האסטרטגי, הסנטימנטלי, מתחיל באמת לגבי שלושת האזורים שהם בשר מבשרה של ארצנו, עצם מעצמות ההיסטוריה שלנו, יהודה, שומרון ועזה. גם כאן אף פעם לא היתה ההתייחסות שלנו כל כך חד-משמעית ופשטנית כמו שמנסים לתאר אותה בסיסמאות. מעולם לא הכרזנו שאנחנו רוצים לשלוט על הערבים מפני שאנחנו רוצים להיות שליטים. אני יודע שכמה אנשים בקרבנו מתמרמרים מאוד על כך שמבטאים את הנוסח הזה; סיפוח יהודה ושומרון. איך אפשר לספח ארץ השייכת לנו? אבל סיפוח איננו מתייחס לארץ, הסיפוח מתייחס לעם. כשאומרים סיפוח יהודה ושומרון, הכוונה היא לסיפוחם של התושבים הגרים ביהודה ושומרון, ועל כך בעצם מתנהל הוויכוח.

אין לנו ענין לשלוט בעם, לספח עם, אבל אנחנו לא יכולים לחזור לגבולות 67, שכן אנו מסכנים אז שני דברים יקרים מפז: את עצמאותנו ואת בטחוננו. לחזור לראש העין איננה נסיגה טרי-טוריאלית; לחזור לראש העין כגבול בינינו לבין מדינה אחרת, הוא נטילת סיכון שאנחנו לא יכולים ליטול אותו, והוא בסופו של דבר הזמנה לכוחות אחרים להגן על ארצנו במקומנו אנו.

אני מאמין שגם כאן, בשיטה הממוזגת והסובלנית של ראיית השלום ועשיית הסדר-ביניים הדרגתיים, עם יכולת הרתעה מתמדת של מלחמה, אנחנו יכולים לבנות מיבנה פוליטי אשר יכול לדעתו לענות ביסודו של דבר על צרכי שני הצדדים.

אני כאן רוצה להגיד במאמר מוסגר, שבנושא זה ענין הייצוג בעצם משקף את הגישה האמיתית, תגיד לי מי הם הנציגים, ואני אגיד לכם מה התכנית. אם זה אש"ף, זו מדינה פלשתינאית, אם זו האוכלוסיה המקומית, זה לפחות אוטונומיה להם, אם זו ירדן, זו אפשרות של פשרה פוליטית, לא בהכרח טריטוריאלית, בין שתי הארצות.

אני מודע לבעייה שיש גם לחוסיין, לא רק לנו, לגבי פשרה טריטוריאלית. אם מישהו חושב שהקושי העיקרי זה רק לנו להשלים עם חלוקה ביהודה ושומרון, טועה. לחוסיין זה לא פחות קשה מאשר לנו מנקודת-ראותו הוא. מפני שלפניו עומדות שתי בעיות, האדמה שהוא יקבל מאיתנו, אם הוא יקבל, הוא יצטרך למסור לאש"ף, ואילו אדמה שהערבים יטענו שהוא לא יקבל, אותה ישמרו לו. הוא יהיה אחראי על מה שחסר, ואת מה שהוא יקבל — יצטרך למסור לאחרים.

יכולת-העזה, יכולת פשרה ועשייה מתמדת

ברור, אם כך, שחוסיין מוכרח לפעול מתוך קונצנזוס ערבי גלוי או חשאי, הוא לא יכול להחליט על דעת עצמו. אבל אני מאמין שאפשר להגיע למיבנה פוליטי מיוסד על הכרה באינטרסים המשותפים והשונים שישנם ליהודים ולערבים ביהודה, שומרון ועזה; אין צורך היום לדעתי לחתוך את גורל השטחים לעולם ועד, מפני שספק אם זה יביא שלום, וודאי שזה יביא כאבים. אפשר לקבוע פרק זמן למיבנה פוליטי משותף, מושתת על הסדר שלום, בשליטה משותפת או בחלוקת שליטה בין שני הגורמים העצמיים, כאשר לתושבים מאפשרים ביטוי עצמי ומימשל עצמי, ולשני הצדדים מאפשרים אחריות משותפת בנושאי יסוד, ולישראל את הקשר ההיסטורי ואת העומק האיסטורי. ישראל חייבת, איפוא, להתעקש על הייצוג, מפני שהייצוג הוא התכנית, והבעייה איננה רק של ערב פתיחה, ערב פתיחה זה ערב תקדים. ואם מותר לי להגיד בלשון קצת יותר קלה, בערב כל כך רציני, בחופה קובעים מי היא הכלה. ישראל היתה בנוייה תמיד על צירוף של יכולת-העזה, יכולת פשרה, ותמיד על עשייה מתמדת. ישראל היא ארץ שהאמינה שדברים מתהווים, ולא מעליהם, שהיקף המאמץ הוא כהיקף החיים עצמם, בלב, במחרשה, בחרב, באמונה ובתקווה. אני מאמין שכל מה שקרה לנו, קרה לנו בגלל שני דברים: האחד — להשיג עצמאות לעמנו, אסור לסתור את העצמאות הזאת שוב בהבטחות של זרים. הדבר השני — מאמץ גדול והיסטורי להגיע לשלום. את האחד השגנו ואין לוותר עליו, את השני נשיג וצריך לחתור אליו. שני הדברים כרוכים, לצערי, בקרבנות, אבל שניהם ניתנים להשגה.

19.10.78

סכסוך ישראל—ערב
לאחר הסכמי קמפ דייוויד / אלוף שלמה גזית

צרכי העתיד
של העם היהודי ומדינת ישראל / ח"כ גד יעקובי

אלוף שלמה גזית

סכסוך ישראל—ערב

לאחר הסכמי קמפ דייוויד

סדרת המאורעות של השנה החולפת באה על כולנו בחטף. האירועים רדפו זה את זה מבלי שהיתה שהות לעצור, לנתח, להבין מה בעצם קרה. עברנו תוך פרק זמן קצר — מעמדה של תיסכול ומבוכה לאחר מלחמת יום הכיפורים — אל ביקורו המפתיע של נשיא מצרים בירושלים ואל חתימת הסכמי מסגרת לשלום ב"קמפ דייוויד".

עוד אתמול היינו בתוך-תוכו של מירוץ חימוש, שאין לו קץ, בתוך-תוכו של נטל בטחוני כבד והולך, ניצבים מול איום צבאי היצוני, אשר ראינוהו כבר ממומש כמעט כל רגע. וכל זאת לאחר 30 שנים של סיכסוך, מאבק ומלחמות. והנה היום, הסיסמה הרווחת היא: "לא עוד מלחמה", ואולי בימים או בשבועות הקרובים יחתם הסכם שלום ראשון בין ישראל לבין הגדולה שבמדינות ערב. ומייד בעקבותיה — כניסה להליכים אמיתיים של שלום, נורמליזציה, דו-קיום.

כוונתי בהרצאה זו, לעשות נסיון, לעצור לרגע ולראות את מאורעות השנה האחרונה בפרספקטיבה רחבה יותר, בהקשר עמוק יותר. גם לאחור, לפחות עד מלחמת יום הכיפורים וגם קדימה — אל המגמות המסתמנות באיזור ובזירה הבינלאומית. בלי ניתוח כזה — לא נוכל להבין את המתרחש.

החלטתו של אנואר סאדאת, נשיא מצרים לבוא לירושלים, באה כאפתעה. אך אל נטעה — זה לא היה מקרה, זו לא היתה קפריזה. תרומתו האישית של סאדאת היתה בעיתוי הקונקרטי, בצורה הרמטית בה נקט. ואולי גדולתו וייחודו של סאדאת הם בראש וראשונה ביכולתו לשקול, לנתח ולהסיק המסקנות, גם אם היו בניגוד למחשבה הרווחת, בניגוד לקונצנסוס שמסביבו. מערכת הגורמים שהשפיעה על סאדאת וגרמה להחלטתו — היתה קיימת ופעילה. אבל צריך היה לראות, להבין אותה, ואז היתה התוצאה כמעט מתבקשת מאליה. מכאן. בכונתי לעבור ולנתח בקצרה מערכת גורמים זו.

קבוצת הגורמים הראשונה — צבאית:

באופן טבעי השיקול הדומיננטי הוא השיקול הצבאי. ואל נשלה את עצמנו — אילו היתה עומדת היום בפני מדינות ערב האפשרות להשיג הכרעה צבאית טוטאלית על ישראל, הרי שגם היום, גם בעתיד הנראה לעין — זוהי הדרך הנבחרת לגביהם. הליכה ערבית בדרך השלום, אינה מתוך חתירה כנה באמת לשלום, אלא מתוך תיסכול והחלטה או הערכה, שאין בידם יכולת לממש הישג צבאי. וסיכום זה הינו תוצאה משולבת של מספר גורמים.

קודם כל — הכישלון בשדה הקרב במלחמת יום הכיפורים. מלחמת יום הכיפורים היתה מלחמה אידיאלית מן הבחינה הערבית. הם בחרו בעיתוי, הם קבעו שהם מוכנים לה, והם, כידוע, הצליחו לפתוח במתקפה תוך הפתעה גורלית. ואף-על-פי-כן, על אף נתוני פתיחה אידיאלים אלה —

* ב־22 באוקטובר הגענו להפסקת אש, כאשר המו"מ מתנהל בקילומטר ה־101 על ציר סואץ—קאהיר, כאשר ארמיה 3 מכותרת ועל סף השמדה.

* בחזית רמת הגולן איבדו הסורים כל פיסת קרקע שעלה בידם לתפוס בראשית המערכה, והפסקת האש מצאה אותם עם קו חזית, שהכניס את דמשק לטווח התותחים שלנו.

אם אלו היו התוצאות של מתקפה בתנאים אידיאליים, אין בכך

כדי לעודד את הערבים לנסות בעיתוי קרוב את מולם בשנית. יתר על כן, לבנות על כך ששיגו שוב פעם הפתעה מוחלטת — זו גישה בלתי־ריאלית.

אם זהו המצב של תוצאת יחסי הכוחות באוקטובר 1973, הרי מאז, בחמש השנים האחרונות, נשתנו הדברים, ומאז הכוחות הלך ונעשה גרוע יותר לערבים. זה נכון לגבי כלל העוצמה הצבאית הערבית, וזה נכון לגבי מצבה הצבאי של מצרים בפרט.

חמש השנים האחרונות היו שנים של מאמץ צה"לי להגדלת סדר הכוחות שלו, להצטיידות, למלאים, וזאת מול התפתחות איטית יחסית במדינות ערב (להוציא אולי את עיראק ולוב), כאשר המאמץ העיקרי הושקע בהחלפת ציוד ובייחוד בשיפור כושר ההגנה האווירית הערבי. ואילו מצרים, בייחוד בשל הניתוק ממקורות הרבש הקבועים שלה בגוש המזרחי — מצרים זו נמצאת במצב בו היום, חמש שנים לאחר מלחמת יום הכיפורים היא בעוצמה כוללת פחותה מזו, שבה עמדה ביום פתיחת המלחמה באוקטובר 1973. ובעתיד הנראה לעין גם לא צפוי שינוי משמעותי לטובת הערבים.

ג. והיבט צבאי בטחוני אחר. אחת לאחת נשרו מדינות העימות מן היכולת לשאת בנטל המירוץ הבטחוני, ואם הן חפצות לקיימו, הרי שזה תוך אבדן עצמאותן. עד למלחמת יום הכיפורים כמעט ולא נזקקו מדינות אלה לסיוע מן החוץ, שיממון את הוצאות הבטחון שלהן (ועזרו לענין זה, במידה רבה, תנאי המימון הנוחים של רכש מבריה"מ). מאז מלחמת יום הכיפורים נשתנה המצב, והסיוע הכספי של מדינות הנפט העשירות הפך לגורם מכריע ביכולתן להמשיך במאמץ. וחוות זו, בוודאי שאינה נוחה לאף לא אחת מן המדינות.

ד. ולבסוף — "מעבר לפינה" נראית היום לערבים כניסת הנשק הגרעיני למזרח התיכון כמציאות ששוב אין למנוע אותה. כיום זו לא שאלה של "אם" אלא רק של "מתי" — האם זה יקרה תוך 3, 5 או 10 שנים. ולמותר להדגיש, שכניסת נשק גרעיני לאזורנו תיצור מצב חדש לחלוטין. יש ספקולציות רבות ושונות כיצד ישפיע הדבר על הסיכסוך, אולם מעל לכל ספק, צריך יהיה לחרוג מן הקונצפציות שהיו מקובלות עד כה.

קבוצת הגורמים השנייה —

הפנימית-בינערבית:

לא בכל הרע עימנו הקדוש ברוך הוא. משנברא הסיכסוך הישר-אלי ערבי, נתחלק המזרח התיכון הערבי למדינות עימות ישירות, ולמדינות האחרות המשתתפות בסיוע חלקי בלבד. אולם המזרח התיכון מתחלק חלוקה נוספת, חלוקה למדינות עשירות. (והמדובר במדינות הנפט, כמובן) ולמדינות העניות. ולמזלנו — יש חפיפה כמעט מוחלטת בין מדינות העימות למדינות העניות, ולהיפך. וככל שנמשך הסיכסוך ונמשך המאמץ המלחמתי, וככל שצרכי הבטחון גדלים והולכים, הולכת וקטנה היכולת של מדינות אלה לשאת במעמסה, גוברת תלותן הפיסית והפוליטית במקורות המימון החיצוניים, וכמובן — גובר הרצון להשתחרר ממעגל קסמים זה.

מעבר לזה, וכאן אני מתייחס למצרים במיוחד. מתאפיינת מדינה זו בבעיות כלכלה וחברה, שאפילו אנחנו יכולים להתברך ולומר — "לא עלינו!". מצרים — בת 39 מיליון נפש היום, סובלת מריבוי טבעי, המוסיף לה מיליון נפש מדי שנה, ובעתיד אף יגדל מספר זה. והו מיליון של ריבוי וגידול שאינו נכס, שאיננו עוצמה. להיפך — זהו גידול של נטל, של עול של בעיות שאין יכולת לפתור ולהתגבר עליהן. למצרים יש איפוא, צורך חיוני להתפנות מכל משימה אחרת, מכל מאמץ, מכל נטל אחר — ולהתמקד במה שסאראת מכנה כיום "חזית הבנייה". אפילו יעשו זאת במלוא המרץ, בכל משאביהם, גם אז זו משימה קשה ביותר, משימה שספק אם יוכלו לה.

אולם אם לא יעשו כן, אם ימשיכו לנהוג כפי שנהגו בשנים האחרונות, הרי שהתוצאה בלתי-נמנעת. משבר שיחריף ויילך. מה הפתרון? המצרים מקווים, שיוכלו למצוא פתרון בניצול המשאב היחידי שבידם — ידיים עובדות וזולות. פיתוח מואץ של תעשיות עתירות עבודה יוכל אולי לעשות את מצרים ליפאן, סין, קוריאה של המזה"ת. אלא מאי? פיתוח כזה יכול להיעשות רק על-ידי זימים הבאים מן המערב, בעלי הון שישקיעו את כספם בתקווה לעסקים טובים. ואלה — מן המקובלות שאינם באים לאזורי סכנה, שאינם משקיעים באזורים שאין בהם יציבות. רק שלום ורגיעה אולי יענו על הבעיה.

ואלמנט שלישי זו העייפות. עייפות מן הסיכסוך, מאבדות, מנזקים. לנו אולי קשה לעכל זאת, שהרי כל אחד שקוע בצרותיו הוא, בבעיותיו, בקשייו. אך 30 שנות מלחמה עברו על מדינות העימות הערביות ממש כשם שעברו עלינו. ויותר מזה — להוציא מלחמת הקוממיות — בכל שאר המלחמות, התנהלו אלה על אדמה ערבית — עם פגיעות, נזקים ואבדות כבדות ביותר לעורף, לאזרחים, לתשתית ולמשק. ואמנם יש עייפות אצלם, יש רצון להיפטר אחת ולתמיד מצרה זו.

וכל זאת, על אחת כמה וכמה כאשר מאבק זה איננו מאבק באינטרס ישיר של מצרים. זהו מאבק באינטרס של הפלשתינים, ואלה, כידוע — כפויי טובה, לעולם אינם מסתפקים באותו סיוע שהם מקבלים, ואף מחזירים רעה תחת טובה.

קבוצת גורמים שלישית — שיקולים מדיניים ובינלאומיים

א. עד מלחמת יום הכיפורים היו אינטרסים למעצמות הגדולות במזרח התיכון, עד 1973 השתדלו אלה לפעול ולעשות רווחים לעצמן תוך ניצול הסיכסוך המקומי. מלחמת יום הכיפורים יצרה מצב חדש. האינטרסים אמנם נשארו בעינם, אך נוצרה סכנה שלא היתה קיימת קודם לכן — סכנה של גלישת הסיכסוך המקומי אל מחוץ לתחום האזורי הצר, כך שסיכסוך זה עלול לפרוץ ולהצית תבערה עולמית, תבערה בין-גושית.

ראינו זאת במישור הצבאי, כאשר בעיצומם של ימי המתח של סוף אוקטובר 73 הוכנסו צבאות המערב לכוננות, הטלפון האדום בין הקרמלין לבית הלבן חזר והופעל שוב ושוב, ואיומים — שאיש לא יכול היה להסתכן ולומר, כי אמנם רק סרק הם — ניסרו בחלל.

וראינו זאת, כמובן, באמברגו הנפט הערבי, אשר הטיל את המערב כולו לתוהו ובוהו כלכלי, אשר רק לאחר שנים הצליחו בקושי להיחלץ מתוכו. זה וגם זה עומדים כאיום, אשר עלול לחזור ולפרק את העולם בכל משבר צבאי חמור

באזורנו. ומכאן ואילך, מדיניות המעצמות הגדולות אמנם ממשיכה לבחון ולחתור להישגים ולמימוש אינטרסים, אך בזמן היא מצווה גם לצפות לעבר הסכנות, אשר חומרתן אינה מתירה להן ליטול סיכון זה.

ואם אנו דנים בנשק הנפט, הרי שראוי להדגיש שתי נקודות המאפיינות את הפעלתו —

הראשונה, נשק זה הוא כה רב עוצמה (אף כי אינו "יורה" ואינו "קוטל" במישרין), עד כי הוא בקטגוריות כלי הנשק "שאינן להשתמש בהם" במלחמה קונבנציונאלית. כמעט שני-תן להגדירו במכלול הנשק הבלתי-שיגרתי. והשנייה, בגלל מצבה הפוליטי המיוחד של סעודיה — מש-טרה בבית ומעמדה בזירה הבינערבית — אם, חלילה, תפרוץ מלחמה ערבית כוללת כנגד ישראל, כמעט שאין להניח, שסעודיה תוכל לעמוד מנגד ולא להפעיל את העוצמה שבידיה.

היבט מדיני — בינלאומי נוסף — תפקידה הדומיננטי של ארה"ב לקידום כל פתרון באיזור. סאדאת היה הראשון שהגיע למסקנה זו, ויצא עימה כאבן-יסוד לאסטרטגיה המדינית שלו — כל עוד נהנית ישראל מתמיכתה המוחלטת של ארה"ב — אין כל סיכוי למדינות ערב להשיג את מטרותיהן הלאומיות. המסקנה שלו היתה —

- לנטוש את האוריינטציה הסובייטית (והיו לו נימוקים נוספים לכך).
- לבחור באסטרטגיה מדינית שתקדם את מטרותו.
- לחתור להתקדמות בארה"ב, וזאת במגמה לתקוע טריז במערכת יחסי ארה"ב-ישראל. ככל שטריז זה יעמיק, ככל ששישראל תתנתק מן הגיבוי האמריקני — כן יגדל הסיכוי הערבי.

ואמנם, מי שבוחן את המהלכים המצריים בחמש השנים האחרונות — רואה כיצד אכן הניבה מדיניות זו פירות.

הגורם הרביעי — הפסיכולוגי

המאפיין והמייחד את תוצאות מלחמת יום הכיפורים הוא בהיותה מלחמה, שאין בה מנצח מוחלט ואין בה מנוצח מוחלט. המותקפה הערבית נכשלה בשדה הקרב הצבאי הטקטי, אך האסטרטגיה הערבית הוכיחה עצמה ביום הכיפורים וזיכתה אותם בהישגים לא מבוטלים כלל ועיקר. בצדק יכול סאדאת לטעון, כי "הכבוד הערבי", מבחינתו — שוקם. אין יותר דחיפות, אין צורך במסע נקם. ויותר מכך — גם אם לא יודו בכך, דווקא לאחר ש"שיקם הכבוד" יש גם היום הרבה יותר מה לאבד. מי שפותח בנתונים של היום במערכת צבאית, מסתכן במפלה צבאית בשלושה מישורים גם יחד:

- מפלה צבאית בשדה הקרב, על אבידותיה,
- אבדן ההישגים הפיסיים שהושגו בדרך המדינית (תעלת סואץ, שדות הנפט, ערי התעלה ששוקמו וכו')
- ומעבר לתחומים החומריים — חזרה לתהום התיסכול של אבדן הכבוד המצרי המשוקם.

עד כאן מערכת השיקולים והגורמים. והנה נוצרה מערכת נסיבות מיוחדת, שנתמקדו לקראת אוקטובר אשתקד, ואשר אילצה את נשיא מצרים לקבל החלטה:

- * נסתיימו הבחירות. בארה"ב נבחר גימני קארטר לנשיא ונכנס לתפקיד, ואילו בישראל כוננה ביוני 1977 ממשלה חדשה.
- * באוקטובר החלה השנה השלישית להסכם סיני, ושנה זו לפי הגירסה המצרית — היתה צריכה להיות האחרונה, שהרי מצרים נתחייבה — לדידה — לשלוש שנים בלבד, כאשר בתקופת זמן זו צריך היה לנהל את המו"מ על מנת לקדם את הפתרון המדיני בכיוון הרצוי למצרים.

* מצרים תלתה תקוות רבות בוועידת ג'נבה. זהו בעצם היה המהלך האסטרטגי, שצריך היה להביא את ישראל ל"פינה", להפעיל עליה "מכבש" ולכפות עליה את הנסיגה. והנה, בדרך לג'נבה עברה מצרים את הטראומה המתסכלת של המו"מ על נייר העבודה הישראלי-אמריקני, כאשר בשיחות ארוכות ומייגעות כפתה ישראל את נוסחת המצע, שישמש כבסיס לזימון הוועידה — ובעצם נתברר לסאדאת, כי לא בדרך זו יגיע ליעד.

* ומהלומה אחרונה — ללא סיבה, ללא צורך (לפחות לא בהקשר הישיר של נושאי המזה"ת) פורסמה במפתיע ההצהרה המשותפת של שני שרי החוץ — האמריקני והסובייטי — בענייני המזה"ת. וכאן, לאחר חמש שנות מאמץ לסלק את בריה"מ מעמדת מפתח באיזור, לאחר אוריינטציה אמריקנית ברורה — מצאה מצרים את בריה"מ חוזרת לבמה, ודווקא בזימון אמריקני.

הדילמה שבפניה ניצב סאדאת הייבה אותו לבחור באחת משלוש דרכים —

- הראשונה — סחבת. לא היה קושי לדרחות את ההחלטה, להרוויח זמן. המגבלות ברורות — הבעיות מבית דוח-קות ובווערות — הפרספקטיבות לעתיד אינן ורודות יותר.
- השנייה — מלחמה. בוודאי אופציה רצויה, אך במצב הכוננות בו נמצאו הכוחות המצריים מחד, והשותף השני — הסורי — השקוע עד הצוואר בלבנון מאידך, כל מהלך כזה כמורה כהתאבדות.
- והשלישית — אשר לכאורה איש לא העז אף לשקול אותה ברצינות — לעשות שלום באמת, ומהר.

וכאן קיבל סאדאת את החלטתו. היתה זו, לפי כל הידוע, החלטה אישית שלו עצמו, החלטה שלא נשענה על עבודת-מטה, על סגל עוזרים ויועצים עימם דן והתייעץ. זהו סגנון חשיבתו והחלטותיו. ואין פלא שהוא הפתיע בהחלטתו גם את אלה שהיו מן המקורבים אליו ביותר. ואף-על-פי-כן, משבוחנים את מערכת הגורמים והשוי-

קולים שפרטנו כאן, לא עמדה בפניו בעצם אפשרות אחרת. וכך, בדרמטיות רבה, בהפתעה "סאדאתית" טיפוסית, עלה סאדאת על מסלול עשיית השלום.

הסכסוך המזרח תיכוני לשלב הדמדומים

סאדאת הבין את המגמה הבסיסית המסתמנת באזורנו. הסיכ-סוך המזרח תיכוני הגיע אל שלב הדמדומים שלו. כל מערכת הגור-מים והמגמות לא תאפשר ל"כוחות המקומיים" להמשיך ולשחק לאורך זמן ב"גפרורים", כאשר הסביבה רוויה כמויות כה גדולות של חומר-נפץ, וכאשר סכנת ההתפוצצות עלולה להצית העולם כולו. אלא אם כן תתפתחנה נסיבות שונות והדשות — הסיכסוך הישראלי-ערבי הוא לקראת גמר. אך כשאני אומר "גמר" — אין זה בהכרח גמר טוב של הסכסוך לגבינו. יתכן גם סיום פחות טוב ואולי אף סיום רע. זאת ועוד, בוודאי שהדברים לא מסתדרים בן-יום, ובתהליך המתפתח יתכנו תקופות של מתח, ואולי אף של סיבובי מלחמה נוספים, ובכל זאת אנו בדרך למיסמוס הסיכסוך וחיסולו. והשאלה איננה כיום "האם" יסתיים הסיכסוך, אלא "כיצד" יסתיים.

וכאן ראוי להבהיר נקודה עקרונית וחשובה. השלום עבור סא-דאת איננו המטרה. זהו "מחיר" אותו מוכן הוא לשלם לצורך השגת היעדים הלאומיים של מצרים; מחיר לא סימפטי, קשה מאוד, אך בלתי-ברירה מוכנים להשלים עם הצורך ולשלמו. יש כאן א-סימט-ריה ברורה: עבורנו השלום הוא היעד, זוהי המטרה הלאומית המרכזית אליה חתרנו מיום קום מדינת ישראל. ובוודאי שקשה לנו להבין, כי עבור המצרים לא כך הוא. אולם, שוב, ההסבר פשוט. מצרים אינה לוחמת על זכות קיומה, אין סכנת כלייה המאיימת עליה, ומכאן, בידה להחליט ולבחור, כמעט כל אימת שתרצה בכך — להמשיך או להסתלק ממסלול המלחמה.

לסיום דברי, אני רוצה להעיר שתי הערות. לכל אחת מהן יש גם מעין סממן חצי אישי.

לפני כשנתיים כאשר דנו באופן שיגרת, כבכל שנה, בגיבוש הערכת המודיעין לשנה הקרובה, החלטנו לבחון שאלה אחת יסו-

דית — האין אנו שבויים בקונספציה? האם יש עוד אמת בהנחת היסוד, כי פני העולם הערבי להכחידנו? היש אמת בהנחה שלנו, שכל הדיבורים המושמעים בפי מנהיגי ערב על שלום, על נכונות לנהל מו"מ לשלום, אינם אלא אחיזת עיניים? הטרידו אותנו דב" ריהם של יהודים וגויים, אשר חזרו מביקור מארצות ערב — ובעיקר ממצרים — ואשר ניסו לשכנע אותנו כי טעות בידנו, וכי אכן חלה תפנית עמוקה, אמיתית, בעיבוריות הערבית, אלא שאנו לא מבחינים בה. או אז אמרנו, כי אם טעות בידנו, הרי שנהיה אשמים במחדל, שאינו נופל בחומרתו ממחדל אחריותנו להתריע על מל-חמה, ואמנם החלטנו לבדוק עצמנו.

עד מהרה נתקלנו בבעיה מתודית — אין בידנו כלים, איך מחפשים ובוחנים סימנים, אשר יעידו על תפנית לעבר השלום. אם מדובר בסימנים מעידים לקראת מלחמה — הרי באלה כבר נתנסינו, ובנינו לעצמנו שורה ארוכה של סימנים, שאותם אנו מחפשים, והם אשר צריכים להצביע על סכנה כזו. אך מה מעיד על שלום? הצביעו בפנינו על השוני בדרך ההתבטאות הערבית, הן בתוכן והן בצורה. אך כלום נוכל להתעלם מכך, עדיבורים כאלה עלולים לשמש מכשיר בידי מערכת הסברה ותעמולה ערבית, מכשיר אשר צריך גם להרדים את ערנותנו ולהונותנו?

לא הסתפקנו בכך. התייעצנו עם גורמי חוץ. שאלנו את דעתם של גורמי מודיעין זרים, התייעצנו בסוגיה מתודית זו גם בקהיליה האקדמית בישראל. עד היום טרם מצאנו פתרון מלא לבעיה המתודית. אך קבענו לעצמנו — באופן מאולתר — שני בוחנים:

- האחד — היש שוני בהתבטאות הערבית בנושא ישראל כלפי חוץ וכלפי פנים?
- השני — היש סימנים לחריש עמוק בכיוון של שינוי מושגים, ערכים, תדמיות בנושא השלום, בנושא תדמית ישראל, בתהום הקריאה לדו־קיום וכיו'?

השפעה מצטברת על דעת־הקהל הפנימית

לפני כשנה, עוד בספטמבר אשתקד, כחדשיים לפני ביקורו של סאדאת בירושלים, חזרנו ובחנו על פי קריטריונים אלה את שאלת התפנית לשלום. קביעתנו אז, במסגרת הערכת המודיעין החדשה, היתה כי "יש אמנם שינויים בסגנון ההתבטאות, בסמנטיקה, אך תפנית אמיתית ועמוקה לעבר השלום לא מצאנו. השינויים הנראים לעין משרתים אינטרס פוליטי ותו לא.

● מצאנו שוני בסגנון הדיבור ובנוסחאות המקובלות (ביחוד במצרים).

● כמעט שאין עוד הבדלים בין נוסחת נאום או ראיון של מנהיג המפורסמות לתצרוכת חוץ ופנים, ובוודאי שיש בכך התפתחות חשובה. אך גם מצאנו את היפוכו של דבר. לפני כשנה וחצי ביקרה במצרים נשיאת "הדסה", הגב' שרלוט ג'יקובסון. בשובה לארה"ב לא חדלה להת-פאר ולהתהלל בקבלות־הפנים המפוארות מהן נהנתה בזמן הביקור. בדקנו מה אמרו כלי התקשורת של מצ-רים לעם המצרי על ביקור זה. התשובה ברורה — שרלוט ג'יקובסון — יוק! כאילו לא נגעה כלל בטריטוריה המצ-רית.

● ומעבר לכך לא אתרנו, לא מצאנו כל פעולה, כל מגמה לעשות לשינוי ערכים עמוק ובסיסי.

ואף־על־פי־כן, לא זילזלנו גם במעט זה וקבענו — "גם אם השינוי הוא סמנטי וטקטי — הרי אם יתמשכו דיבורים בסגנון זה, הרי שלטווח ארוך, של שנים קדימה, אפשר ותהיה לכך השפעה מצטברת גם על דעת־הקהל הפנימית".

על אף ביקורו של סאדאת, נדמה לי שלא טעינו בהערכה זו. סאדאת בא לירושלים — לא בלחץ דעת־הקהל המצרית, לא בכוח קונצנזוס ערבי רחב ועמוק — להיפך — הוא שהוביל את עמו אל דרך השלום, ויש לו המנהיגות והכוח לעשות כן. זה שמוחאים לו

כפיים בקאהיר — שאני. אפשר היה למחוא כפיים באותה מידה גם אילו קרא ל"גיהאד" נגד ישראל. ראינו לאחרונה שתי תופעות מעניינות ומאלפות, ודווקא בכיוון החיובי —

א. בעת פרסום הסכמי "קמפ־דייויד" צורף להם גם הנוסח המקורי של החלטת מועצת הבטחון 242. בגירסה הערבית שנתפרסמה במצרים, מצאנו לראשונה תרגום ערבי של החלטה 242, המדברת על "נסיגה משטחים" ולא "נסיגה מכל השטחים", שהיא הפירוש והנוסח, שהיה מקובל עד כה בכלי התקשורת הערביים. שינוי פעוט, אך רב־משמעות. אל נוכח ההתנגדות הבינערבית הרחבה שמולה ניצבת מצרים, דרושה היתה תעוזה לפרסם כך את הדברים.

ב. לאחרונה, לאחר החתימה על הסכמי "קמפ־דייויד", הורה הנשיא סאדאת על בדיקה מחדש של תכניות הלימודים המצריות על מנת להתאימן לקראת עידן השלום.

והערה שניה — בנאומו בכנסת, ומאז חזר על כך מספר פעמים, קבע נשיא מצרים, כי המחסום הפסיכולוגי מהווה 70% מן הסיכסוך הישראלי-ערבי. אינני יודע אם צודק סאדאת באחוזים שנקב. אפשר כי מרכיב זה גדול יותר או קטן יותר, אולם ודאי שיש אמת עמוקה ובסיסית בקביעה זו. וברצוני לזקוף לזכותי את הקרדיט, כמי שהקדים את סאדאת בקביעה זו ב־10 שנים לערך. כבר אז, כאשר כיהנתי כמתאם הפעולות בשטחים המוחזקים, אמרתי דברים כמעט באותה לשון. אך אז גם הוספתי — "ישיבתנו בשטחים, המפגש הישראלי-ערבי הבלתי-אמצעי בביטול הקו הירוק המפריד, בפתיחת הגשרים על הירדן לתנועה — כל אלה יוצרים תהליך חיובי, הפועל לאט לאט בכרסום המחסום הפסיכולוגי".

יחד עם זאת, דומני, כי הנשיא סאדאת מקל בענין, כאשר הוא מדבר על הפלת המחסום הפסיכולוגי במחי יד, וכבר למחרת ניתן כאלו לעבור למערכת דו־קיום נורמאלית. דומני, כי לא כך הוא.

- את המעצורים הפסיכולוגיים של השדות, אי-אמון, שנאה, פחד וקנאה, אין מסלקים בן-יום. זהו תהליך ארוך וקשה, ואנו — שני הצדדים — מצויים עדיין בראשיתו.
- אין די בשבירת המחסום. במקביל, יש צורך לבנות גם תשתית פסיכולוגית חיובית — יש לגשת לבנין של אמון הדדי, ליצירת אינטרסים משותפים, לפיתוח תשתית רחב-בה ומסועפת ככל האפשר של דו-קיום בכל המישורים.

ובאלה רוצה אני לסיים. אנו נמצאים בראשיתו של תהליך המעבר לשלום. וחובתנו להבין, כי אנו פוסעים לאורך מסלול רב מכשולים, מסלול עם מוקשים רבים הפזורים לאורכו. ואנו חייבים להיות ערים לכך, כי כל עוד התהליך מתמשך, כל עוד הסכנות קיימות, הרי שעל דבר אחד לא נוכל לוותר — עוצמתנו הצבאית. עוצמתנו הצבאית היא הגורם הראשון, שהביא את מצרים לעלות על דרך השלום, ועד שלא יושג שלום מלא — לא נוכל לוותר כהוא זה על יכולתנו להרתיע, ואם חלילה ניוזק לכך — גם להכריע מבחינה צבאית.

ח"כ גד יעקבי

צרכי העתיד

של העם היהודי ומדינת ישראל

משפחת אביטל, חברים וידידים. אני מסכים עם שלמה שבאורח פרדוכסלי מלחמת יום הכיפורים תרמה אם לא הביאה לתהליך שאנחנו מצויים בו בעצם הימים הללו.

אין שום ספק, שלמרות מחירה הכבד ולעתים הבלתי-מובן ואולי גם למרות הניצחון הצבאי, ואינני חושב שיש בענין זה ספק בציבור, שלמה, הספק הוא בעניינים מסוג אחר לחלוטין לגבי מלחמת יום הכיפורים היא הולידה את הסכמי ההפרדה של שנת 1974, את הסכם הביניים בין ישראל למצרים של שנת 1975 ובאורח פרדוכסלי יצרה גם את התהליך הנוכחי.

אני בהחלט חופשי לדבר על הצד הישראלי. לדבר, לאו דווקא לעשות. אשר למעשה, ימים יגידו.

אנחנו חיים זה זמן רב בעיצומו של תהליך מדיני דרמטי שרוב תשומת הלב הציבורית והאישית בישראל נתון לו. ותוך כדי התהליך הדרמטי הזה המעסיק כל אזרח בישראל, את החברה כולה, את דעת-הקהל, את העתונות, את הכנסת, אנחנו נוטים לאחרונה לזנוח מחשבתית היבטים אחרים אשר חייבים להעסיק אותנו. משום שהם יהיו לא פחות מכריעים וגורליים לעתידה של מדינת ישראל. אבל אולי אני בכל זאת אוסיף שתי הערות על הנושא המדיני

מן האספקט, נאמר, שאני וחברים אחרים היינו מעורבים בו. לא
מן הצד הצבאי מזריעני, והערכת ההתפתחויות במדינות ערב.

אני חזרתי לפני זמן קצר מאנגליה ואדם מאוד מרכזי בממשלה
הבריטית, שר חשוב, אמר לי, אתם הפסדתם את המערכת הפסי-
כולוגית. יחד עם זאת העריך מאוד את ההכרעה המדינית של
ישראל הן של הממשלה והן של הכנסת באשר לתהליך המדיני
שהתרחש בשנה האחרונה. הוא אמר, מדוע לא למדתם משהו
מסאדאת? הדברים מתקשרים יפה עם דברים שאמר כאן שלמה
גזית. הוא מופיע כל הזמן באמצעי התקשורת המערביים, בדעת-
הקהל העולמית, אפילו בקמפ דייוויד לפניו ואחריה, אפילו בעצם
הימים הללו כאריה בעור של כבש. התדמית היא תדמית של כבש
רודף שלום. בפועל, הוא השיג את כל מה שהוא רצה במו"מ. כפי
שהוא קבע מראש בהופעתו הראשונה בכנסת ועל פי הטקסט
המדויק של הופעתו הראשונה בכנסת כך הוא השיג בתום התהליך
של המו"מ לאחר שנה, כל תנאיו העקרוניים נתמלאו עד אחד.
ומה זה חשוב כרגע כבר כיצד הטקסט של 242 מתורגם לערבית
במצרים? הרי בכל זאת לגבי הטריטוריה המצרית הכל הוחזר, אז
אם זה כל השטחים או השטחים מבהינת מצרים כל השטחים שווה
השטחים.

ומה יקרה לגבי גזרות אחרות, גם כן ברור כמעט. האם באמת
מישהו מעלה על דעתו, אדם סביר, אדם מפוכח, לא אדם דוגמטי,
אדם הנותן דין וחשבון לעצמו שלאחר שתקום מועצה מינהלית
נבחרת ביהודה שומרון ועזה אשר תקבל סמכויות שלטוניות אזר-
חיות חוקיות בשטח, על בסיס קווי 67 היא לא תראה את עצמה
כשלטון מוסמך לגיטימי ריבוני בשטח הזה?
מה זו ריבונות?

אני קראתי פעם במשפט קונסטיטוציוני שריבונות זה שלטון
חוקי, לגיטימי, כלומר, בשטח נתון. מה זה שלטון חוקי בשטח נתון?
כאשר אומרים השטח הוא זה שבקווי 67, השלטון על בסיס של בחי-
רות דמוקרטיות, פוליטיות, אישיות בקרב התושבים שבאיזור הזה
אשר יקימו מועצה מינהלית נבחרת אשר וראי תבחר לעצמה
הנהלה, ההנהלה הזאת אם היא לא תראה את עצמה כממשלה
זמנית?

הסכם שהוא תכתיב

מכאן ועד מדינה, מנסיוננו הציוני הממושך המרחק הוא לא גדול. ולכן כרגע התירגום של 242 כל השטחים או שטחים איבד את חשיבותו. מדוע, רוב הכנסת, 85 חברי כנסת ואני בתוכם הצבענו בעד ההסכם הזה? הצבענו עבורו למרות המחיר ולמרות שהוא הסכם שהוא במידה רבה הסכם של תכתיב. הסדר שאפשר לומר שהוא נכפה באופן ישיר ומוחלט על ישראל. אחרי הכל, הושג הסכם, אבל מי שמשווה את ההסכם שהושג לרעיונות האמריקנים המקוריים מתקופת תכנית רוג'רס או מתקופת תכנית ברוקינגס ומתקופת מיסמך סונדרס ימצא הבדלים דקים שבדקים כמעט חסרי משמעות. בספטמבר 1970 הציגו האמריקנים את התכנית שסוכמה בקמפ דייוויד, באופן מאוד מאוד מוסמך מטעמם ולאחר 7 או 8 שנים התכנית הזאת הפכה לתכנית מוסכמת על מצרים ועל ישראל. כאשר באו השרים דיין ווייצמן לוויינגטון לפני שבועיים הונח על השולחן מיסמך אמריקני שהפך לבסיס היחידי לדיון.

אני אינני בא כרגע לשפוט אם זה טוב או רע. ימים יגידו, ורק ימים יגידו. אבל אין שום ספק שהיה כאן מהלך אמריקני מתואם לפי דעתי עם מצרים יותר מאשר עם ישראל, אשר תוצאתו היא ההסכם המצרי-ישראלי שיתכן שהוא הסכם מבורך מבחינה היסטורית, נדמה לי שמוקדם מדי להעריך אותו.

מדוע בכל זאת הצבענו בעד, אני אומר למרות המחיר ולמרות התכתיב למרות שההסכם הוצג בדרך אשלייתית לציבור ולכנסת כאילו יש עדיין לישראל זכות של תביעת ריבונות ביהודה שומרון ועזה, דבר שלפי דעתי כל ילד יכול להבין שהזכות הזאת מהותית, לא פורמלית, זה מכבר ירדה מסדר היום, למרות המשגים החמורים במו"מ, בתהליך המו"מ בהנחות-היסוד של המו"מ, באשליות המו"מ. בגלל סיבה אחת והיא הסיבה שצריכה לקבוע כאשר אדם בא להכריע בשאלה כזאת וכאשר מביאים בפניו הסכם חתום בראשי תיבות.

עדיין מצויות אבני־נגף רבות

מהי האלטרנטיבה? לא האלטרנטיבה ההיפותטית הרטרואקטיבית, הלכאורה, הבדיעבר. מהי האלטרנטיבה לעתיד, מה תהיה התוצאה הבלתי־נמנעת של הכרעה כזאת או הכרעה אחרת. ועקב הערכת האלטרנטיבה לא־אישור ההסכמים נפלה ההכרעה כפי שנפלה ואני סבור שההכרעה נפלה בדין כפי שנפלה וטוב שנפלה ההכרעה כפי שנפלה בתנאים שנתהוו. לנוכח האלטרנטיבות לע־תיד. אולם גם עד לחתימה ובוודאי עד למימוש הסכמי השלום עדיין מצויות אבני־נגף רבות וכבדות ביותר.

ראשית, מימוש הסכמי השלום הוא ביחסי שלום. ביחסים דו־צדדיים מלאים המושתתים על מערכת של קשר בין עמים, בין כלכלות ובין מדינות. כל עוד שמימוש יחסי השלום לא הפך למוחשי, לאקטואלי, לנראה, לאמיתי, מה שיש בידינו הם הסכמים, מה שיהיה מול עינינו אלה הן נסיגות, יחסי השלום יקבעו באיזו מידה אכן השלום יתממש. השלום לא יתממש כאשר יחתמו הסכמי השלום. הסכמי השלום הם רק תנאי, בסיס, ראשית, סיכוי למימוש יחסי שלום בין מדינות.

אבן־הנגף האפשרית השנייה היא האשליה ואני חושש שזו אשליה כי אפשרי העדר קשר ותלות בין מימוש הסכמי השלום עם מצרים, לא חתימתם, מימושם; ביטויים במציאות הריאלית האמיתית במזה"ת לבין תהליך המו"מ וסיכומו עם ירדן ועם הגדה המערבית ועזה.

לא בין החתימה בין ההסכמים אלא בין המימוש של יחסי שלום עם מצרים לבין תהליך המו"מ וסיכומו בין ישראל ובין ערביי השטח־חיים וירדן. אני משום מה מתקשה להאמין, גם מבחינה פורמלית וליגלית אין הדבר בכתובים בהסכמי קמפ דייוויד או בהסכם שייחתם עכשיו בוושנינגטון, מתקשה להאמין שהתהליך בינינו ובין מצרים יתנהל לאשורו והכלכלות תקיימנה שיתוף־פעולה ויקומו מפעלי אנרגיה משותפים ויחסים דיפלומטיים ויחסי תרבות וקשרי תיירות וגבולות פתוחים ושוק משותף, כאשר ממזרח לא תהיה התקרמות מדינית.

לא יקום ולא יהיה כדבר הזה או מי שחושב שהוא אפשרי משלה את עצמו ומה שחמור עוד יותר משלה אחרים. והמבחינים שקשורים במו"מ בינינו לבין ערביי השטחים וירדן הם קשים לא פחות מאשר הקשיים שהיו במו"מ עם מצרים. משום שירדן ודאי תאמר הסכמי קמפ דייוויד הם בסיס למו"מ ביני לבין ישראל, זו נקודת-המוצא, מה שנחתם בקמפ דייוויד נחתם, עכשיו מתחיל מו"מ בינינו על בסיס ההסכמים האלה. ומיד תצוץ שאלת ירושלים ועמדת ארה"ב הובהרה לירדן באופן חד-משמעי בעצם הימים האלה על-ידי הרולד סונדרס. עמדת ארה"ב הובהרה במכתבו של קרטנר לנשיא סאדאת ולראש הממשלה בגין בתום ועידת קמפ דייוויד, עמדת ארה"ב איננה כעמדת ישראל אלא כעמדת מדינות ערב וכעמדת הנציגות הפלשתינאית. ומנסיון החודש שים האחרונים אפשר ללמוד משהו לגבי עקיבותה וכוח לחצה של ממשלת ארה"ב על ממשלת ישראל בימים אלה. וזו תופעה שחייבת לפחות לעורר מידה מסויימת של רגישות ומודעות לדעת-הקהל הישראלי.

אסור לזנוח את הפרספקטיבה האמיתית של תולדות הציונות

אני רוצה לומר אולי עכשיו כמה משפטים בנושא הפנים שלנו בהקשר לתהליך הזה. משום שבהם אני רואה אולי מפתח לא פחות חשוב, אולי יותר חשוב מאשר מה שמתחולל ביחסי החוץ שלנו. אנחנו בעיצומן של הכרעות חשובות ללא ספק. אבל, מי שאומר שאנחנו בעיצומן של ההכרעות החשובות ביותר שעמדנו בפניהם אי פעם, נדמה לי שבמידה מסויימת זונח את הפרספקטיבה האמיתית של תולדות הציונות ותולדותיה של מדינת ישראל והיישוב היהודי בא"י.

במאה שנות היישוב היהודי בא"י היו לפנינו הכרעות אולי פחות דרמטיות, אך לא פחות חשובות. ואינני מתכוון רק להקמת המדינה. אני חושב שהקמת פתח תקוה וראשית העליה השניה ואפילו ייסוד ההגנה ואפילו ההתיישבות ההמונית של ראשית שנות החמישים

ומיבצע קדש ומלהמת ששת הימים, מבחינת השלכותיהם והטבעת חותמם על מדינת ישראל, על קיומו של היישוב היהודי בא"י ועל דמותה של החברה הישראלית לעתיד לבוא, אינן נופלות מן ההכרח עות של עצם הימים הללו. למרות הדרמטיות הגדולה המוצדקת שישנה סביבם. אבל, גם אם ייחתם הסכם השלום עם מצרים ואפילו גם אם ימומש וכאמור, בענין זה אני חוזה אבני-נגף המורות בתה-ליך המימוש שלו עדיין זו היא אשליה לחשוב שהגענו אל המנוחה ואל הנחלה וכאן ואילך אנחנו הולכים על מי מנוחות ויכולים ללכת איש לדרכו.

ראשית דיבר על זה קצת שלמה, לפי דעתי קיימת סכנה אמיתית של התערערות היציבות היחסית ואולי אפילו התמוטטות השלום גם אם ימומש במוזה"ת ולו גם בגלל העובדה הפשוטה שסביבנו אין קיימים משטרים דמוקרטיים ובמשטרים שאינם דמוקרטיים אין רציפות של מדיניות. יש מדיניות שהיא בקפיצות דרך.

מדינת ישראל היא היום אחת מ-26 המדינות היחידות בעולם המקיימת משטר דמוקרטי בתוכה, היא במיעוט מבוטל, מתוך 149 מדינות הקיימות היום בעולם. וסביבנו מדינות שאף אחת מהן אין בה משטר דמוקרטי גם אם למראית-עין יש בה משטר שהוא מתיימר להיות דמוקרטי. מספיק חילופי מנהיג, חילופי שליט, חילופי מלך כדי לשנות מדיניות מן הקצה אל הקצה. ושלוש שנים זהו טווח זמן ארוך ויכולים להתרחש בהם דברים משמעותיים ביותר.

שנית קיימת סכנה תרבותית חמורה למדינת ישראל. כבר היום ישראל איננה נראית בעיני חלק ניכר מיהדות התפוצות כעם סגולה וכמדינת איכות, ודאי לא מבחינה תרבותית. ואם נאבד את הייחוד הזה שלנו, נאבד גם את כוח המשיכה שלנו ליהדות העולם. ואם נאבד את כוח המשיכה ואת המרכזיות הרוחנית והתרבותית שלנו, נאבד בעצם את שליחותה העיקרית של מדינת ישראל להיות מדינת היהודים. והשלום נושא בחובו סכנה תרבותית לא מבוטלת למדינת ישראל. עלינו להיות מודעים לכך לפחות כדי להיערך לקראת ההשלכה הזאת.

שלישית. בתחום החברתי נדמה לי שאנחנו בהחלט בפרשת דרכים בהקשר להיותנו או אי היותנו חברת עבודה המקיימת בתוכה אחריות הדדית.

עדיין איננו דמוקרטיה במתכונת המערבית

נדמה לי שגם לא מובטח לחלוטין שאנחנו נמשיך להתקדם בהגשמת דמוקרטיה ישראלית ואנחנו איננו עדיין דמוקרטיה נאמר במתכונת המערבית האלמנטרית. אנחנו רחוקים מלקיים הליכים דמוקרטיים בבמתקנות במדינות הדמוקרטיות בעולם. עדיין איננו בוחרים את נציגינו הפוליטים. עדיין אנחנו מקיימים משטר דמוקרטי לקוי ופגום ברוב תחומי החיים הפוליטיים של ישראל.

ההתמוזגות המזרח תיכונית שלנו והפתיחה התרבותית החברתית והפוליטית של הגבולות בינינו לבין מצרים יקשו על המשך תהליך השיפור של המשטר ואורח החיים הדמוקרטי של ישראל. בתחום הכלכלי נדמה לי שמתחולל תהליך חמור ביותר. אולי החמור ביותר מכל אלה בטווח הקצר. פער מתרחב והולך בין מצב הפרט לבין מצב המדינה, אינפלציה שהמדינה היחידה המתמודדת איתה היא ארגנטינה, אינפלציה מהירה עוד יותר אם אמנם 4 מיליארד דולר יוזרמו לישראל בשלוש השנים הקרובות כדי לבנות את הקו החדש בנגב ואת שדות התעופה האלטרנטיביים. מחסור בכוח עבודה. בריחה מן הכסף. כתוצאה מכך העדר משמעות לפיריון עבודה ולתמורה עבור פיריון עבודה, פגיעה בשכבות החלשות בונוס, פרס לחון. קנס לעבודה היצרנית. כל אלה הם תוצאה של אינפלציה מהירה. וזו היא סכנה חברתית ופוליטית לא פחות מאשר סכנה כלכלית. זו היא סכנה שעירערה חברות ומשטרים בעולם כולו במשך דורות ואנחנו מעבר לקו האדום. אנחנו לא מתקרבים אל הקו האדום אלא מעבר לקו האדום. 55% של אינפלציה בשנה אחת? עם סכנה של 80% אינפלציה בשנה הבאה אם אמנם יוזרמו הכספים הללו על-ידי ארה"ב לישראל, זו היא סכנה נוראה. נוראה למשטר בישראל, לחברה בישראל, לסולידריות הפנימית בישראל. כמוכן בשלום טמונות אפשרויות כלכליות אדירות בטווח הארוך. אבל בטווח הקצר, יש סכנה גדולה שחייבת לעורר אותנו מתרדמה ממושכת בתחומי הפנים, החברה והכלכלה שלנו. השאלה האחרונה שנדמה לי שאנחנו חייבים לשאול את עצמנו,

האם אנחנו נמשיך להגשים את הציונות שכן רוב מטרות הציונות טרם הושגו. גם אם יושג השלום עם מצרים עדיין רוב יעדיה של הציונות טרם הושגו. במדינת ישראל מספר היהודים החיים במדינת ישראל קטן יותר מאשר בעיר ניו-יורק. ריכוזו של העם היהודי בא"י, הקמת חברה המתקיימת מעמל כפיה, חברת איכות המקיימת בתוכה סולידריות, יישוב הארץ, צמיחתה של תרבות לאומית מקו-רית, כל אלה מאיתנו והלאה. השאלה העיקרית היא האם היהודים בא"י שמוכרים לכל אחד מאיתנו באופן אישי ובאופן כללי, האם הם לאחר השלום, לאחר הרגיעה, לאחר תחושת הרווחה שהיא מובנת, האם הם יבינו אמנם, האם נבין כולנו שעלינו להמשיך ואולי ביתר שאת לאזן בין צרכי הפרט לבין צרכי הכלל, בין לחצי העובד ובין חזון העתיד וצרכי העתיד של העם היהודי ומדינת ישראל.

ע' הלל

פְּקֻדַּת־תַּיִם

מי איש ורוח־תַּיִים נוֹשֶׁבֶת בוֹ
לא יקום לדבר את המִנְתָּה!
אמרה־נָא דְבַרִי בְשֵׁעַר.
אֲשֶׁר הִגִּיתִי בְּמִנְתָּה:

אינ מִנְתָּה!
מתים ראיתי, אולם לא מִנְתָּה
ראיתי בָּהֶם!
אֲשֶׁר לֹא מִנְתָּה הוּא שְׂבַמְתִּים,
וְכָל שְׂנֵי־שָׁמַיִם בָּהֶם הִלֵּא הוּא
אי־הִיֹּתָם!

אֲבָל רָאִיתִי דָבָר בְּחַיִּים וְהוּא מִנְתָּה!
זוֹ מִחֲשַׁבְת־הַפְּקֻדִים מִפְּנֵי עֲצוּמֹ.
וְהוּא מִנְתָּה נוֹרָא מִכָּל מִנְתָּה –
שֶׁהוּא חַי!
וְשִׁדְמוֹ עוֹז!

וְאֵלֶּה אֲשֶׁר לֹא יִפְחָדוּ מִפְּנֵי –
הִמָּה לֹא יָמוּתוּ!
וְאִפְלוּ יִפְלוּ חֶלְל –
הִמָּה לֹא יָמוּתוּ!
זֹאת אֲשֶׁר חִיִּיהֶם יִנְתְּרוּ אֶף בְּלַעֲדֵי
הַיּוֹתָם הֵם,
כִּי חִיִּיהֶם יִשְׁחָקוּ בְּנוֹתְרִים אֲחֵרֵיהֶם!

נאפלו תבכינה הנערות שאהבו,
הלא על גופותיהם תבכינה,
אבל הן לא תבכינה על חיייהם,
כי חיייהם לא נחדלו;

והן תשבנה בצות רעיות
ותשחקנה.

אלהי הנושק לוחמים

אלהי הנושק לוחמים ועוצם עיניהם ההזות
הנדעת את פי הלוחם שנשקת בפעם הזאת?

השמעת פה זה בדברוי? הראית, רחום ונקמר,
מה אלמג תלומות התנפץ עם המצח הנה המקמר

איזה ישר כרע עם הגב שהמד בטרשי הקרבות
נאיזו שירת נעורים נשתקה בשחק לב הנדבות...

תו אות, אלהי המתים, שנדעת ידע כל זאת,
שבאיזה מקום בעולם ממשיכות שתי עיניו להזות,

שבצל שכנתה – טוב לבו, שמתחת כנפו, כמו טף
ממשיכים תלומות לשחק על קמרת מצחו המלטר,

שרפאת לנער אי שם: גם ושרו ועמד על רגליו
נשירו מכסה לגבעות ככסות העירית, השחלב...

תו אות לרעיו, אלהי. עננו דבר, שאם לא
– הלא טעם לשמש אינו, לירח נקר בהלוי.

עננו, נושק לוחמים ועוצם עיניהם ההזות:
הנדעת את פי הלוחם שנשקת בפעם הזאת? –